Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 4

Mayıs 1965 • 250 Kuruş

Fâtih Sultan Mehmed Han

Hayat

Tarih Mecmuasının bu sayısında neler var

Millet ve Tarih 4
İstanbul'un Fethi 5
Trablusgarp'teki Katliâm 15
Ayın Takvimi 21
Lenin'le Görüşen Türk Profesörü: Z. V. Togan 22
Kıral Faruk Öldü 27
Ayasofya Artık Bir Türk Eseridir 34
Barbaros'un Hâtıraları 36
İshak Paşa Sarayı 43
Yavuz Sultan Selim'in Ölümü 48
Tarihte Garip Olaylar 52
Topkapı Sarayı Harem Dairesi: Altın Yol 54
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 64
Pamir Nasıl Battı 69
Auschvitz Temerküz Kampı 73
Tarihe Akan Bir Ay 79
Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz 80
Mata-Hari 81
Hurşid Paşa'nın Hâtıraları 87
Kitaplar Arasında 93
Tarih Postası 94

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL: 1 SAYI: 4
CİLT: 1 1 MAYIS 1965

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul TEL: 27 95 10 (4 hat)

MUHASEBE VE ABONE: Divanyolu Klodfarer Caddesi No. 5 İstanbul. Tel: 27 95 10

Millet ve Tarih

HALKLA ilgisini kesen ilim, yok olmaya mahkûmdur. Halkla her zaman temasta ve geniş kitlelerin hizmetinde bulunmak zorunda olan bir ilim de tarihtir. Tarih, geçmişin tam bir aynasıdır. İnsan cemiyetlerinin, geçmiş zaman içinde gösterdikleri her çeşit tezahürdür. Geçmişte günlük hayatın hurda teferruatından en büyük medenî hamlelere kadar her şey, tarihin çerçevesine girer. Tarih, günümüzle ilgisini kesmiş, ölü bir ilim değildir. Bütün konularıyla günün meselelerine eğilmiş bir bilgidir. Birçok sahada tarihî bilgi sahibi olmamak, o meseleyi hiç anlamamak ve tam bir başarısızlıkla karşılaşmak demektir. İlim ve devlet adamları ve aydınlar için bu böyle olduğu gibi, halk kitlesi için de böyledir. Geçmişi hakkında bir şey bilmeyen halk, millî şuura erişemez. Millî şuur olmaksızın millet teşekkül edemez. Gerçek mânasıyla millet seviyesine yükselmemiş bir cemiyet için, kalkınma ümidi yoktur.

Türk milleti, millî şuura erişmiş bir toplumdur. Bu şuur, tarihî bir bilginin mahsulü olmayabilir. Fakat kudretli bir sezgi halinde, halkımızda mevcuttur. Bu iddiamızı pek çok delille desteklemek mümkündür. Biz çok hususî bir delil göstermekle yetineceğiz: Elinizde tuttuğunuz **Hayat Tarih Mecmuası'** nın baskı sayısı 65 000'dir. İlk iki sayımız 50 000'er basıldığı halde derhal tükenmiş, 15 000'erlik ikinci baskıları yapılmıştır. İlk defa 3. ve 4. sayılarımızı 65 000 bastık. Mecmuamızı çıkarmadan önce, tiraj tahminleri yapmıştık. Her arkadaş fikrini söyledi. Fakat hiç kimse, 65 000 rakamına çıkamadı. Bu arkadaşlar haklıydılar, çünkü bir kültür mecmuası için bu tiraj, rahatça ve iftiharla söylüyoruz, Türkiye için büyük bir başarı olmakla kalmıyor. Mânası daha derindir. Zira Fransa, İtalya, Almanya gibi büyük Batı ülkelerinde bile bu tiraja erişmiş kültür mecmuaları birkaç taneden ibarettir. Halbuki bu ülkelerde halk, köklü, eski, sistemli bir okuma terbiyesi almıştır ve satınalma gücü bakımından da bizden çok kudretlidir.

Demek ki halkımızın okumak ve öğrenmek aşkı ümit vericidir. Bilhassa tarihî mevzulara, millî tarihimize ait bahislere çok meraklıdır. Birkaç yıl önce Hayat mecmuasına ilâve olarak verilen ve sonra kitap halinde basılan **Tarih Gazetesi (Dünya Tarihi)** 200 000 küsur basılmıştı. Bu, halkımızdaki tarih sevgisini canlandıran ilk ciddî hamle olmuştur. Sonradan yayınlanan Türkiye Ansiklopedisi de 200 000 küsur basılmıştır. Nihayet **Türkiye Tarihi,** ilmî bir eser olmasına rağmen, büyük rağbetle karşılanmış ve 26 000 basılarak rekor kırmış, ilk cildi de tükenmiştir. Bunlar, bizi aylık bir Tarih mecmuası yayınlamaya sevk ve teşvik eden unsurlar olmuştur. Netekim **Tarih Gazetesi'**ni yayınlamamızdan sonra, bütün basınımızda tarihî konulara karşı rağbet, gözle görülür, elle tutulur şekilde artmıştı.

Hiçbir büyük milletin tarihi bizimki kadar ihmal edilmiş değildir. Atatürk bunu görmüş, amatör bir tarihçi gibi çalışmış, Türk Tarih Kurumu'nu kurmuştu. Atatürk'ün bu hareketi yalnız ilim aşkıyla yapılmış değildir. O, tarih şuuruna erişmeyen bir toplumun, millet seviyesine çıkamayacağını çok iyi biliyordu. Atatürk'ten sonra tarih üzerindeki çalışmalar artmış ve genişlemiş, daha ilmî bir mahiyet almış, fakat hiç şüphe yok ki, o devirdeki aşk ve şevk kalmamıştır. Atatürk'ün tarihi halka doğru indirmek temayülü de muhafaza edilememiştir. Şüphesiz halk kitlesi mutlak mânada ilmî incelemeleri okumaz, okusa da anlamaz. Ancak bunca yıldan beri yaptığımız tarih çalışmalarının sonuçları halka duyurulmuş mudur? Bu çok gereklidir. Çünkü ilim adamı, halkı aydınlatmak ve uyarmakla görevlidir ama, bu iş tek taraflı değil, karşılıklıdır. Milletten ilhamını almayan ilim adamı, kısırlaşmaya, mânasızlaşmaya, verimsizleşmeye mahkûmdur.

Kabuğuna çekilen, milletiyle temas halinde olmayan, eser vermeyen ilim adamı ise, gerçek bir ilim adamı sayılamaz. İlmin bulunmadığı yerde bâtıl, cehalet, karanlık, kararsızlık ve kargaşalık vardır. İlim adamının konuşmadığı toplumda polemikçiler, mugalâtacılar, şarlatanlar türer. Bu tip yazarlar, gerçek bir ilim adamının bile bir şeyler söylemek için düşündüğü en ilmî konular hakkında, Don Kişotça hükümler vermekten çekinmezler. Halkın zihni yalan ve yanlışla dolar. Çünkü hakikat aşkı, ancak gerçek bir ilim adamının vicdanında teşekkül eder. Alelâde bir yazar için hakikat, menfaat mânasına gelir. Bütün az gelişmiş ülkelerde, bilmeyenler, bilmedikleri mevzularda, bilmeyenler için yazı yazar, söz söylerler. Ancak ileri toplumlardadır ki, ilim ihtisaslaşmış, dallara ayrılmış, teknik bir hüviyet kazanmıştır. Kimse, bilmediği mevzularda saçma sapan konuşup yazamaz. Zira ilmî ortam, teşekkül etmiştir. Türkiye'miz, bu iki durumun ortasında sallanmaktadır. Az da olsa gerçek mânada ilim adamımız vardır, fakat vasıtaları mahdut, sesleri güçsüz, etkileri sınırlı, toplumla temasları seyrektir. Atatürk'ün «hayatta en hakikî mürşit ilimdir» vecizesi, fakülte duvarlarında kalmaktan ileri gidememektedir. Halbuki Türkiye'yi kurtaracak zihniyet, bu vecizenin içinde saklıdır.

Gelecek sayılarımızda, üniversitelerimiz ve tarihle ilgili kurumlarımızdaki tarih çalışmalarından, arşiv ve müzelerimizden, millî sanatlarımızın durumundan ve son çeyrek yüzyıl içinde bu alanlarda neler yaptığımızdan bahsedeceğim.

Yılmaz Öztuna

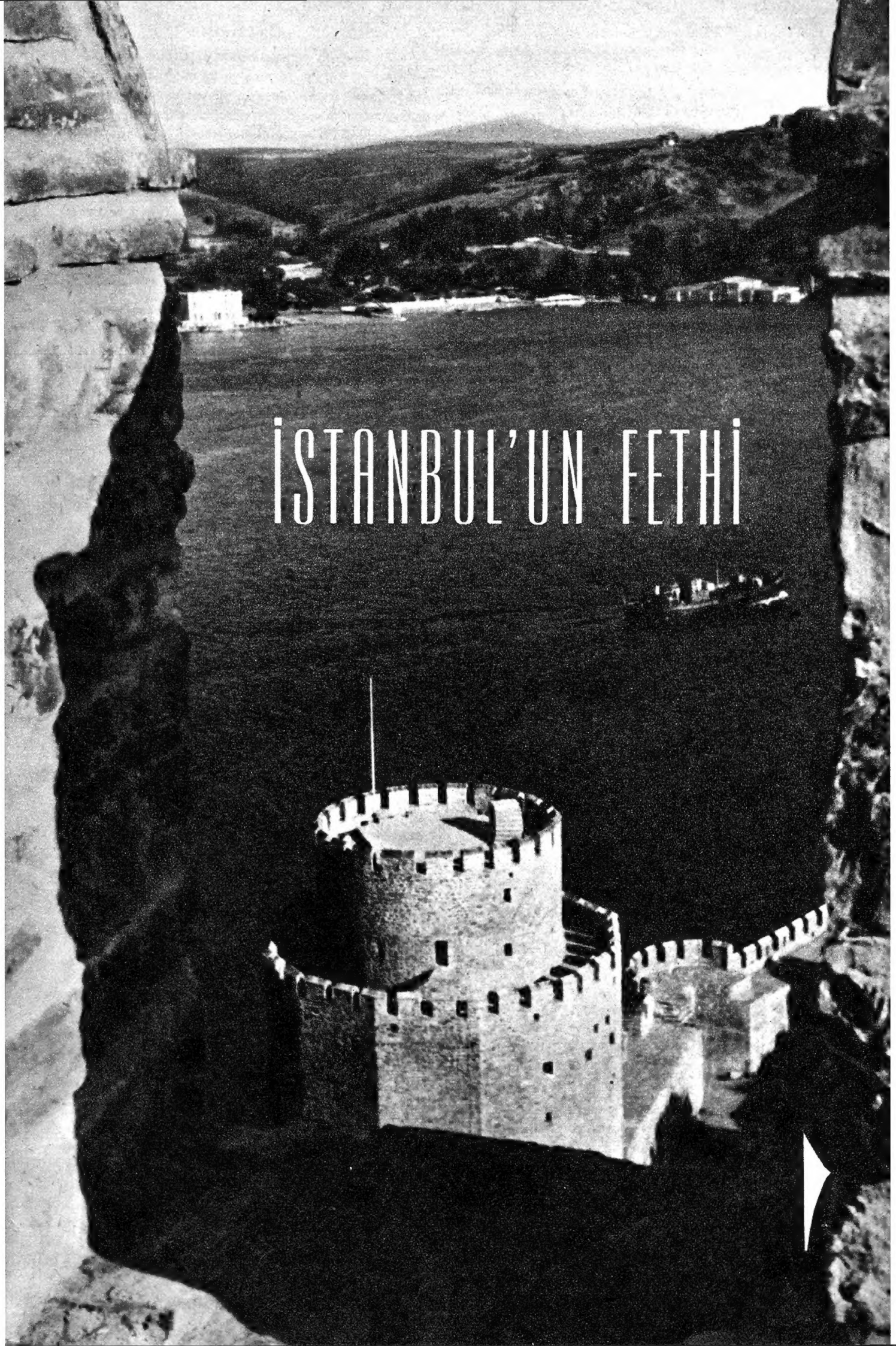
İSTANBUL'UN FETHİ

İSTANBUL'u düşürmek için, İstanbul Boğazı'na hâkim olmak lâzımdı. Boğaz'dan geçen gemiler tam Türk kontrolu altında olmadıkça da bu hâkimiyet lâfızda kalırdı. Bunun için Boğaz'ı kesecek bir kale inşa ettirmek icap ediyordu. Bu düşünceyle, İstanbul'un fethine hazırlık olmak üzere, Rumelihisarı'nın inşasına başlandı. 21 mart 1452'de inşaat başladı. İnşaata Vezir Şihâbeddin Paşa nezaret ediyordu. Plânlar, II. Mehmed'in projeleri esas alınarak Mimar Muslihuddin Ağa tarafından çizilmişti. II. Mehmed, 7 000 kadar işçinin çalışmasını sıkı şekilde kontroldan geçiriyordu. Halil Paşa, Padişah'ın lalası Vezir Zağanos Paşa, 70'lik vezir Sarıca Paşa, kalenin 3 ayrı burcuna nezaret ediyorlardı. İnşaat, temmuz ayının sonlarına doğru, yani tam 4 ayda bitti. Kalenin 3 kulesi vardı. 26,70 metre yüksekliğindeki bu kuleler, deniz seviyesinden 82 metreye çıkıyordu. Kale 250 × 125 = 31 250 m^2 bir yer kaplıyordu. Hisara bir cami ile 2 de çeşme yaptırılmıştır.

Bu suretle Dursun Bey'in tâbirince: «Ve Boğaz'ın öbür yakasında eski Anadoluhisarı'na yeni bir kısım ilâve edilip toplarla teçhiz edilince, kuşlar bile Akdeniz'den Karadeniz'e geçemez oldular.» Gerçekten 26 kasım 1452'de gümrük resmi vermeden geçmek isteyen Antonio Rizo'nun kaptan bulunduğu bir Venedik gemisi top ateşiyle batırıldı. Fransız Türk mimarî tarihi mütehassısı Albert Gabriel'in «şayan-ı hayret teşebbüs» olarak tavsif ettiği bu muazzam inşaatın bu kadar kısa zamanda tamamlanması, Ortaçağ ölçülerini aşan bir keyfiyetti. Gabriel diyor ki: «Bir harp adamı olan II. Mehmed, kuleler, kapılar, hisar-beçeler gibi muhtelif kısımların ehemmiyet ve yerlerini tâyin hususunda araziden müdekkikane bir surette faydalanarak, hisarın umumî eşkâlini tesbit için gereken fennî malûmata sahip idi».

Kaleye büyük toplar yerleştirildi. Yıldırım'ın yaptırdığı Anadoluhisarı (Güzelcehisar) da tamir ve tevsi edildi, oraya da top kondu. Kaleye Firuz Ağa (İstanbul'un bir semtine adını vermiş olan kumandan) muhafız tâyin edildi; emrine 400 asker verildi. Bundan böyle Boğaz'dan geçecek bütün gemiler, muayyen bir vergi vereceklerdi. Emre itaat etmeyenler, top ateşi ile batırılacaklardı. Boğaz'ın en dar yeri (660 metre) olan burada, iki kaleden karşılıklı makaslama ateşle, izinsiz kuş uçması mümkün değildi. II. Mehmed'in bu emri için, sancak tefriki yapılmayacaktı. 1 eylülde Edirne'ye gelen II. Mehmed, orada fetih projelerini ve hazırlıklarını olgunlaştırmaya başladı.

«Bizzat Fâtih tarafından verilen «Boğaz-Kesen» adının da gösterdiği gibi, Hisar, «iki denizin arasını kesmek ve kıtadan kıtaya (Asya-Avrupa) ve denizden denize (Karadeniz-Marmara) geçişe hâkim olmak» için yapılmıştır. Hulâsa Boğazlar tarihinde yeni bir hâdise olarak, o zamana kadar açık bulunan bu su geçitleri, şimdi, kıyılarına fiilen hâkim devletin tam kontrolu altına geçmekte idi».

Gerçekten Rumelihisarı'nın tarihî mânası büyüktür. Boğazlar rejiminin kurulması, bu kalenin inşası iledir. II. Mehmed ile vezirlerin, işçileri teşvik için taş taşıdıkları bu inşaat, dünyanın en stratejik geçitlerine, Türkler'i hâkim kılmıştır.

1452-53 KIŞI

II. Mehmed'in maksadını kesin şekilde anlayan XI. Konstantin, bütün Avrupa'ya imdat istemek üzere haber gönderirken, Mora'da despot olan kardeşlerinden de yardım istedi. İstanbul'un kapılarını kapattı ve şehirdeki Türk azınlığını tevkif ve hapsettirdi. Mora'dan yardım gelmesini önlemek isteyen II. Mehmed ise, bütün hayatı Mora'ya akınla geçmiş olan Yunanistan işleri mütehassısı mâruf akıncı beyi Paşa-Yiğitoğlu Turahan Bey'i, oğulları Ahmed ve Ömer Beyler'le beraber, böyle bir teşebbüsü önlemekle görevlendirdi. Turahan Bey, Korint Berzahı'nı geçip Mora'ya girdi. Mora o derecede altüst edildi ki, XI. Konstantin'in kardeşleri Prens Demetrius ve Prens Thomas'da, İstanbul'a yardım edecek güç kalmadı. Yalnız bu seferde, cüretkâr bir şekilde ilerleyen Turahanoğlu Ahmed Bey, Prens Demetrius'a esir düştü.

1452-53 kışı, Edirne'de dehşetli harp hazırlıkları ile geçti. Edirne şehri, tarihi boyunca, bu derecede faal bir çalışma görmemişti. Çalışmaların başında, cihan askerlik tarihinde inkılâp yapacak olan azametli topların döküm ve ateş tecrübeleri geliyordu. Toplardan bir tanesi çok büyüktü. Bunun barutla müteharrik taş güllesinin atılma tecrübesinin yapılacağı, daha evvelden, heyecana düşülmemesi için Edirne halkına ilân edilmişti. Gerçekten baruta ateş verilip gülle fırlayınca, tarrakası 100 stad (2,5 mil) mesafeden işitildiği gibi, gülle de 1 mil ileriye düşüp yumuşak toprağa saplanıp kalmıştı; açtığı çukurun derinliği, 1 kulaç idi. Topların dökümcü ustası olarak Macar Urban'ın da emeği geçmiştir.

Türk ordusu Edirne'de İstanbul'a yürümek için ateşli bir çaba içinde iken, Bizans'ta garip ve acıklı hâdiseler cereyan ediyordu. Ortaçağ taassubu içinde bocalayan ve skolâstik düşüncenin dışına çıkmaktan âciz kalan Avrupa, Türkler'e karşı Avrupa'da sed teşkil eden Bizans'ı, yüksek siyasî menfaatleri için değil, hâlâ dinî ve hissî koyu taassup ruhunu tatmin için savunmak isteğindeydi. Avrupa'nın bu zihniyetinden II. Mehmed, dâhiyane bir şekilde faydalanmasını bilecektir. 12 aralık 1452 günü Ayasofya'da Katolik usulü yapılan âyin-i rûhânî, bir fiyasko oldu. Ortodoks'luğun en büyük mâbedinde ilk defa Katolik âyini yapılıyordu. Papa'nın gönderdiği Kardinal İzidor (Isidore), kardinal şapkası ile Bizans halkının ve bütün Ortodoks'luğun nefretini uyandırmıştı. İzidor, aslen Rum idi. Latinler'in 1204'te yaptığı barbarlığı İstanbul halkının hâtırasında tazelemekten başka hiçbir tesiri olmadı. İmparator'un ümidi, yüzyıllardan beri gerçekleştirilememiş olan Katolik-Ortodoks ittihadını yapmak, Patrik'i Papa'nın otoritesi altında alelâde bir kardinal derekesine indirmek, bu sayede Avrupa'nın yardımını sağlayıp Türkler'i durdurmaktı. Halbuki bu şekilde de kurtuluş yoktu. Bizans, Bizanslık'tan çıkıyor, hüviyetini değiştiriyordu. Nitekim bu fikre taraftar pek az Bizanslı vardı. Bunlar da şartların baskısı altında Katolik'liği kabul etmek mecburiyetini duyuyorlardı ve ilk fırsatta vicdanlarını sıkan bu baskıdan kurtulmak isteyecekleri muhakkaktı. Latinler'in, 1204'te yaptıkları gibi, Bizans'ta halka hiçbir hak tanımayacakları, İstanbul'u Latin

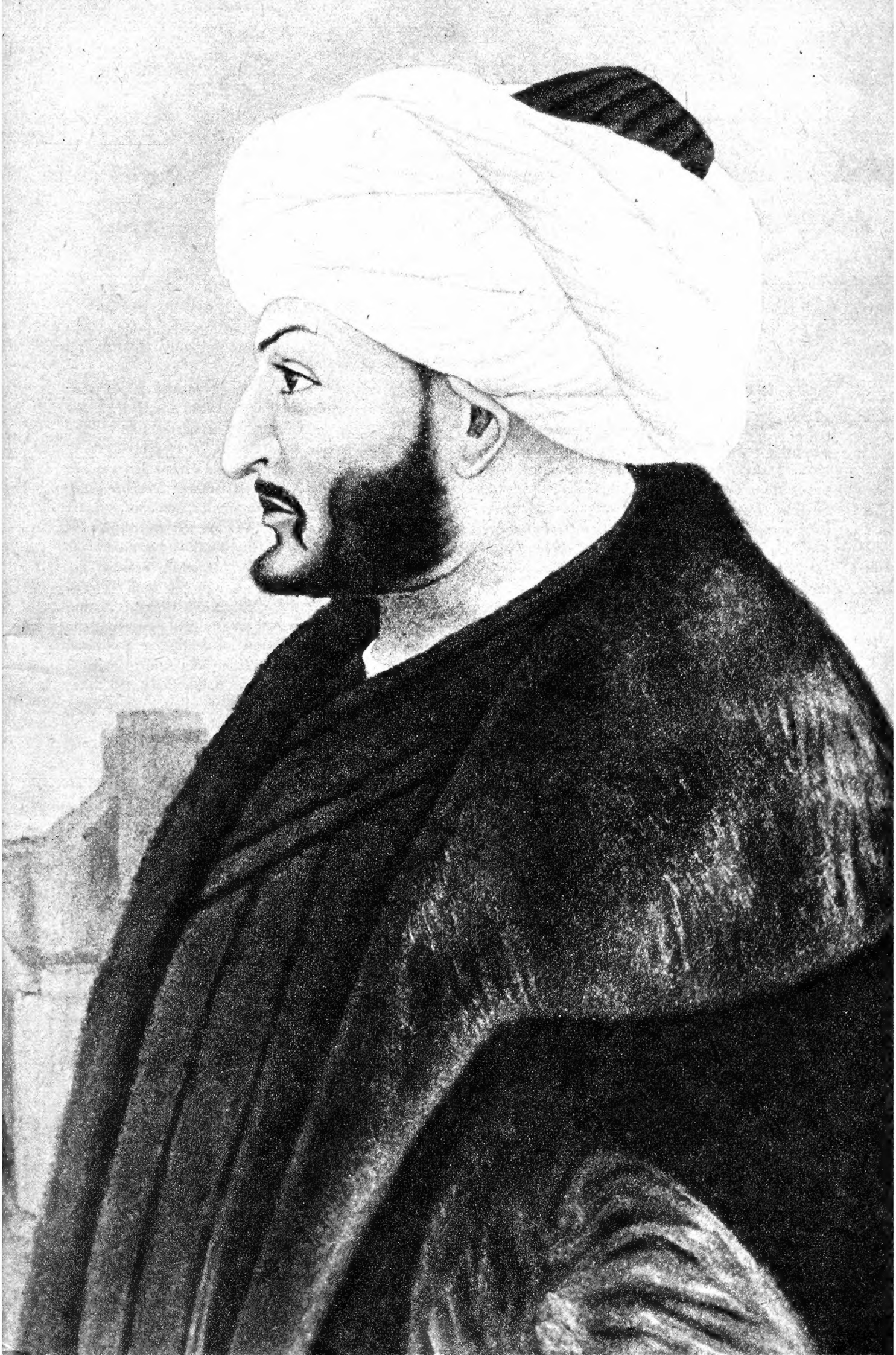

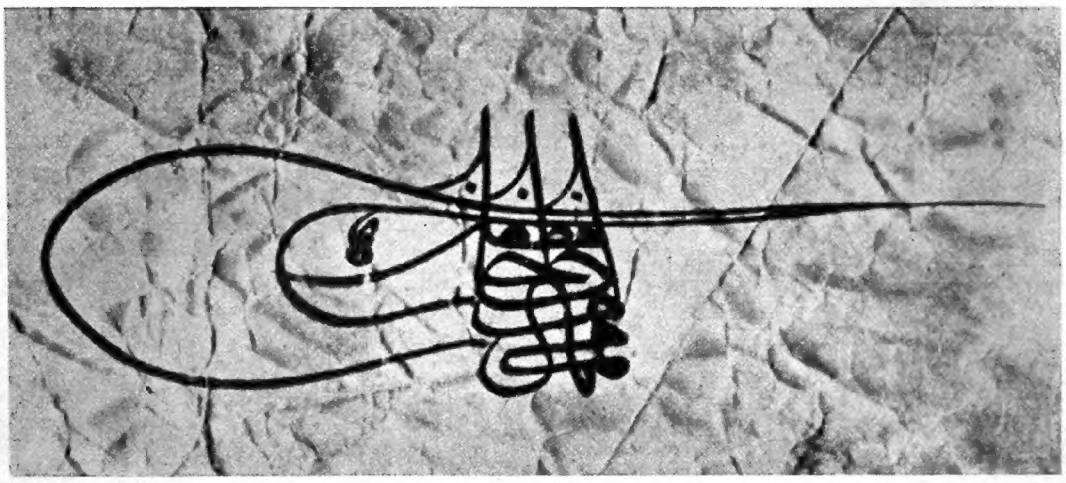

Fâtih'in tuğrası.

müstevlilerle dolduracakları şüpheden azade bir keyfiyetti.

Bu vaziyette Bizans'ta, Türkler'e taraftar kuvvetli bir fırka teşekkül etmişti. Başbakan (büyük-duka) Lukas Notaras ile sonradan Fâtih'in patrik yaptığı büyük âlim Gennadios, bu fırkanın liderleri idiler. Notaras: «İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek, Latin serpuşunu görmekten evlâdır» diyecek derecede Katolikler'e muhalifti. Türkler'in vicdan hürriyeti hususunda mutlak mânada tolerans sahibi oldukları ise, herkesçe malûmdu.

Bizans'a her taraftan gönüllüler ve mühimmat gelirken, II. Mehmed de Edirne'den harekete hazırlanıyordu. İmparator, şehrin sûrlarını onartıyor, Ortaçağ'ın en müstahkem kalesini düşürülmez bir hale getirmeye gayret ediyordu. Boğazkesen hisarının iç ve dış cephe sûr ve kulelerinin 2 000 metre uzunluğunca haşmetli duruşu Bizanslılar'ın kalplerini titretirken, İstanbul sûrlarının gedik açılamaz sağlamlığı da teselli veriyordu.

İstanbul sûrlarının yüksekliği mazgallarda 17, mazgalsız yerlerde 15 metre idi. Kalınlığı zirvede 4, tabiî tabanda daha fazla idi. Sûrların önündeki hendek, 18,5 metre genişliğinde ve 9 metre derinliğinde bulunuyordu. Sûrlar, kat kat idi. Kurşunla kaplı 30 adet kulesi vardı. Dünyanın en iyi sûrları, bu Bizans sûrları idi ve topsuz bunlarda bir gedik açmak, imkânsızdı. Ancak seneler süren bir ablukadan sonra şehri açlıkla düşürmek düşünülebilirdi. Fakat şehrin coğrafya vaziyeti ve Avrupa'nın siyasî durumu, buna asla müsaade etmezdi. Onun için, Avrupa'dan büyük bir müdahale gelmeden şehri acele düşürmek şarttı. Aylar ve yıllar süren bir muhasara, başarısızlığa uğramaya mahkûmdu.

1453 şubatında II. Mehmed, büyük topun Edirne'den İstanbul'a naklini buyurdu. Topun geçeceği Edirne-İstanbul yolu, 50 usta ve 200 işçi tarafından bir defa daha tesviye edilmişti. 60 mandanın çektiği topun iki tarafında 200'er asker (400 kişi) her hangi bir kayma olmaması için dikkat ediyorlardı. Bu sıralarda Dayı Karaca Paşa, Bizans'a ait Misivri, Ahyolu, Vize, Bigados, Yeşilköy kasabalarını fethetti ve Silivri'yi muhasara altına aldı. Bu kasabaların yalnız sûrlar içinde kalan kısmı Bizans'a ait olup, etrafları Türk toprakları ile çevrilmişti. Martta büyük top, İstanbul sûrlarının 5 mil açığına vâsıl olmuştu. 10 000 kişilik bir kuvvetle Bizans kasabalarını alan Karaca Paşa, büyük topun başına geldi.

II. Mehmed, 23 mart 1453'te Edirne'den hareket etti. 13 gün sonra 5 nisanda İstanbul önlerine geldi. Otağ-ı Hümâyûn, Topkapısı (Ayios Romanos Kapısı) önüne kuruldu. Şehirde, 1452'nin son ve 1453'ün ilk aylarında Avrupa'dan gelen gönüllüler vardı. Bunlar Cenevizli, Venedikli, Katalan, İspanyol, Fransız, Rodoslu, Moralı, Giritli gönüllülerdi. 26 ocak 1453'te Ceneviz Cumhuriyeti'nin gönderdiği General Justiniani, 2 harp gemisi ve 700 askerle vâsıl olmuştu. Daha sonra Ceneviz 1 harp gemisi ve 300 asker, Sakız'dan da 2 harp gemisi ve 700 asker göndermişti. Papa, 3 büyük gemi dolusu erzak ve mühimmatla 200 asker göndermiş ve 30 geminin de yola çıkmak üzere olduğunu bildirmişti. Ceneviz'in Galata sitesini savunmak üzere yolladığı 500 asker de yolda idi. Justiniani, İstanbul'un muhasarası akamete uğrarsa, İmparator tarafından Limni adası kendisine verilmekle mükâfatlandırılacaktı.

MUHASARANIN BAŞLAMASI

Vezir Zağanos Paşa, Cenevizliler'e ait Galata sitesi önünde idi. Dayı Karaca, İshak, Mahmud, Bursalı Ahmed (meşhur şair) Paşalar, sûrları çepçevre kuşatmışlardı. Baltaoğlu Süleyman Bey'in kumandasındaki Türk donanması da Boğaz'ın ağzında idi. Süleyman Bey, 18 nisanda Adalar'ı (Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalı vs.) fethetmişti. Bu arada Bizans'a ait Boğaz üzerindeki Tarabya da alınmıştı. Türk ordusu 100 000 kişi idi. 6 nisan 1453'te, muhasara başladı. Şehrin sûrları önünde cuma namazı kılındı. İmparator'un teslim teklifini reddetmesi üzerine, muharebe başladı.

«Sultan Mehmed, mutlak galip çıkmak azmiyle, bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra, Ortaçağ'ın en büyük kalesini yıkmak için yaptırdığı müthiş topları ile, İstanbul sûrları önüne geldi». İstanbul'un Fethi («Feth-i Mübîn») için bazı geceler uyumamak suretiyle projelerini tekemmül ettiren II. Mehmed, nihayet, başarısının esasını sağlayan büyük topları döktürmüştü. Bu topların plânlarını bizzat Büyük Türk

Hakanı çizmişti. Bu toplar, o zamana kadar görülmemiş, hattâ tasavvuru mümkün olamayan büyüklükte ve mükemmeliyette idiler. 2 tonluk gülle atabilen toplar vardı. 4 tane çok büyük top vardı ki, ancak 2 000 asker tarafından çekilebiliyordu. Ortaçağ harp sanatı, II. Mehmed'in matematik dehası ile değişiyordu. Bu arada Sultan, tarihte ilk defa olarak havan topunu da icat etmişti (tarihte havan topu ile ilk atış 21 nisanda Haliç'teki düşman donanması üzerine yapılacaktır). «Sultan Mehmed, gemiler yaptı, ordular hazırladı ve Bizans'ı her taraftan sardı. Şehrin kapısında, o zamana kadar gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan gönlünden geçmeyen harp âlet ve vasıtaları hazırladı».

6 nisanda büyük topun ateşlenmesi ile muharebe fiilen başlıyordu. Türk topçu kuvveti, her biri 4 büyük toptan müteşekkil 14 batarya idi. En büyük top, günde 7 ve gecede 1 defa ateşlenebiliyordu. Bunun doldurulması ve soğutulması, 2 saat sürüyordu. Bu toplar, cihanın en mütekâmil silâhları idiler. Topların gürültüsü bile, Bizans halkının mânevî gücünü perişan ediyordu. Bizans'ta eli silâh tutabilen herkes, savunma işleriyle vazifeli idi. Asıl Bizans ve yardımcı askerler, 15 000 kadardı. Haliç'te de mühim bir Bizans-Ceneviz-Venedik-Papalık donanması yatıyordu. II. Mehmed, tekerlekler üzerinde yürüyen 4 büyük kule ile bir de muazzam mancınık yaptırmıştı.

II. Mehmed, 11 nisanda, 5 günlük muhasaranın verdiği tecrübeye göre, bataryaların yerlerini değiştirmek suretiyle tanzim etti. 12 nisanda Beşiktaş önlerine gelen Türk donanması, Bizans halkının dehşet hislerini artırdı. 18 nisanda Hunyadi Yanoş'un gönderdiği Macaristan elçilerinin II. Mehmed'e tehdit eder tarzda muhasarayı kaldırmayı tavsiyelerine rağmen, Padişah, bunlara kulak asmadı. Fakat Avrupa'daki hareketin azametini takdir ediyordu. Bir haftalık bombardımandan sonra Bizans sûrlarındaki tahribat, Bizans için yıkım sayılabilecek ehemmiyetteydi. Şimdiye kadar hiçbir muhasarada bu sûrlarda bu derece mühim gedikler açılmamıştı. Bunu anlayan II. Mehmed, ilk umumî hücum tecrübesini irâde etti. Mukavemet derecesi hakkında sarih bir fikir edinmek istiyordu. Sûrların önünde, derin ve geniş hendekler ve bir sürü mânialar vardı. Türkler, bu mâniaları yakmak istediler. Fakat canlarını dişlerine takan Bizanslılar, büyük fedakârlık göstererek yangını söndürdüler. Bu suretle 18 nisan gecesi 4 saat süren taarruz, akamete uğradı. Türkler, Haliç'i kapayan zinciri de kırmaya muvaffak olamadılar. Halbuki muhasaradan netice alınabilmesi için, behemehal Haliç'i tutmak icap ediyordu.

20 nisanda İstanbul'a yardıma gelen 4 Ceneviz ve 1 Mora gemisinin Haliç'ten içeriye girebilmesi, II. Mehmed'i çok kızdırdı. Bu hâlet-i ruhiye içinde atını denize sürdüğü meşhurdur. Baltaoğlu Süleyman Bey, Türk donanmasına ters esen rüzgâr karşısında, Hıristiyan gemilerini tevkif edememişti. Bunun üzerine II. Mehmed, amirali azlederek yerine Çalı Beyoğlu Hamza Bey'i tâyin etti.

Vaziyet, Türkler tarafında tehlikesiz olmaktan uzaktı. Bir taraftan Papa, büyük bir Haçlı donanması topluyordu. Bu donanmaya Venedik gemileri de katılırsa, Türk donanmasının bunlarla başa çıkamayacağı, hattâ bütün Türk donanmasının yakılacağı muhakkak gibiydi. Diğer taraftan Macaristan'ın önayak olduğu bir hareketle büyük bir Haçlı ordusunun Tuna'yı aşması her an için beklenebilirdi. Gerçi ne kadar büyük olursa olsun bir kara ordusunun Türk ordusunu yenmesi uzak bir ihtimaldi. Fakat bu takdirde II. Mehmed için, muhasaradan vazgeçip düşmanı karşılamaktan başka çare olamazdı. Bu ise, Bizans'ın fethini tekrar belirsiz, uzak bir tarihe atmak demekti. Vezîr-i âzam Halil Paşa, Bizans'ın 70 000 duka (42 000 000 TL.) yıllık vergiye bağlanıp şimdilik muhasaradan vazgeçilmesi fikrindeydi. Çandarlı-zâde'ye göre bütün Avrupa ile karşı karşıya gelmek, devletin istikbalini körletecek neticeler verebilirdi. II. Mehmed, bu fikirleri şiddetle reddetti ve esasen sevmediği vezîr-i âzamı büsbütün mimledi.

İNCE DONANMA'NIN KARADAN HALİÇ'E İNDİRİLMESİ (22 NİSAN GECESİ)

Haliç'teki müttefik donanma, 15 000 kişinin başında bulunan Vezir Zağanos Paşa'nın Kasımpaşa sırt-

Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünde üzerinde bulunan elbise.

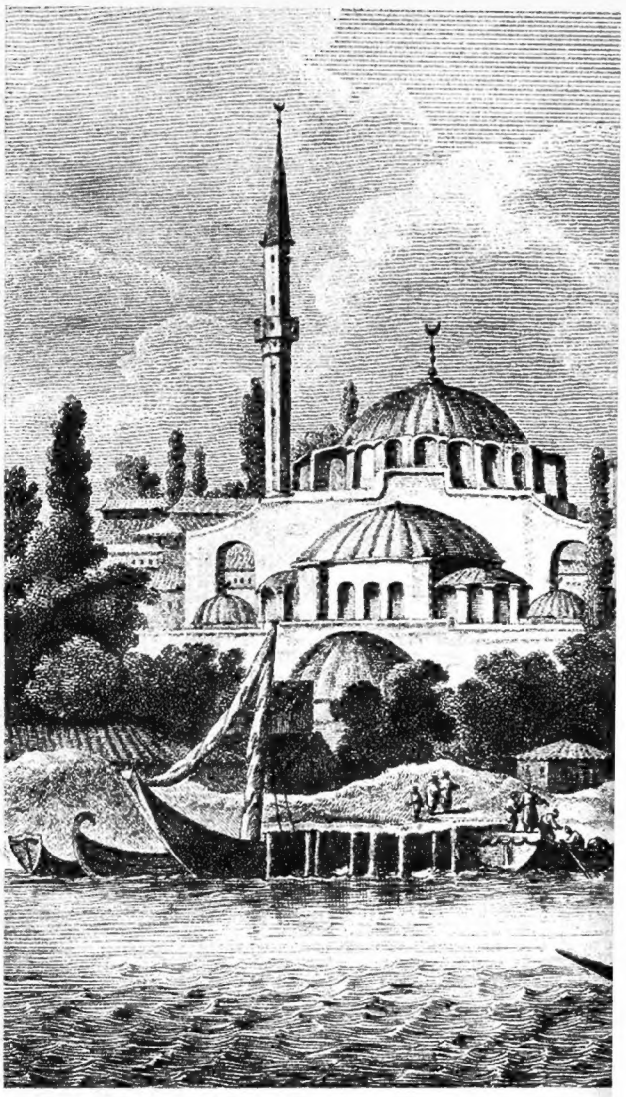

larından yaptığı müthiş bombardıman altında göz açamayordu. Haliç'ten çıkıp Türk donanması ile açık denizde vuruşacak gücde de değildi. II. Mehmed'in icat ettiği havan topları, Kasımpaşa sırtlarından güle aşırıp Haliç'i dövüyorlardı. Güllelerden bazıları Bizans gemilerine isabet edip batırmıştı. Fakat havan ateşi, Haliç'e hâkim olmaya kâfi değildi.

22 nisan gecesi 67 küçük gemilik Türk donanmasının karadan yürütülmek suretiyle Haliç'e indirilmesi, II. Mehmed'in askerlik dehasına mahsus klâsik olmuş bir hâdise teşkil eder. O zamanki tekniğin çok üstünde olan bu başarı, Bizans'ın son mukavemet gücüne indirilmiş büyük bir darbe idi. Darbenin maddî tesirinden fazla, mânevî tesiri oldu. Bir gece içinde düşmanın haber almasına meydan verilmeden başarılan bu hareket, dünya harp tarihinin şaheser vakalarından biridir. Donanma sırtlardan, tepelerden, vâdilerden, derelerden aşırılmak suretiyle Boğaz'dan Haliç'e indirilirken, Kasımpaşa sırtlarından Zağanos Paşa, bütün bataryalarını ateşleyerek düşmanın dikkatini kendi tarafına çekmeye muvaffak olmuştur.

II. Mehmed'in karadan donanma yürütme işinde, amansız düşmanı olan ve II. Mehmed'i şahsan tanıyan Bizans imparatorluk prensi meşhur tarihçi Dukas, şöyle fikir beyanından kendini alamamıştır: «Böyle bir harikayı kim gördü ve kim işitti? Keyahsar denizde köprü inşa ederek, karada yürür gibi, bu köprü üstünden karşıya asker geçirdi. Bu yeni Makedonyalı İskender ve bana kalırsa neslinin en büyük padişahı olan II. Mehmed, karayı denize tahvil etti ve gemileri dalgalar yerine dağların tepelerinden geçirdi. Binaenaleyh bu adam, Keyahsar'ı da geçti. Zira Keyahsar, Çanakkale Boğazı'nı geçti ve Atinalılar'a mağlûp olarak muhakkar bir halde geri döndü. Mehmed ise, karayı denizde olduğu gibi geçti ve Bizanslılar'ı mahvetti ve hakikî altın gibi parlayan İstanbul'u, yani dünyayı tezyin eden şehirlerin kıraliçesini fetheyledi». Fetih sırasında 53 yaşında olgun bir adam olan tarihçinin bu heyecanlı satırları, devrinde bu hâdisenin ne kadar muazzam bir tesir uyandırdığını gösteren bir ayna gibidir.

Gene Prens Dukas, muhasaranın şiddetini şöyle tavsif ediyor: «İmparator, kalelerin yıkılmış olduklarını görünce, bu halin gerek şehir için, gerek kendi şahsı için bir felâket olduğunu düşünerek yeis getiriyor ve ümitsizliğe kapılıyordu. Aziz Büyük Konstantin zamanından itibaren, Türkler, İranlılar ve Araplar ile bunca muharebeler yaptığımız halde, kalelerden bir libre ağırlığında tek taş bile düşmemişti. O zamanlar, bu kadar sayısız asker ve büyük donanma ve bu kadar mükemmel muharebe vasıtalarına malik bir ordu görülmemişti».

Haliç'teki müttefik donanma, inmekte olan Türk ince donanmasına karşı hiçbir harekette bulunamamıştı. İnce donanma, kesin bir başarı ile bir gece içinde yürütülüp Haliç'e indirilmişti. Artık İmparator için, Haliç'teki bu ince donanmayı imha çarelerini düşünmekten mühim hiçbir mevzu kalmamıştı. Ertesi gece II. Mehmed'in Haliç üzerine kurduğu köprü, akıllara ikinci bir kere hayret verecek mahiyetteydi. Bir gece içinde, binden fazla büyük fıçı ve sandal üzerinde o kadar sağlam ve muazzam bir köprü kurulmuştu ki, üzerinden 5 asker yan yana rahatça geçebiliyor ve toplar yürütülebiliyordu. 28 nisanda İmparator, bu köprünün behemehal yıkılmasını buyurdu. Fakat bu teşebbüs, 150 Bizans denizcisinin Türk toplarının ateşi altında Haliç'te boğulması ile neticelendi; ne köprü yıkılabildi, ne de bir tek Türk gemisi batırılabildi. Çok kızan İmparator, Bizans'ta bulunan 260 Türk esirinin, Türkler'e karşı sûrların burçları üzerinde başlarının vurulmasını emretti.

Bizanslılar'da da top varsa da, bunlar çok iptidaî şeylerdi ve fazla işe yaramıyordu. Ancak Haliç'teki Türk ince donanmasından 2 gemi, Bizans'ın top ateşi ile batırılabildi. Venedikli amiral Alvasio Diedo'nun Venedik - Bizans donanmasını muharebelerin sonuna kadar Haliç'te âtıl tutması, Türk muvaffakıyetini hızlandıran sebeplerden biridir. Amiral, Türk donanması ile açık deniz muharebesine cesaret edebilseydi, tamamen âtıl durmaktan çok daha başarılı neticeler elde edebilirdi. Hele Haliç'teki küçük, ince ve hafif Türk gemilerini batıramaması, düşman donanmasının tam bir paniğe kapıldığını ve Türk teşebbüs kabiliyeti karşısında eli, kolu bağlı hale geldiğini gösterir.

Türk topuna karşılık Bizans'ın millî silâhı «Rûm» veya «Greguar Ateşi» denen ateşti ki, terkibi Bizanslılar tarafından sır olarak yüzlerce yıldan beri sakla-

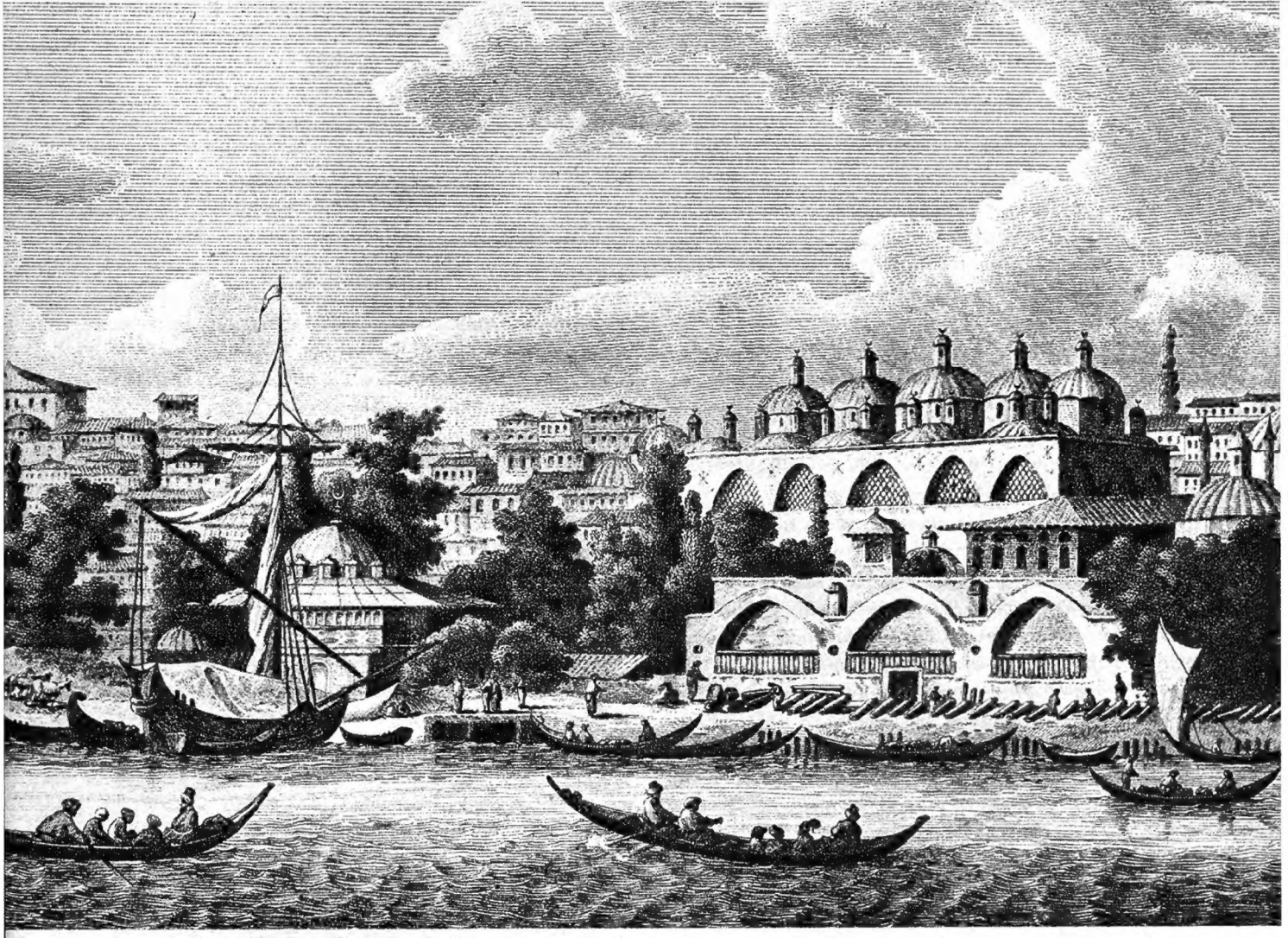

Fâtih'in Türk camiasına kazandırdığı İstanbul'un eski bir gravürü.

nan bu ateş, üzerine su atılınca daha fazla parlıyordu. Asırlardan beri Bizans muhasaralarında olduğu gibi, bu sonuncu muhasarada da Türkler'e büyük zayiat verdirmişti.

MUHASARANIN SON GÜNLERİ

II. Mehmed, büyük mucitlere has tahayyül dehası ile zırhlı kuleler icat etmiş, bunlarla sûrlara daha yakından sokulmayı deniyordu. Bu yürüyen kulelere küçük toplar da konmuştu. Yüzlerce Türk topu, Bizans'ın kat kat sûrlarında büyük gedikler açabilmek için gece, gündüz susmuyordu. 6 mayısta Topkapısı karşısından yapılan 2. ve 12 mayısta Edirnekapısı karşısından yapılan 3. büyük Türk taarruzları da Bizanslılar tarafından durduruldu. 16 mayısta Türkler, kanlı bir lâğım (yeraltı) muharebesine başladılar. 18'de II. Mehmed'in icat ettiği müthiş bir müteharrik kule Topkapısı (Ayios Romanos) önünde göründü. Kulenin içine yerleştirilen toplar, sûrları ve şehrin içini kolayca ateşe tutuyordu. Kuleden atılan molozlarla da, sûrların önündeki derin ve su dolu hendek doldurulmaya başlandı. Aynı 18 mayıs gecesi, İmparator'un başlarında bulunduğu ve kadın, çocuk, ihtiyar ve sakatların dahi katıldığı bir çalışma ile Bizanslılar, Türkler'in doldurduğu hendeği boşalttılar ve müteharrik kuleyi «Rûm Ateşi» ile yakmaya muvaffak oldular. Fakat ortalama 600, âzamî 2 000 kiloluk gülle atan Türk topları, artık sûrlarda ehemmiyetli gedikler açmaya başlamıştı. Bu gediklerin kapanması çok müşkül oluyordu. Bizanslılar, bu iş için 24 saat nefes almadan çalışıyorlar, gene de bütün gedikleri kapatamayorlardı.

23 mayısta, umumî hücumdan evvel II. Mehmed, şehrin artık bu sefer düşeceğini anladığı halde, yağmaya sebebiyet vermemek için, İmparator'a teslim teklif etti. Kendiliğinden teslim olan, zorla düşürülmeyen kale, şehir ve ülkeler, İslâm hukukuna ve Türk âdetine göre yağma edilmez, halkı esir alınamazdı.

II. Mehmed'in XI. Konstantin'e teslim tekliflerini götüren elçi, İsfendiyaroğlu Prens Kasım Bey idi. İmparator, Kasım Bey'i, merasimle ve yanında bütün ileri gelenler olduğu halde karşıladı. Kasım Bey şöyle dedi: «Hükümdarımız, umumî bir hücumun doğuracağı felâket ve dehşetlerden kaçındığı için, İmparator'a, şehri sağ ve salim terk etmek ve bütün malları ve hazineleri ile istediği yere çekilmek hak ve hürriyetini tanımaktadır. İstanbul ahalisinden isteyenler de her şeylerini alıp gidebilmek ve isteyenler de mal ve mülklerini muhafaza edebilmek hakkını haizdirler. İmparator'a, Mora despotluğu da verilecektir». Bu şartların kabul edilmesini Kasım Bey, ayrıca şahsan ve dostane bir sıfatla da İmparator'a rica ve tavsiye ettiğini bildirdi. Fakat bu şartlar, İmparator'un riyasetindeki harp meclisi tarafından, uzun ve

gürültülü muhavere ve münakaşalar neticesinde, reddedildi. Bunun üzerine Damat Kasım Bey'i uğurlayan İmparator: «Padişah sulh istiyor ise, muhasarayı kaldırsın; bu takdirde, ne kadar ağır olursa olsun, istenilen senelik vergiyi kabul edeceğim. Şehri teslim etmek ise, ne benim, ne de başkasının iktidarı dahilinde değildir. Ölmeye hazırız!» dedi. Bu suretle XI. Konstantin, II. Mehmed'in şehir harben düşecek olursa kanunen 3 gün yağma edileceği, halkın esir sayılacağı, kiliselerden istenilenlerin camie tahvil olunacağı, İmparator'a da harp esiri muamelesi yapılacağı, kimseye izinsiz şehri terk etmek müsaadesi verilmeyeceği hususundaki tehditlerini kabullenmiş oluyordu. II. Mehmed, son Roma imparatorunun ümitsizce verdiği bu ret cevabı üzerine, nihaî taarruz hazırlıklarına girişmiştir.

Venedik donanmasının, yani dünyanın birinci deniz kuvvetinin Sakız önlerine geldiği ve Çanakkale Boğazı'na yaklaşmakta olduğu haberi kadar, Haçlı ordusunun Tuna'yı geçmek üzere bulunduğuna dair doğru olmayan bir rivayet de Türk ordusunda dedikoduların başlamasına sebep olmuştu. Muhasaradan vazgeçilmesini ciddiyetle isteyen devlet adamları ve kumandanlar vardı. Bunların başında Vezîr-i âzam Çandarlı-zâde Halil Paşa bulunuyordu. Bu hâlet-i ruhiye içinde büyük mutasavvıf Ak Şemseddin'in fethi tebşir eden propagandası ve fethin II. Mehmed'e nasip olacağı hakkında dervişlerinin bütün orduya yayılarak söyledikleri sözler, Türk ordusunu ateşlemiş ve yeniden şevka getirmiştir.

Türk bombardımanı, en kesif şeklini bulmuştu. Bizans sûrları çözülüyordu, gedik vermek üzere idi. 27 mayısta Murad Paşa, açılan büyük bir gedikten şehre girmek isterken şehit oldu. Birkaç Türk askeri şehre girdiyse de, Cenevizli general Justiniani (Giustiniani) tarafından bu taarruz püskürtüldü. 28 mayıs gecesi İmparator'un da katıldığı bir merasimle Ayasofya'da tarihin sonuncu Ortodoks âyini yapılırken, Türk ordugâhında da mühim hâdiseler geçiyordu.

NİHAÎ TÜRK TAARRUZU (29 MAYIS SABAHI)

II. Mehmed, umumî taarruzdan evvel topladığı harp divanında, son emirlerini uzun ve müessir bir nutukla bildirdi (Osmanoğulları'nın irticalen tesirli söz söyleme kabiliyetinin irsî olduğu malûmdur ve bu, satvetlerine müessir olan hususlardan biridir). II. Mehmed, sûrlara ilk çıkacak olanlara dirlikler ve mansıplar verileceğini, çıkan zabit ise su-başı ve alaybeyi, su-başı ise sancakbeyi, sancakbeyi ise beylerbeyi, beylerbeyi ise vezir (mareşal) yapacağını bildirdi ve ilân ettirdi.

Bizanslılar, cesur, hattâ kahramanca hareket ediyorlarsa da, Türkler'in harp sanatına ve cesaretine erişemiyorlardı. Prens Dukas şöyle diyor: «Bizans askerleri ise, alelâde bir Türk askeri kadar bile harp fenninde bilgili değildi. Zira Türk askerleri, bu maksat ve fikir ile yetiştiriliyordu». Gene aynı tarihçi şöyle demektedir: «Türk askerlerinin her biri Apollon'dan çok daha mahir okçu idi; modern İraklides (Herkül) idiler ve her biri, 10 düşmana karşı gelebiliyordu». Bu satırlar, hâdiseleri görmüş bir düşman tarihçisinin olmasaydı, buraya nakletmeye bile cesaret edemezdik.

29 mayıs sabahı erken saatlerde II. Mehmed, sabah namazını kıldı, atına bindi, bütün maiyeti ile ön saflara geldi. Güneşin ilk ışıkları ile şiddetli top ateşi başladı. Bu ateşin himayesinde asker, sûrlara tırmanmaya çalışıyordu. Bütün şehrin etrafında aynı anda aynı şiddette hücum başlamıştı. İstanbul, çepçevre tazyik ediliyordu. Mehter takımlarının ateşîn nağmelerine, tekbir sadalarının mehabeti karışıyor, bu sesler, kilometreler boyunca uzanıyordu. Bütün Bizans 28 mayısı 29 mayısa bağlayan gece uyuyamamıştı. Ayasofya'daki âyinden çıkan XI. Konstantin, Vlaherna (Tekfursarayı) Sarayı'nda birkaç saat dinlenip, Ayios Romanos Kapısı'na (Topkapısı) gelmişti. II. Mehmed de Topkapısı'nın dış tarafında idi. Katî netice, bu kesimde alınacaktı. İmparator'un yanında Prens Theophilos Paleologos ve Prens Demetrios Kantakuzinos bulunuyordu. Giustiniani, bu sıralarda yaralanıp muharebeden çekilecektir.

Donanma azabları (deniz piyadesi), Marmara kıyılarında denize bırakılıyor, bu askerler, canlarını dişlerine takarak Marmara üzerindeki deniz sûrlarına tırmanmaya uğraşıyorlardı. Topkapısı önündeki muharebe, son derece kanlı ve her iki taraf için de pek fedakârca geçiyordu. Türk askeri, merdivenler üzerinden sûrlara tırmanıyor, bir kısmı muvaffak oluyor, fakat Bizanslılar tarafından derhal öldürülüyordu. Şehrin içinde halk, zırhlı Türk askerlerini sûrlar üzerinde çarpışırken görünce, sonuncu dehşete kapılıyor, kiliseleri dolduruyor, sokaklar ve evler boşalıyordu. Devamlı çalan bütün kilise çanları, son anın geldiğini ihtar ediyor, kaçmak istemeyen halk, Bizans askeri ile beraber vuruşuyordu. Arka arkaya Topkapısı'ndan sûrlara tırmanmak isteyen iki saf Türk askeri, sûrlardan püskürtülmüştü. Bizanslılar, «Rûm Ateşi» ile Türk askerini yakmaya çalışıyor, büyük taşlarla eziyorlardı. Topkapısı önünde bulunan II. Mehmed, daima taze birliklerle bu kesimi takviye ediyor, hükümdarlarının önünde Türk askeri, ölümü istihkar eyliyordu. Bizanslılar, ölüm-kalım mücadelesi halinde karşı koymaya çalışıyorlardı. İmparator, Topkapısı'nın öteki tarafında, askerinin ve gönüllü halkın başında bulunuyor, Prens Demetrios Kantakuzinos ve Prens Nikolaos Paleologos kumandasındaki en son ihtiyat kuvvetlerini Topkapısı'na sürüyordu. Latin askerlerine kumanda eden General Giustiniani'nin yaralandığı için muharebe meydanını terk etmesi, Bizanslılar için büyük darbe teşkil ediyordu. İmparator, Cenevizli generali durdurmak istiyor, fakat o ana kadar şehrin savunulmasında birinci derecede hizmeti geçmiş olan Giustiniani: «Tanrı'nın Türkler'e açmış olduğu yolu takip edeceğim» cevabını veriyor, şeref meydanını şerefsizce bırakıyordu. Giustiniani'nin Limni prensliği uğruna yapmış olduğu kahramanlık böylece bitiyor, generalin sözleri, hiçbir ümidin kalmamış olduğunu gösteriyordu.

Fâtih'in Bellini tarafından yapılan meşhur tablosu.

MAGNI IVSTINI
MOHAMETI II
IMPERATORIS

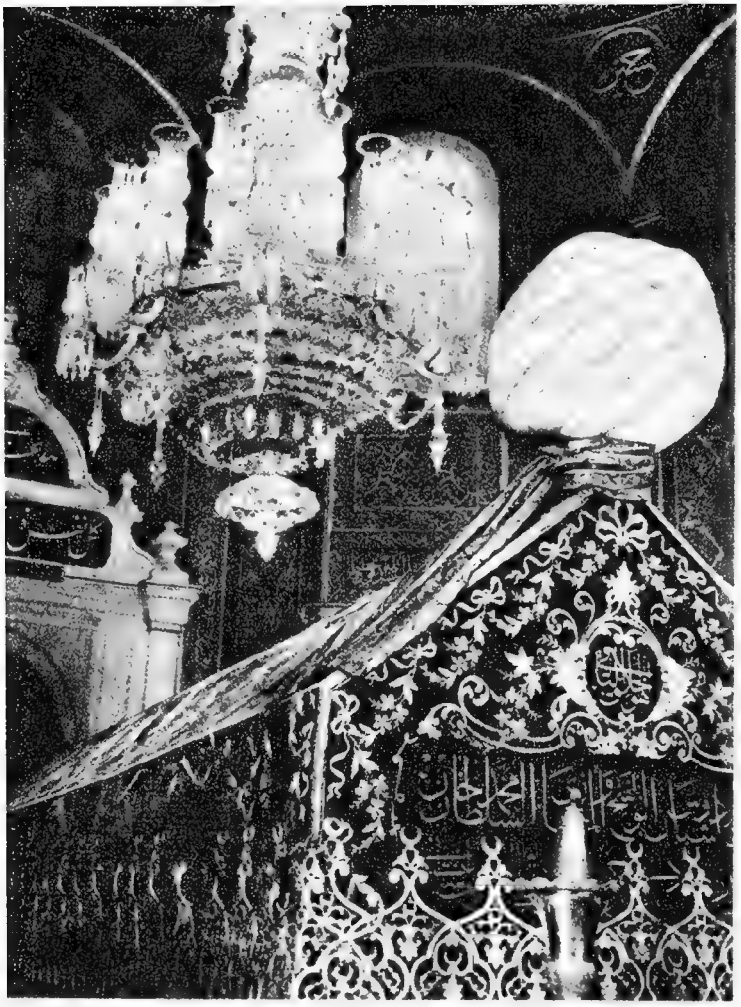

Fâtih Sultan Mehmed'in Sandukası.

Sabah namazından sonra yapılan duadan ve padişahın kısa ve belâgatli bir hitabesinden elektriklenmiş olan Türk ordusunda, mehterler, millî havaları bütün gücleriyle döverlerken, en ileri saflarda Ak Şemseddin ve II. Mehmed'in hocalarının en meşhuru olan Molla Gûrânî, müritleri olan derviş-gaziler arasında dolaşıp askeri teşçi ve tebcil ediyorlardı. Derviş-gazilerin tekbir sadaları, dalga dalga Bizans sûrlarına aksediyor, çarpıyor, Ortaçağlar'ın en müstahkem kalesini aşıyor, dünyanın incisi ve şehirlerin imparatoriçesi sayılan büyük beldenin içinde uğultular halinde yayılıyordu. Avgustus'un meşru halefi olan XI. Konstantin, ağlayarak müdafaaya devam ediyor, kahramanlık gösteriyor, yerinden kımıldamıyor, fakat ardı arkası kesilmeyen Türk savletleri karşısında Bizans sûrlarının sallandığını, yıkıldığını, açıldığını en büyük teessürler içinde seyrediyordu. Saat 7'ye gelmek üzere idi.

«FETH-İ MÜBİN»

Giustiniani'nin çekilmesinden mütevellit müdafaanın ânî durgunluğu, vaziyeti bütün ruhu ile takip eden II. Mehmed'in gözünden kaçmadı. Dördüncü saf Türk askerinin de Topkapısı sûrlarına tırmanması emrini verdi. Bu iradesini bildirdiği zaman, bunun nihaî hücum olduğunu da kestirmiş bulunması lâzımdır. Ulubadlı Hasan adında küçük rütbeli ve pek genç bir subay, maiyetindeki 30 askerle beraber, diğer hücum kollarından evvel davrandı, Padişah'ın sancağını Topkapısı sûrları üzerine dikti. Aynı anda Bizanslılar'ın yüzlerce koldan tevcih ettikleri ateş, ok ve taşlarla şehit oldu. Fakat maiyetinden 18 kişi de şehit olmakla beraber, diğerleri, sancağı düşürmediler.

Türk bayrağını Topkapısı üzerinde gören ve o andan itibaren «Fâtih» unvanına hak kazanan II. Mehmed, Peygamber'in senasına mazhar olmanın sevinciyle atından inip toprağa secde ve Allah'a hamd eyledi.

Topkapısı ile Eğrikapı (Caligaria/Charsias Kapısı) arasındaki kesim, iki taraf için de, insan cesedinden geçilemeyecek hale gelmişti. Sancağın dikilmesinden birkaç dakika sonra, Kerkoporta (Canbazhane) Kapısı Türkler'in eline geçti. İlk Türk askeri, buradan şehre adım attı. Topkapısı ile Eğrikapı arasında birinci sûr, Türk askeri tarafından aşılmış, birinci sûr ile ikinci sûr arasındaki boşluk işgal edilmişti. Az sonra ikinci sûr da aşıldı. Türkler, Topkapısı ile Eğrikapı'dan şehre girmek üzere idiler. Şehre giren ilk Türk birliği o kadar mahir hareket etti ki, başlarındaki ismi meçhul Türk subayı, dâhiyane bir manevra ile, Bizans askerinin arkasına geldi; şehrin içine doğru ilerlemek basiretsizliğini göstermedi. Bunu gören Bizanslılar, sûrları terk edip, bu birliği ezmek üzere yürüdüler. Zira bu birliğin takviye edilmesi halinde, Bizanslılar'ın ricat hatları kesilmiş oluyordu.

Fakat Türk askerini şehirde gören halk, panik halinde Ayasofya istikametinde yığınlaşmıştı. İlk şehre giren birlik de, ardı arkası kesilmez Türk bölükleri ile takviye ediliyordu. Topkapısı'ndaki Bizans aslî kuvvetlerini imhadan kurtaracak hiçbir çare kalmamıştı. Sonuncu ümidin de mahvolduğunu anlayan Bizanslılar, geriye doğru kaçmak, canlarını, şehre giren Türk askerinin elinden kurtarmak istediler. Topkapısı kesiminde öyle içli dışlı bir vuruşma oldu ve küçücük bir sahaya her iki taraftan o kadar asker yığıldı ki, yaralanmış olan İmparator, yere düştü ve ayaklar altında ezildi. Bir azab neferinin, İmparator'a sonuncu darbeyi indirdiği rivayet edilir. İmparator, 49 yaşını 3 ay ve 19 gün geçiyordu. Prens Kantakuzinos da bu hengâmede maktul düştü. Bizanslı firarileri şehrin içinde gören halk, büsbütün yılgınlık gösteriyordu. Şehre giren Türk askeri, teker teker sûr kapılarını açıyor, büyük Türk birliklerinin şehre girmesini temin ediyordu.

Şehre giren Türk askeri, mukavemeti kırıp Bizans ordusu artıklarını temizledi. Artık hiçbir mukavemetin ehemmiyeti kalmadığının anlaşıldığı anda, Türk Ordusu, silâhla karşı koymayan şahısların öldürülmemesi emrini aldı. İki Kilise'nin ittihadından beri, aylardır Ayasofya'ya uğramayan Bizans halkı, büyük mâbede dolmaya ve bir meleğin çıkarak mucize göstermesini beklemeye başladı. Fakat Prens Dukas, o anda bir melek çıksa da Katolik olup Türkler'den kurtulmayı mı, Ortodoks kalıp Türk idaresinde yaşamayı mı tercih ettiklerini sorsa, Bizanslılar'ın tereddütsüz ikinci şıkkı tercih edeceğini yazmaktadır.

Daha sabahtı. Öğle olmamıştı. Şehrin belli başlı bütün yerlerinde kırmızı Türk bayrakları dalgalanıyordu: İstanbul, fethedilmişti.

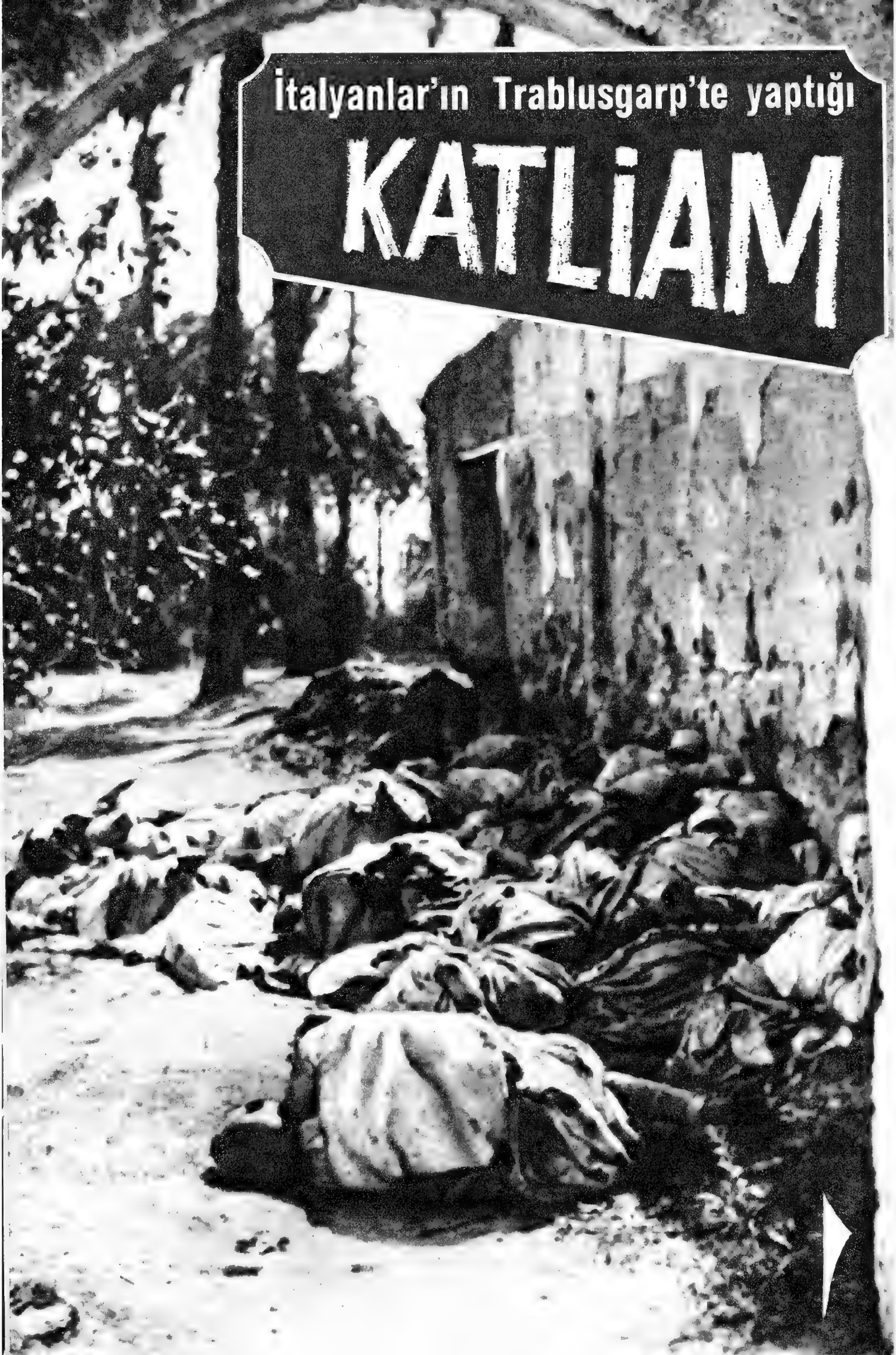
İtalyanlar'ın Trablusgarp'te yaptığı
KATLİAM

27 eylül 1911 çarşamba günü İtalyanlar'ın İstanbul'daki maslahatgüzarları vasıtasıyla Türk hükümetine bir ültimatom verdikleri bildirildi. Bu ültimatomda Türkiye'nin, Bingazi ve Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından kan dökülmeden işgaline rıza göstermesi isteniyordu.

Türk hükümeti bu ültimatomu derhal reddetti. Bunun üzerine İtalyanlar, ayın 29'unda bize karşı harp ilân ettiler. 3 ekim günü Trablusgarp limanının bombardımanı başladı. O sıralarda Türkiye'de Said Paşa yeniden sadaret makamına getirilmiş ve yeni bir kabine kurularak ihtiyatların silâh altına alınmasına başlanmıştı. Bombardımanlar, ertesi gün de devam etti. İtalyanlar, ekim ayında Trablusgarp şehrini kısmen işgal etmişlerdi. O sıralarda bütün İtalya'daki kanaat Trablusgarp'ın hemen hemen hiç kayıp vermeden zapt edileceği merkezindeydi. Halbuki savaş ilerledikçe, durum hiç de tahmin edildiği gibi çıkmadı. Türkler ayın 23'ünde çok şiddetli bir karşı hücuma geçtiler. İtalyanlar'a büyük kayıplara mal olan bu hücum sonunda bir kısım arazi geri alındı.

İtalyanlar hiç beklemedikleri bu mukabil hücum karşısında havsalamızın alamayacağı kadar şiddetli bir intikam hevesine düştüler. Türk hücumunun başladığı günün ertesinden itibaren dört gün devam eden süre içinde, Trablusgarp'taki yerli halk inanılmaz bir katliâma uğradı.

İtalyanlar, XX. Yüzyıl'ın başındaki bu korkunç barbarlığı haklı göstermek için, kendilerinin şehri işgal etmiş olduklarını, bundan sonra yapılacak mukavemetin casusluk demek olacağını iddia ediyor ve buna dayanarak mâsum halkı kurşuna diziyorlardı. Kitleler halinde kurşuna dizilen zavallıların erkek, kadın oluşuna dikkat edilmediği gibi, çocuklara da merhamet edilmiyordu. Dört gün devam eden bu katliâm öylesine kanlı bir hal aldı ki, derhal İngiltere'de Avam Kamarası'nda görüşme mevzuu oldu ve bir mebus dış işleri bakanına bu katliâmı durdurmak için müdahalede bulunmasını istedi.

ASHMSAD-BARTLETT'İN MAKALESİ

Bu İtalyan vahşeti hakkında Reuter ajansının harp muhabiri M. E. Ashmead-Bartlett bir makale yazmış ve bu yazı L'Illustration'un 11 kasım 1911 tarihli sayısında yayınlanmıştır.

Makalenin en önemli kısmı aşağıdadır:

***

Türk askeri şu sırada Avrupa'nın en fena teçhiz edilmiş, en fena beslenen ve en az para alan askeri; ama bir savaş sırasında Türk askerine daima güvenilebilir. Kahramandır, dayanıklıdır, her türlü mahrumiyete göğüs germesini bilir. Düşmanın sayıca üstün olması, mâneviyatını asla bozmaz, kahramanlığını eksiltmez. Öte yandan bu savaşta Türklerler beraber savaşan Libyalı Araplar da iyi savaşçı. Onlar için savaş, bir çocuğun elindeki yeni bir oyuncağa benziyor. Âdeta keyifle harbediyorlar.

İnsan Türk askeriyle beraberken daima sadık ve değerli savaşçılarla beraber olduğunu hissediyor. Ama Arap'la beraber olunca iş başka. O zaman her an bir sürprizle karşılaşmak mümkün. Öte yandan Türk ve Arap işbirliği de tehlikeli bir hal yaratıyor. Çünkü Türkler onlar için teşkilât ve zekâ demek, Araplar'ın da cüretkâr savaşı buna eklenince ortaya korkulacak bir kuvvet çıkıyor. Araplar eğer tek başlarına kalsalar asla bir savaşta sebat gösteremezler.

Eğer Türkler olmasaydı, yerli Trablusluular her halde pek az bir mukavemet gösterirdi. İtalyanlar bunu bildikleri için bütün gayretlerini nizamî Türk ordusunu yenmek üzerinde toplamışlardır. Bir defa buna muvaffak olunursa, başsız kalan Araplar'ın İtalyanlar'a derhal boyun eğeceği tahmin ve rivayet ediliyor.

İtalyan ordusuna gelince, bunlarda, ne Fransızlar'ın bir koloni ordusu, ne de İngilizler'in her iklime uyabilen askerlerinin dayanıklığı var. İtalyan askerleri ilk bakışta güçlü kuvvetli, dayanıklı görünüyor. Ama sürekli savaşlara dayanma kabiliyetlerinin olmadığı hemen anlaşılıyor. Üstelik Trablusgarp'a gelen askerler çok kısa bir talim görmüşler. Devamlı

Trablusgarp'taki son Türk kalesi: İfren. İtalyanlar'ın Trablusgarp'ı işgalinden bir görünüş.

savaşlar, mecburî yürüyüşler onları yoruyor, bıktırıyor.

İtalyanlar'ın koşa koşa Trablusgarp'a gelmesine, savaşı çok kolay kazanacaklarına olan inançları yanında, şüphesiz vatandaşlarının heyecan gösterileri «Yaşa, Varol»ları sebep oldu. Onlar Trablusgarp'ı ellerini, kollarını sallayarak alacaklarını sanıyorlardı. Yorgunluk, mahrumiyet, ölüm, hiçbirinin aklından geçmiyordu. Kendi kendilerine: «Ne olacak canım, askerlik değil mi? Kendi memleketimde yapacağıma yabancı memlekette yaparım; bu sayede hem iki misli maaş alırım, hem de vatandaşlarımın gözünde kahraman kesilirim,» diyorlardı.

Halbuki Trablusgarp'a çıktıktan çok kısa bir süre sonra gözleri faltaşı gibi açıldı. İşin şakaya gelir tarafı yoktu. Bir defa kum her şeyi mahvediyordu. Siperlerde bir an rahat yüzü görmek mümkün değildi. Bir kum fırtınası, ellerindeki silâhların yüzde kırkını işlemez hale getirmeye yetmişti. Düşman tehlikesi de her şeyden üstündü. Gözlerine uyku girmiyordu bir türlü. Artık şu işler bitse de, güneş ve aşk ülkesi İtalya'ya dönseler di keşke. Bu lânet kumlarda savaşmak ne kazandıracaktı onlara sanki?

İtalyanlar, barış teessüs etse bile, yerli halkla devamlı olarak uğraşmak gerekeceğini kısa zamanda anlamışlardı: «Biz burada devamlı olarak kalamayız» diyorlardı kendi aralarında. «Eğer yerlilerle uğraşmak lâzımsa, o zaman bir koloni ordusu kursunlar.»

İTALYANLAR ALDANIYOR

Türkler Trablusgarp şehrini terk ederken mühim bir mukavemet göstermediler. Şehrin çabucak düşmesi, İtalyanlar'ın bir anda şımarmasına yetti. Bir avuç askerle Türkler'i şehirden kaçırdıkları zehabına kapıldılar. Halbuki Türkler ve yerliler Trablusgarp şehrinin hemen banliyölerinden başlayan vâhaya, Trablusgarp vâhasına çekilmişlerdi. Burası uzunluğu 25 kilometreyi, tabanı da 8 kilometreyi bulan bir üçgen biçimindeydi, en ince yerinin genişliği 2 kilometreydi.

İtalyanlar ancak vâhanın denize taraf olan kenarından 9 kilometrelik bir kısmını işgal edebilmişlerdi. Bu büyük vâhanın geri kalan kısmı Türkler'in ve Araplar'ın elindeydi. Bu kesimde yiyecek ve içecek bol olduğu için vâhaya çekilen Türkler ve Araplar burada uzun müddet kalabilirlerdi. Üstelik kum tepecikleri, evler onlara tabiî bir siper vazifesi görüyordu. Burada düşmanın gözünden ırakta, rahat rahat bir karşı taarruza hazırlanmak imkânlarına sahiptiler.

İtalyanlar'a gelince, Trablusgarp'ta ellerine geçirdikleri kısmı muhafaza edebilmek için çepeçevre siperler kazarak mevzilendiler. Bu, son derece geniş bir cephe hattının doğmasına sebep oldu. Öyle ki, İtalyan kuvvetleri buraya dağılınca ellerinde hemen hemen hiç ihtiyatları kalmadı.

İşte bu sıralarda, 23 ekimde karşı hücum başladı. Gerçi 22 ekimde Türk hatları üzerinde uçan askerî uçaklar muntazam Türk birliklerinin mevzilendiğini bildirmişlerdi. Fakat İtalyan komutanı kesin galibiyetlerinden o kadar emindi ki buna hiç önem vermedi. Yakın bir karşı taarruzu aklından bile geçirmiyordu. Ne var ki, aradan 24 saat geçmeden komutanın tahminlerinde yanıldığı meydana çıkacak ve karşı hücum başlayacaktı.

İTALYANLAR PANİĞE KAPILIYOR

23 ekim sabahı İtalyan keşif uçakları üç Arap birliğinin çölü geçtiğini ve İtalyan mevzilerine yaklaştığını bildirdi. Çok geçmeden de bunlardan biri İtalyan mevzilerine karşı hücuma geçti. Öte yandan kuvvetli bir Türk birliği güneybatıdan İtalyan mevzilerine yaklaşmış, fakat taarruza geçmeyerek, düşman siperlerinin 800 metre açığında mevzilenmişti. Araplar'la İtalyanlar arasında çok şiddetli muharebeler oluyordu. İtalyanlar'ın birbirleriyle irtibatı kesilmiş gibiydi. Her birlik, karşısındakiyle savaşa tutuşmuştu. İtalyanlar sayıca çok üstün oldukları için birkaç saatlik savaştan sonra, vaziyete hâkim olmuş gibi göründüler, tam bu sırada arkadan bir hücuma uğradılar. Mevzileri bir anda mermi yağmuru altında kaldı. Vâhanın İtalyan siperleriyle şehir arasında kalan kısmındakiler İtalyanlar'a karşı ayaklanmışlardı.

«İtalyan birlikleri iki ateş altında kalınca paniğe kapıldılar. Aynı saatlerde şehirde de bazı ayaklanmalar olmuş, bir İtalyan subayı Alman konsolosluğu önünde vurulmuş ve konsolosluğun bir yerli olan kavası tarafından da bıçaklanarak öldürülmüştü. Kavas *derhal yakalanarak* kurşuna dizildi. Fakat şehirdeki hâdise bununla kalmamış, birkaç İtalyan daha yaralanmış ve öldürülmüştü. Şehirden de tüfek sesleri gelmeye başlayınca panik daha büyük bir hal aldı. Artık birliklerde disiplinden eser kalmamıştı. Kışlalarından fırlayan askerler paniğin verdiği dehşet içinde karşılarına çıkan yerliye ateş ediyordu.

Çarpışmalar sırasında şehirde ayaklananlardan çoğu öldürülmüştü, fakat vâhada daha binlercesinin saklı olduğunu, hepsi biliyorlardı. Bunun üzerine vâhanın temizlenmesi, silâh taşıyan herkesin öldürülmesi emri verildi. Fakat askerler, silâhlı, silâhsız herkesi öldürmeye başladılar. Ancak 28 ekim akşamı komutanın bu katliâmın durdurulması için emir vermesi üzerine durduruldu. Diğer taraftan 26 ekim günü İtalyanlar'a yeni bir baskın yapıldı. 200 Arap'ın yaptığı

Vâhadaki kadınlar, sürü gibi, kardeşlerinin, babalarının cesedi önünden geçiriliyor.

baskında, uykuda bastırılan askerlerden çoğu, siperlerde öldürüldü. Yalnız bir noktada İtalyanlar 50 ölü verdiler: İtalyanlar Türkler'in kuvvetli müttefiki olan 200 Arap'la başa çıkamayacaklarını anlayınca da süvarileri yardıma çağırdılar. Çok kanlı bir çarpışma oldu. İtalyan ve Araplar ağır kayıp verdiler. Bu da 28 ekime kadar devam edecek katliâmı daha da kanlı hale getirdi.

KATLİÂMIN BİLÂNÇOSU

Trablusgarp vâhasındaki binlerce yerlinin katledilmesi bütün Avrupa'da büyük akisler uyandırmıştı. Öyle ki, İtalyan hükümeti resmen harekete geçmek zorunda kaldı ve Trablusgarp'taki İtalyan birlikleri komutanı Caneva'dan durumu izah etmesini istedi. General Caneva, katliâm emri verdiğini inkâr ediyor, sadece silâh taşıyanların öldürülmesini emrettiğini söylüyordu.

Ancak, benim, subaylar arasında yaptığım soruş-

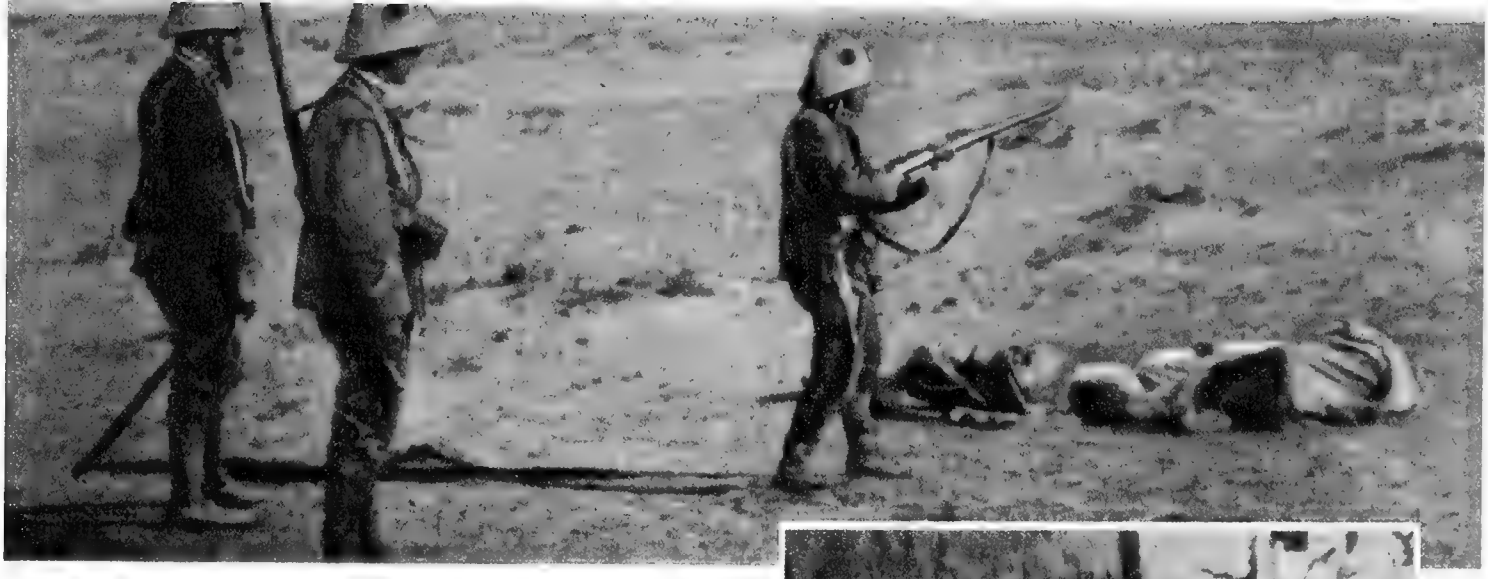

Öldürülen üç yerlinin başında İtalyan askerleri. Sağda katliâma uğrayan yerlilerden bir grup.

turmalar bunun aksini ispat etmektedir. Çünkü bu subaylar katliâm emrini bizzat general Caneva'nın verdiğini söylediler. General ise böylesine ağır bir suçun mesuliyetini idrak etmeye başlayınca, suçu emrindeki birliklerin üstüne attı. Bu hâdiseyi onların iyi yetiştirilmemiş olduklarına, disiplinsizliklerine verdi.

Katliâmda ölenlerin sayısına gelince... Bunun için kendiliğimizden hiçbir rakam vermeden, doğrudan doğruya İtalyanlar'ın verdikleri rakamı esas alacağız. İtalyan matbuatı günlerden beri bu hususta neşriyat yapıyor ve 23-28 ekim arasında öldürülenlerin sayısının 4 000'den ibaret olduğunu söylüyor. Normal olarak her ölü için üç yaralı hesap etsek, demek ki katliâm sırasında 12 000 kişinin de yaralandığı meydana çıkacak. İtalyanlar'a göre bu kayıpların hepsi savaşlar sırasında verilmiştir.

Halbuki gerçek hiç de böyle değil. Biz en geniş ve iyimser bir hesapla savaş sırasında ölen Türk ve Araplar'ın sayısını ancak 1 000 olarak kabul edebileceğiz. Geriye 3 000 kalır ki, bu da doğrudan doğruya İtalyanlar'ın suçsuz halk üzerine ateş açarak yaptıkları katliâmın kurbanlarının sayısıdır.

Doğrusunu isterseniz İtalyanlar'ın bu memleketi medenileştirmek için yaptıkları teşebbüs hiç de yüz güldürücü olmamıştır. Bir büyük devlet XX. Yüzyıl'da, bir çeşit Haçlı seferine çıkarsa çok daha insanca davranmaya mecburdur. Halbuki İtalyanlar girdikleri her vâhayı bir kan gölü haline getiriyorlar.

İngiliz harb muhabiri E. Ashmead-Bartlett'in yazısı burada bitti. Bu yazıda yalnız Trablus katliâmı anlatılmaktadır. İtalyanlar'ın bütün Libya'da yaptıkları, bu katliâmı kat kat geçer.

İtalyan kuvvetleri Trablusgarp'a çıktıkları zaman oradaki Türk kuvvetleri çok azdı. Trablus'ta 1 Türk tümeni bulunuyordu. Bunun da önemli bir kısmı Yemen isyanını bastırmak için buradan çekilmişti. Bu bakımdan, Trablusgarp'taki kuvvetlerimiz tam mânasıyla bir avuç cengâverden ibaretti. Bir de gönüllü yerli Arap mücahitleri vardı.

İtalyanlar, Trablusgarp'ı sözde aldıktan sonra bile kıtanın içlerine doğru ilerleyemediler. Bugün Libya krallığını meydana getiren Trablusgarp ve Bingazi topraklarının tamamı İtalyanlar'ın eline geçmedi. Afrika'ya çıkan İtalyan kuvvetleri yıllarca sahile çakılı kaldılar; içlere giremediler. Çünkü vâhalardaki köy ve kasabalarda bulunan Araplar, İtalyanlar'a şiddetle mukavemet ediyordu.

UÇAKTAN ATILAN ŞEYHLER

Ancak Mussolini'nin iktidara geçmesinden sonra İtalyan kuvvetleri Trablusgarp'a hâkim olabildi. Bunda da Mussolini'nin öncekilere rahmet okutan barbarca tedbirlerinin rolü büyüktür. Çünkü Mussolini yerlileri tedip için çok orijinal bir usul bulmuştu:

İtalyan birlikleri vâhalara âni baskın yapıyor ve kabîlelerin başkanı olan şeyhleri kaçırıyordu. Şeyhlerin kaçırılması, esir edilmesi, hattâ öldürülmesi o kadar önemli değildi, fakat Mussolini halkı yıldırmak için, bir başka usul tatbik etti: Kaçırılan şeyhleri uçaktan aşağı atmak!... XX. Yüzyıl'da değil, Ortaçağ'da bile bir benzerine güçlükle raslanan bu işkence Araplar'ı yıldırmaya yetti. Çünkü kaçırılan şeyhler uçaklara bindiriliyor ve kendi kabîlesinin yaşadığı köyün üstüne, çadırların arasına atılıyordu. O zamana kadar yapılan çeşitli işkence ve katillerin yıldıramadığı Araplar'ı bu usul yıldırdı ve ancak ondan sonra Mussolini, Libya'ya hâkim olabildi. Fakat bilindiği gibi bu da ancak II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti.

AYIN TAKVİMİ

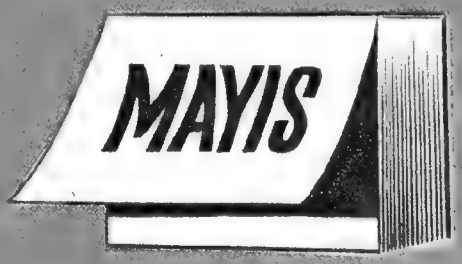

2 MAYIS 1882

83 yıl önce, Abdurrahman Nûreddin Paşa, II. Abdülhamid tarafından sadârete getirilmişti. Germiyanoğulları'ndan olan Abdurrahman Nûreddin Paşa, Meşrutiyet'e kadar Türk adliyesini örnek şekilde idare eden nazır olmakla tanınmıştır. Vezir Kütahyalı Ali Paşa'nın oğludur. Bestekâr ve müzikolog Sâdeddin Arel, Abdurrahman Nûreddin Paşa'nın damadı idi.

12 MAYIS 1881

84 yıl önce, Tunus, Türkiye İmparatorluğunun bir parçası olmaktan çıkarak, Fransa'nın himayesine girmişti. Türkiye, ta Lozan Muahedesi'ne kadar, Fransa'nın bu tasallûtunu resmen kabul etmemiştir. Tunus, XVI. asırdan beri bir Türk eyaleti idi.

14 MAYIS 1560

405 yıl önce, Türkler, tarihlerinin Preveze'den sonra en büyük deniz meydan muharebesi olan Cerbe zaferini kazanmışlardı. Kapdân-ı Deryâ Piyâle Paşa'nın kumandasında olan Donanmay-ı Hümâyûn, Tunus'un güneyindeki Cerbe adası açıklarında, birleşik Avrupa donanmasını imha etmişti. Cerbe, dünya denizcilik tarihinin en büyük birkaç vuruşmasından biridir.

15 MAYIS 1519

446 yıl önce, Cezâyir sultanı Barbaros Hayreddin, Türkiye İmparatorluğuna tâbi ve dahil olmuş, Cezâyir, Osmanlı birliğine katılmıştır. Yavuz Sultan Selim Han, Barbaros Hayreddin'e, beylerbeyilik rütbesiyle paşalık vermiştir.

15 MAYIS 1570

395 yıl önce, Donanmay-ı Hümâyûn, Kıbrıs'ı fethetmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Donanmaya 2. Vezir Damat Piyâle Paşa, donanmadaki kara askerine serdâr olarak Vezir Lala Kara Mustafa Paşa kumanda ediyordu. Mustafa Paşa, seferin sonunda «Kıbrıs Fâtihi» diye anılmaya başlamıştır. Kıbrıs seferini II. Sultan Selim, damadı Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen açmıştı.

15 MAYIS 1919

46 yıl önce Yunanlılar İzmir'i işgal etmişlerdi. Bütün Türkiye'de emsali görülmemiş bir tepkiyle karşılanan bu olaydan 4 gün sonra, Mîrlivâ Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkmıştır.

20 MAYIS 1878

87 yıl önce, «Çırağan Vak'ası» denen baskın olmuştu. Meşhur edip Ali Suâvi Efendi, etrafına topladığı bir kalabalıkla Çırağan sarayını basmıştı. Maksadı saraydaki V. Sultan Murad'ı tekrar tahta geçirmek ve kardeşi II. Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmekti. Neticesiz olduğu kadar zararlı ve hiçbir gayeye hizmet etmeyen bu olay sonunda II. Abdülhamid, her şeyden vehmeder olmuş ve memleket zarar görmüştür. Ali Suâvi Efendi, baskın sırasında yetişen Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa tarafından, başına sopayla vurularak bir darbede ölmüştür.

22 MAYIS 1524

441 yıl önce, Vezîr-i âzam Makbûl İbrahim Paşa, Yavuz'un kızı ve tahtta bulunan Kanunî'nin kızkardeşi Hadice Sultan ile evlenerek «Damat» olmuştu. Hadice Sultan, Kanunî'nin ana-baba bir kardeşiydi ve pek genç yaşında dul kalmıştı. İbrahim Paşa, padişahın enîştesi olduktan sonra, nüfuzunu büsbütün artırmış ve Osmanlı tarihine, bir padişahtan en büyük iltifat ve yakınlık gören sadrâzam olarak geçmiştir.

28 MAYIS 1866

99 yıl önce, Sultan Abdülaziz Han, Mısır veraset usulünü değiştiren fermanı yayınlamıştı. Mısır, valiliği Kavalalı Mehmed Ali Paşa ailesinin en yaşlı erkek üyesinde bulunan imtiyazlı bir Türk eyaleti idi. Bu yeni fermana göre bundan böyle valilik, büyük oğuldan büyük oğula kalacaktı. Bu suretle Vali İsmail Paşa'nın 4 saat küçük ikiz kardeşi olan Vezir Prens Mustafa Fâzıl Paşa, veliahtlıktan düşüyor ve İsmail Paşa'nın büyük oğlu Tevfik Paşa veliaht oluyordu. 5 gün sonra yayınlanan başka bir fermanla, o zamana kadar İmparatorluğun diğer valileri gibi «vali» denen Mısır valisinin, bundan böyle «hıdîv», yani «saltanat nâibi» sanını taşıyacağı bildiriliyordu. Hıdiv İsmail Paşa, bu fermanları çıkartabilmek için, devlet ve saray adamlarına milyonlarca altın rüşvet vermişti.

30 MAYIS 1876

89 yıl önce, Sultan Aziz tahttan indirilmiş ve yerine «V. Murad» sanıyla yeğeni Veliaht Murad Efendi padişah olmuştu. Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi, Türkiye tarihinin çok zararlı bir hâdisesi olup, bir felâketler zincirine başlangıç teşkil etmiştir. Sultan Aziz'i tahttan indirenlerden yalnız Mithat ve Süleyman Paşalar meşrutiyetçi idiler. Diğerleri, padişahtan çok daha müstebit şahıslardı ve bu işi şahsî menfaatlerinden dolayı plânlamışlar ve birkaç gün sonra Sultan Aziz'i öldürtmüşlerdir.

Lenin ve Stalin'le konuşan Türk Profesörü

RÖPORTAJ:
ORHAN YÜKSEL

Profesör Togan çalışma masasında.

Hayat Tarih Mecmuası, günümüzle olan alâkasını muhafaza etmek kararındadır. Bu bakımdan tarihî şahsiyetlerle sık sık konuşmalar yapacağız. Hayatları tarihe mal olmuş askerler, devlet, ilim ve sanat adamlarıyla konuşacağımız gibi, tarihçilerimizle de röportaj yapıp, fikirlerini okuyucularımıza aksettireceğiz. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü gibi müesseselerimizin tarih çalışmalarını halkımız, hattâ aydınlarımız bilmemektedirler. Halkla ilgisini kesen ilim, taşlaşmaya mahkûmdur. Batı'da, en ilmî tarih eserlerinin bile halk için ucuz baskıları yapılmaktadır. Son çeyrek asır içinde Türk tarihçiliği büyük ilerlemeler kaydetmiş ve değerli tarihçiler yetişmiştir. Biz, ilk olarak, İstanbul Üniversitesi umumî Türk tarihi ordinaryüs profesörü Dr. Zeki Velidî Togan'la yapılmış bir röportajı sunuyoruz. Z. V. Togan, eserleri bütün dünya ilim mahfillerinde tanınan milletlerarası ün yapmış ve ilmî pâyeler almış iki büyük tarihçimizden biridir(diğeri Fuad Köprülü). Mecmuamızın gelecek sayılarında, profesörün Amerika'da İngilizce olarak yayınlanacak olan hâtıralarından bazı parçalar da vereceğiz.

Zeki Velidî Togan

Ordinaryüs Profesör Zeki Velidî Togan'la, İstanbul'da yapılan XXII. Müsteşrikler Kongresi sırasında tanışmıştım. Profesör, bir yandan ilmî çalışmalarını devam ettiriyor, bir yandan da milletlerarası bir kongrenin tertip ve tanzimi gibi mesuliyetli bir işle uğraşıyordu. Çeşitli memleketlerden gelen yüzlerce delegenin katıldığı kongre, gerçekten başarıyla bitti. Kongreden sonra, yurdumuzdan ayrılan delegelerin çoğu tebrik ve teşekkürlerini bildirmek için memleketlerine varmayı bile beklemediler, vapurdan telsiz telgraflar çekerek profesörü tebrik ettiler. Zeki Velidî'nin bitmek bilmeyen enerjisi böylesine gaileli bir işi rahat rahat başarmasına yetmişti.

Bu defa röportaj için üniversiteye gittiğim zaman, şaşırmadım desem yalan olur. Aradan geçen on yıldan fazla zamana rağmen, hoca, eski dinçliğinden bir şey kaybetmemişti. Gene eserler veriyor, yabancı memleketlerdeki ilmî kongrelere katılıyor, ayrıca da talebe yetiştiriyordu.

Müsteşrikler Kongresi sırasında işten vakit buldukça, Rusya'daki siyasî faaliyetlerinden bahsederdi. Bu defa röportaj maksadıyla üniversiteye giderken, Rusya'da devlet başkanlığı ettiği zamanlara ait anlattıklarını hatırlamaya çalışıyordum. Ne günler geçirmişti orada! İlk gençlik yıllarında bir Türk devleti kurmak emeliyle aç susuz savaşlar yapmış, bitmek tükenmek bilmeyen siyasî mücadelelere girişmişti. Bu düşünceler içinde fakülteye girdim.

Görüşmeyeli yıllar olmuştu. Zeki Velidî gibi pek çok yerli ve yabancı şahısla temas eden bir ilim adamının beni bunca yıl sonra tekrar görünce hatırlayacağını sanmıyordum doğrusu. Ama tahminim yanlış çıktı. Beni görür görmez tanıdı ve büyük bir sıcaklıkla karşıladı. Hal hatır sordu. Kahve ısmarladı. Fakat halinden ne kadar meşgul olduğu belliydi. Onun için hemen sadede geçtim. Hayalim bundan önceki sohbetlerimiz sırasındaki anlattıklarıyla dolu olduğundan, aktüel konulara geçmeden önce, Rusya'daki siyasî faaliyetleri üzerinde durdum. Orada cumhurbaşkanlığı ettiğini anlatmıştı bir zamanlar. Bu son derece ilgi çekici bir hâdiseydi. Onun için her şeyden önce bu son derece ilgi çekici olayın teferruatını öğrenmek istedim:

BAŞKURDİSTAN MİLLÎ HÜKÜMETİ

— «Cumhurbaşkanlığı değil,» dedi, «hükümet başkanlığında bulundum. Başkurdistan millî hükümetini 1917 kasımında kurduk; sonradan Bolşevikler'le anlaşalım derken bizi tevkif ettiler.»

— «Nasıl bir anlaşmaydı bu?»

— «Bolşevik ihtilâlinden sonra kurduğumuz devlet, Sovyetler Birliği içinde bağımsız olacaktı. Yani millî bir ordu kuracaktık, iktisadî hürriyetimiz tam olacaktı, ayrıca komünizm mecburiyeti de konmayacaktı.»

— «Sonra?»

— «Sonra. Bolşevikler'in bu hareketi üzerine Lenin beni Moskova'ya getirmek istedi. Fakat ben yanaşmadım. Sonra beni kaçırdılar.»

Değerli hoca başlıbaşına bir tarih olan hâdiseleri kısaca geçiveriyor. Halbuki daha derinlere inmek lâzım. Kimler kaçırdı, nasıl kaçırdılar?

— «Efendim, benim tevkif edilmemden bir müddet sonra, millî kuvvetler Başkurdistan'ın mühim bir kısmını ellerine geçirdiler. Beni kaçıranlar da onlardır. Kaçtıktan sonra dağa çıktık arkadaşlarla.»

— «Hangi yıla rastlıyor?»

— «1918... Evet 1918 olmuştu. O yılın mayısında Rusya'daki Çekler isyan ettiler. Bu, bizim için bulunmaz bir fırsattı. Hemen bu isyana katıldık ve memleketteki Sovyet kıtalarını çıkardık. Türkistan ve Kazakıstan da bizimle beraberdi.»

— «Bu beraberliğin faydası olmuştur her halde.»

— «Elbette, bu üç cumhuriyet, bir ittifak akdettik. 1918 ağustosunda Rusya'nın kurucular meclisi hükümeti bu ittifakı tanıdı. Bunun üzerine bir Kazak ve Başkurt kolordusu kuruldu.»

— «Başkentiniz neresiydi?»

— «Başkent, o zaman Orenburg idi. Ne diyordum, bu durum çok sürmedi. Aynı yıl Sibirya'ya Amerikan ve İngiliz kuvvetleri geldi. Onlar sağcıları yani Çar taraftarlarını tutuyordu.»

— «Peki siz neydiniz?»

— «Biz solcuyduk. Çar taraftarları sağı temsil ediyordu. İhtilâlden maksadımız müstakil devletler kurmaktı. Sağcıların başında General Kolçak bulunuyordu. Bu adam bizim kolordumuzu lâğvetmek

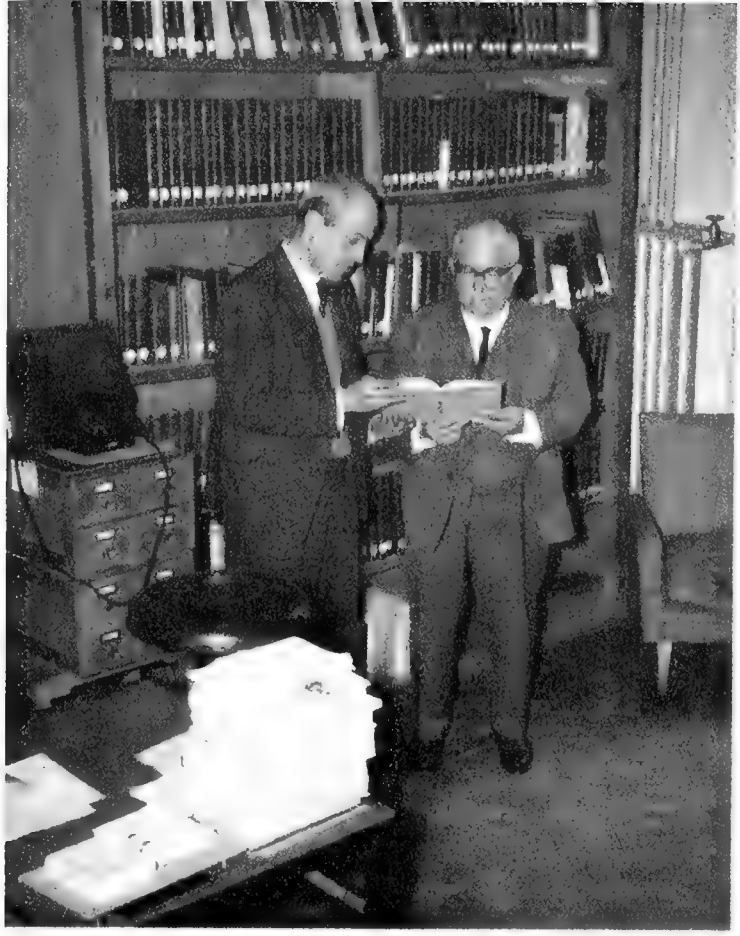

Zeki Velidi Togan arkadaşımıza izahat veriyor.

istedi. Bunun üzerine biz de Bolşevikler'le konuşmak zorunda kaldık.»

— «Stalin ve Lenin'le konuşmanız bu sıralara mı raslar?»

— «Evet. Ben, Stalin'le olsun, Lenin'le olsun birçok defalar konuştum. Fakat görüşlerimiz hiçbir zaman birbirine uymadı.»

— «Bu konuşmalar ne zaman oldu?»

— «1919'da. Mart ayında. O sıralarda Stalin, partinin sekreteri ve millî işler komitesi başkanıydı. Yapılan görüşmelerin neticesinde, ordumuzu dağıtmamak şartıyla Bolşevikler'le sulh yaptık. Onlar da bizim millî hükümetimizi tanıdılar. Yapılan anlaşmayı Lenin, Stalin, ben ve diğer arkadaşlar imzaladık.»

— «Ne kadar devam etti bu?»

— «On dört ay. O zaman başkentimiz Sterlitamak şehriydi. 1920'nin ilk yarısında Sovyetler siyasetlerini değiştirme yoluna gittiler.»

LENİN'İN SOSYALİZME İHANETİ

Burada hocanın sözünü keserek Lenin ve Stalin'le konuşmalarını sordum.

— «Lenin'le olsun, Stalin ve Troçki ile olsun sık sık konuşur, görüşürdük. O zamanlar iyi anlaşıyorduk. Bize karşı anlayışlı davranıyorlardı. Meselâ Leningrad beyaz Ruslar tarafından işgal edilince, onlara karşı Lenin taraftarı kuvvetlerle beraber çarpıştık.»

— «Sovyetler siyasetlerini değiştirme yoluna gittiler demiştiniz.»

— «Evet, bize tanınan hakları geri almaya kalktılar. O yıl bir komintern kongresi oldu. İyi hatırlıyorum, haziran ayındaydı. Lenin, kongreye milliyet ve müstemleke meselelerine ait bir proje getirdi. Projeyi bana vererek: 'Sizden bunun tenkidini rica ediyorum,' dedi. Ben de diğer arkadaşlarımla beraber çalıştım. Lenin'in projesine, ayrı bir proje ile cevap verdim."

— «Arkadaşlarınız kimlerdi?»

— «Arkadaşlarım, Profesör Kulayf, General İşbulatof, Yusuf Bekbof, İlyas Alkin, Mortazin idi, bunların çoğu subaydı.»

— «Buna karşı Lenin'in tutumu ne oldu?»

— «Projemiz reddedildi. Zaten o kongrede Lenin taraftarlarının sosyalizmin ruhuna aykırı davranışları kendisini açıkça gösterdi. Lenin, projesinde, sömürgeciler prolateryasının, yerli prolaterya üzerinde haklara sahip olması gerektiğini ileri sürüyordu. Ben ise bunu katiyetle reddettim. İkisi eşit olsun dedim. Öyle olması lâzımdı. Sonunda Lenin'in tezi kabul edildi; biz de dağa çıktık. 1920 temmuz başlarıydı.»

— «Dağa çıkmakla neyi kastediyorsunuz efendim.»

— «Hiç, basbayağı dağa çıkmak. İsyan ettik kısacası. Moskova'dan kaçtım. 1923 martına kadar dağlarda kaldık. Arada bir kasabalara inerdik. Bu sıralarda bir Türkistan Millî Kurtuluş Komitesi kurduk. Komitenin reisi bendim.»

— «Enver Paşa ile görüştünüz mü?»

— «Evet, Enver Paşa, 1921'de geldi. Kendisiyle görüştüm. Afganistan'a gitmesini tavsiye ettim. Fakat o beni dinlemedi.»

— «Nasıl bir intıba bıraktı üzerinizde?»

— «İdealist bir adamdı. Mutlaka baş olmak istiyordu. Yanında Hacı Sami vardı. Müteredditbir vaziyette yanımızdan ayrıldı. Şarkî Buhara'ya gittiklerini, sonra da vurulup öldürüldüğünü öğrendim."

— «Acaba o sırada Türkiye'de Millî Mücadele olmasaydı ve size geniş yardım imkânı olsaydı, bunun ideallerinizi gerçekleştirmekte faydası olur muydu?»

Profesör, bu suale pek net bir cevap vermedi:

— «Mustafa Kemal bize yardım etmek istiyordu,» dedi. «Hattâ bu maksatla İsmail beyi yani İsmail Suphi Soysallıoğlu'nu ve Üsküdar şeyhi Atâ Efendi'yi gönderdi, bize talimat veriyorlardı.

— «Ne gibi talimat?»

— «İşte, makinalı tüfek nasıl kullanılır, falan. Bunun gibi şeyler.»

— «Sonra Rusya'dan nasıl ayrıldınız?»

— «Ben, 1923 martında Afganistan'a geçtim. Oradan Hindistan yoluyla Fransa ve Almanya'ya geldim. Bir müddet sonra Hamdullah Suphi Bey, beni Ankara'ya, Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine çağırdı. Ankara'ya gittim. 1925'te de İstanbul Üniversitesi profesörlüğüne getirildim. Türkiye'deki mesaim son derece semereli oldu. 40 yıl, sonsuz imkânlar içinde çalıştım.»

TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALAR

— «Hocam, bizim memleketimizdeki tarih çalışmaları mı daha verimli oluyor, yoksa yabancıların Türk tarihi üzerindeki çalışmaları mı?»

— «Avrupa'dakiler de, Türkiye'dekiler de fayda-

lı. Ancak Türkiye'dekiler daha semereli oluyor, çünkü kaynaklarımız çok. Avrupa'daki çalışmaların mühim tarafı oradaki ilim akademilerinin, ilmî cemiyetlerin geniş ölçüde neşriyat yapması. Biz bundan mahrumuz. Yani tarihin asıl kaynakları bizde, Avrupa'da ise asırlardan beri yapılagelmiş neşriyat var. Biz bundan mahrumuz. İşte, bakın şu kütüphaneye, bu koleksiyon 1954'te başladı. Ne kadar yeni olduğunu görüyorsunuz.»

— «Umumî Türk tarihi çalışmalarında mühim ilerlemeler oluyor mu?»

— «Evet, umumî Türk tarihi ve Ural-Altay kavimleri tarihi çalışmaları hızla ilerliyor. Almanya'da sırf Ural-Altay kavimleri için araştırma sosyetesi var. Merkezi Hamburg'da. Bu cemiyet kongreler tertipler. Meselâ geçen sene Ural-Altay kavimlerinde at terbiyesi üzerinde bir kongre yapıldı.»

— «Ne terbiyesi dediniz?»

— «At terbiyesi. Bildiğimiz at.»

— «Demek bu kadar teferruata iniliyor?»

— «Elbette, ancak bu şekilde zengin bir ilerleme mümkün oluyor. Bu sene de avcılık üzerinde bir kongre yapılacak. Ondan sonra sırada feodalizm ve içtimaiyat var.

Türk tarihi mevzuunda Amerika ve Japonya'daki çalışmalar da çok fazla ve mühim. Fransa'da son senelerde Jean-Paul Roux'nun «Ural-Altay Kavimlerinde Ölüm Meselesi» adlı eserleri çıktı. Bunda Şamanlık ve ideolojisi inceleniyor.»

ÜNİVERSİTE MESELELERİ

Profesörün hareketlerinden, sabırsızlandığı belli oluyordu. Ama hazır randevu alıp konuşmaya başlamışken, aktüel üniversite meselelerini sormadan ayrılmama da imkân yoktu.

— «Efendim,» dedim, «son zamanlarda sık sık bir üniversite ıslahatı sözüdür dolaşıyor. Bu mevzuda siz ne düşünüyorsunuz?»

— «Üniversitede bir ıslahata taraftarım. Bu lâzımdır da. Atatürk zamanında yapılan ıslahat iyi idi. Son anda gayesinden uzaklaştı.

«Ben ıslahatta başlıca iki istikamet taraftarıyım: Birincisi eser vermek... Bol bol eser vermek. Kütüphanelerimizdeki zengin kaynaklardan faydalanarak ilmî eserler yapma yoluna gitmeliyiz. Bilhassa felsefe, içtimaiyat ve hukuk sahalarında buna ihtiyacımız vardır. Yapılan eserlerin vakit geçirmeden yabancı dillere tercüme edilmesi ve yabancı ilim adamlarının tenkidlerine sunulması da şarttır. Kapalı üniversite mesaisi ile ilim yapılamaz. Bol eser vermedikçe, bu eserleri yabancı ilim adamlarının tenkidlerine sunmadıkça ilim inkişaf edemez.»

— «Üniversite ıslahatında iki istikametten bahsetmiştiniz?»

— «Evet, diğer istikamet fakülte meclisleri ve senatolarla alâkalı. Bizde fakülte meclisleriyle senatolar sırf idarî işlerle uğraşırlar. Bununla iktifa etmemek lâzım. Bilhassa yeni gelişen memleketlerde idarî dekanlıklardan başka akademik işler dekanlığı vardır. Böyle bir şeyi gerçekleştirmek bizim aklımıza bile gelmemiştir. Senatolar da aynı vaziyette. İlmî işlerle uğraşacaklarına idarî işlerle uğraşıyorlar. Sakattır bu.»

Bu konuşmamız sırasında Profesör Togan'ın bir hususiyeti bilhassa dikkatimi çekti. Çok az, fakat hakikaten çok öz konuşuyor. Meselâ şu hemen yukarıda söyledikleri başlıbaşına bir makale mevzuu olacak kadar mânalı ve ehemmiyetli. Profesör devam ediyor:

— «Hiçbir milletin medeniyeti kendi kabuğu içinde gelişmez. Bu bakımdan üniversitelerimizde Garp dillerine çok büyük önem vermemiz lâzımdır. Doçent ve profesörlerimizi dünya ilim kongrelerine, enstitü mesailerine geniş mikyasta ve Garplılarla aynı seviyede iştirak edebilecek şekilde yetiştirmemiz lâzımdır. Bu gibi kongrelere katılacak olanlar, orada oturup durmamalı, çatır çatır konuşacak, rahatça münakaşa edecek kadar yabancı dile vâkıf olmalıdırlar. Bu da mühim eksiklerimizden biridir.

İLİMLER AKADEMİSİ

«Bizdeki ilmî gelişmeyi gerçekleştirebilmek için bir **ilimler akademisi** kurulması lâzımdır. Bu akademinin vazifesi üniversitelere plânlı mesai dağıtmak olmalıdır. Bu sayede birkaç kişinin aynı mevzuda çalışması önlenir. Mevzular ehemmiyetlerine göre ilim adamlarına dağıtılır. Halbuki şimdi birkaç kişi aynı mevzu üzerinde çalışırken, ötede hiç el değmemiş sahalar boş duruyor. Bir ilim akademisinin varlığı bunları önler. Böyle bir akademi şüphesiz ilmî neşriyatta da bulunur. Böyle bir akademik plânlama yalnız tarih falan için değil, bütün ilimler için mümkündür. Biz, numune olarak Almanlar'ın ve Rus-

Ord. Prof. Dr. Togan Rusya'da mücadele ettiği yıllarda.

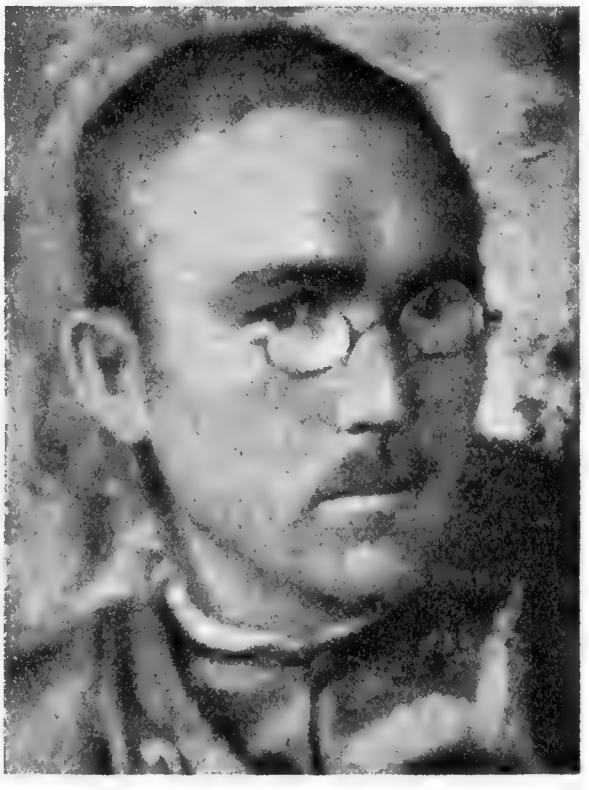

lar'ın akademilerini alabiliriz. Bunlar, riyazî ve fizik ilimlerle ümaniter, yani tarih, dil, sosyoloji gibi ilimleri esas alıyorlar. Rusya'nın muhtelif cumhuriyetlerinde bulunan bu akademiler, ilim bakımından çok faydalı olmaktadır.

«Yeni gelişmekte olan memleketlerin çalışmaları bize örnek olabilir. Yahut Japonya, Rusya, Amerika'yı da örnek alabiliriz. Yani bu tip çalışmalarda, Fransa ve İngiltere gibi ilmî hayatı çok eski olanlar değil, nispeten yeni olan memleketler örnek alınmalıdır.»

— «Efendim, bizde, üniversite tarih tedrisatı tatmin edici midir?»

— «Evet; yalnız lisan bakımından memnun değilim. Çünkü talebeler Arapça, Farsça ve Grekçe bilmiyor. Halbuki bunlar bir tarihçi için çok lâzımdır. Garp dillerinden birini bilen de az. Gerçek bir tahsil için, zamanımızda yabancı dil bilmek şarttır.»

TÜRK KÜLTÜRÜ EL KİTABI

— «Son bir sualim daha olacak hocam. Şu sıralarda Türk tarihiyle alâkalı olarak hazırlanan mühim bir eser var mı?»

— «Var. Hem sadece Türk tarihçilerinin değil, bütün dünya tarihçilerinin üzerinde çalıştığı bir eser. **Türk Kültürü El Kitabı** adını taşıyacak bu eser 9 cilt olacak.»

— «Ne zamandan beri üzerinde çalışılıyor?»

— «Daha yeni başladık sayılır. Çünkü bu eserin hazırlanmasına 1964'te Delhi'de yapılan XXVI. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'nde karar verildi.»

— «Epeyce hacımlı bir eser olacak her halde.»

— «Evet, tamamı dokuz cilt tutacak. Her cildin 500 sayfa kadar olacağı düşünülüyor.»

— «Ciltler ayrı ayrı mevzulara mı tahsis edilecek?»

— «Evet. Birinci cilt Türk Kültür Tarihi'ne giriş, ikinci cilt Türk sanatı, üçüncü cilt, Türk mimarisi; dördüncü cilt, Türkler'in, yaşadıkları ülkelerin iktisadî hayatına verdikleri özellikler; beşinci cilt, içtimaî hayat; altıncı cilt Türk hukuku; yedinci cilt, Türk etnografya ve antropolojisi; sekizinci cilt, ilmî ve dinî hayatta Türkler'in rolü; dokuzuncu cilt, Türkler'in kültür bakımından komşu kavimlerle temasları.»

— «Demek bu eserin hazırlanışına başka memleketlerdeki ilim adamları da yardım edecek?»

— «Evet, beynelmilel bir eser olacak bu. Bütün dünyanın en tanınmış adamları çeşitli kısımları yazacaklar. Eser Fransızca, İngilizce ve Almanca olarak Avrupa'da basılacak.»

Başlıbaşına geniş bir kültür ansiklopedisi mahiyetinde olan böyle bir eserin neşrini duymak beni çok sevindirdi. Profesör, bir tevazu eseri olarak bu büyük eserin idaresinin kendisine verildiğini söylemedi. Ben, başka kaynaklardan bunu öğrendim. Hattâ önceleri bir Rus ilim adamına verilmesi istenmiş. Bunun mahzurlu olacağı aşikâr olduğundan, Türk ilim adamları tarafından yapılan faaliyet sonunda Türk Kültürü El Kitabı'nın neşriyatını idare etme işi Profesör Togan'a verilmiş.

Profesör Togan masasını toplamaya başlamıştı. İzin isteyerek yanından ayrıldım.

Gelecek Sayımızda:

Kızılderililerin Ölümü — İspanyollar'ın Amerika'yı işgali sırasında, yerlilere yaptıkları akıl almaz işkenceler.

Suudî Arabistan Kırallığı Nasıl Doğdu — Suudî Arabistan Kırallığı'nın kurulmasından önceki devrelerde, yarımadayı kasıp kavuran savaşlar.

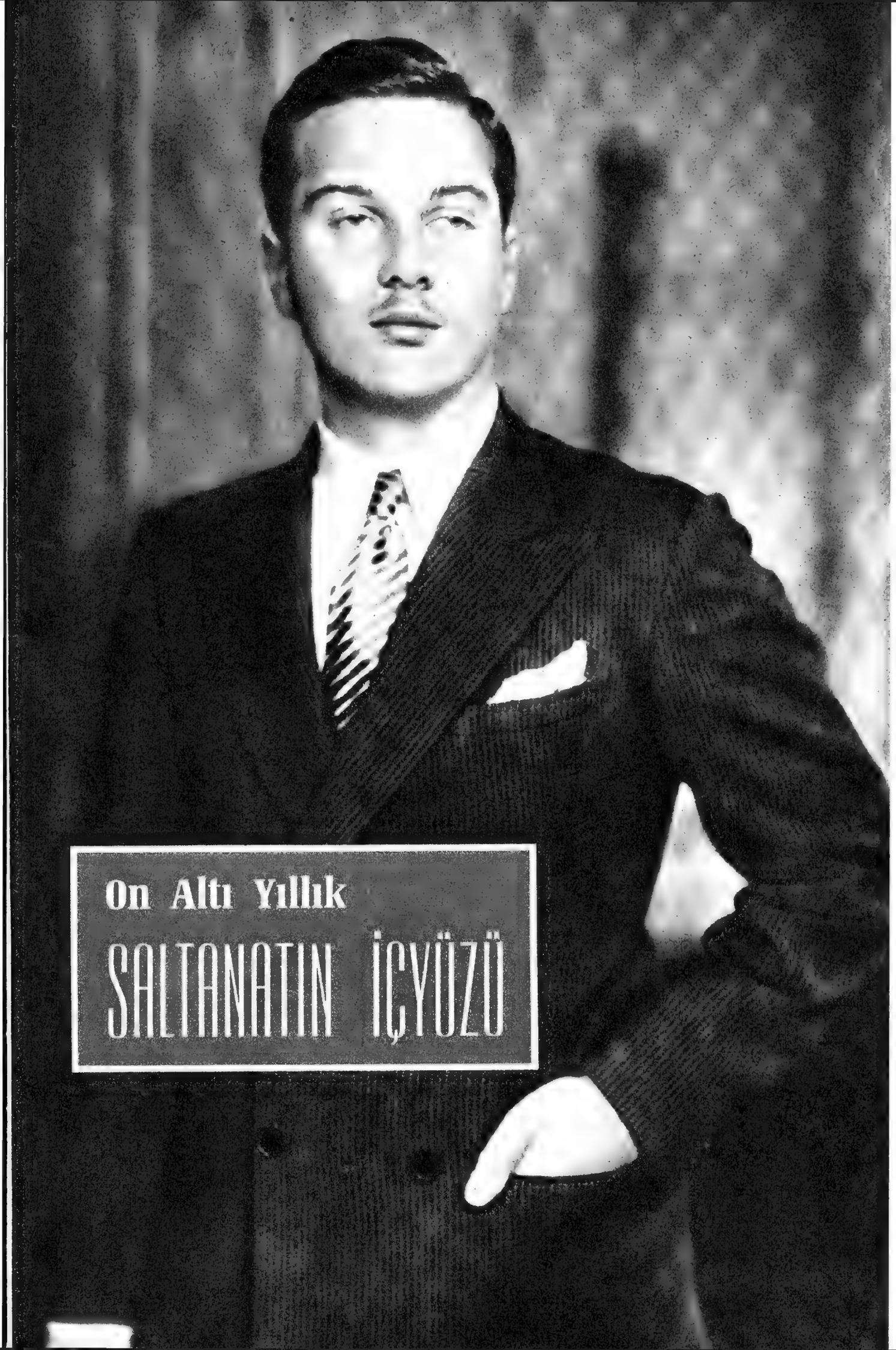
On Altı Yıllık
SALTANATIN İÇYÜZÜ

Bu yazı, Mısır ve Osmanlı hanedanlarına mensup prenses ve prenslerin ifadelerine dayanan malzemeyle kaleme alınmıştır. Söylenen şeylerin bir kısmı tamamen orijinaldir. «Hayat Tarih Mecmuası»ndan alındığı gösterilmeksizin hiçbir şekilde iktibas yapılamaz ve tercüme edilemez.

Hayat Tarih Mecmuası

ÇAĞIMIZIN en dedikodu konusu şahsiyetlerinden birinin, eski Mısır kıralı Faruk olduğu söylenebilir. Maceraları, daha yaşadığı devirlerde romanlara ve filmlere mevzu teşkil etmiştir. Hayatı, baş döndürücü iniş, çıkışlar, inanılması zor olaylarla doludur.

Babası ilk Mısır kıralı I. Fuad öldüğü zaman, Faruk, İngiltere'de tahsildeydi. Mısır veliahdi olarak doğmuştu; bu sıfatla «Asyût Prensi» sanını taşıyordu. Kıral olarak Mısır'a dönerken, Buckingham Sarayı'nda VIII. Edward (şimdi Windsor Dukası) ile görüştü. Bu görüşme, babasının ölümünün ertesi günü, 29 nisan 1936'da oldu. Faruk, 16 yaşını ancak 3 ay geçmiş, pek genç bir adamdı. Bu sırada Türkiye'de Atatürk hayattaydı. Avrupa'da Hitler, II. Cihan Savaşı'nı hazırlayan faaliyetlerle meşguldü.

Genç kıral, Mısır'da heyecana benzer bir sevgiyle, büyük ümitlerle karşılandı. Birkaç ay sonra, 26 ağustosta imzalanan Londra Andlaşması ile Mısır, İngiltere ile son bağlarını da kopardı ve tamamen bağımsız oldu. Yalnız Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz işgali devam edecekti. Sonraları yetersiz görülmüş olsa bile, Londra Muahedesi, Mısır'da sevinçle karşılandı ve genç hükümdarın prestiji arttı. Faruk, ince yapılı, yakışıklı, ciddî, çok az gülen bir kıraldı.

Tahta çıktığından bir yıl geçmeden evlendi. 11 şubat 1937 günü nikâhı bizzat Ezher Şeyhi (Ezher Üniversitesi rektörü) kıydı. Kıralın şahitleri saray siyasî müşaviri Ali Mâhir Paşa ile başmâbeyinci Said Zulfekar Paşa idi. Nikâh günü, Faruk'un doğumunun 17. yıl dönümüne isabet ettirilmişti.

Faruk'a zevce olarak geçilen hanım, ancak 15,5 yaşında bir kızdı. Yusuf Zulfekar Paşa'nın kızı Sâfînâz Hanım, kıraliçe olunca «Feride» adını aldı. Zira Kıral Fuad'ın ailesinin bütün fertlerinin isimleri «F» ile başlıyordu. Faruk'un kızkardeşleri Fevkiye, Fevziye, Fâize, Fâika ve Fethiye idi. Sonra Faruk çocuklarına da Ferîâl, Fevziye, Fâdia ve Fuad adlarını vermiştir.

Genç kıraliçe de Mısırlılar'ın gözdesiydi. Evlendikten bir buçuk yıl sonra büyük kızı Ferîâl'i dünyaya getirdi. Bundan bir buçuk yıl sonra da gene bir kız doğurdu. Bu prensese, halası Fevziye'nin adı verildi. Bu sırada II. Cihan Savaşı başlamıştı. Mısır, fiilen İngiliz işgali ve nüfuzu altındaydı. Mareşal Rommel, İskenderiye yakınlarına kadar geldi. Fakat pek üstün İngiliz kuvvetleri tarafından Mısır'dan, Libya'dan, Tunus'tan ve nihayet Afrika'dan kovuldu. Mısır'da Alman taraftarı bir zümre vardı. Fakat Almanlar'ın Afrika'dan çıkarılması üzerine bu zümre sindi. İngiliz nüfuzu, genç devletin en küçük müesselerine kadar girdi. Halkta, aydınlarda, gençlikte, küçük Mısır ordusunda memnuniyetsizlik uyandı. Bu sırada genç Mısır kıralının karakteri de hızla değişiyordu. Fakat Filistin savaşına kadar Mısırlılar, buna fazla önem vermediler ve hükümdarlarına olan sevgi ve saygılarını devam ettirdiler. Ancak bağlaşık Mısır-Irak-Ürdün-Suriye-Lübnan-Suûdî Arabistan kuvvetleri, bir avuç Yahudi tedhişçisinin karşısında hiç umulmayan bir bozguna uğrayınca, Filistin'in en büyük kısmı üzerinde İsrail devleti kuruldu. Halbuki Araplar, daha önce Birleşmiş Milletler'in, çok daha küçük bir İsrail'in kurulması teklifine karşı bile şiddetle karşı koymuşlardı. 1300 yıldan beri Filistin'de yaşayan yarım milyondan fazla Arap, dünyanın her tarafından gelmiş, çeşitli diller konuşan, ancak Musevî dini ve sionist ülküsü ile biribirine perçinleşmiş bir avuç Yahudi tarafından, yurtlarından kovuldu. On binlerce Arap öldürüldü. Arap devletleri, Yahudiler'i yutacaklarını, temizleyeceklerini, Akdeniz'e süreceklerini, gemilere bindirip az müddet önce geldikleri ülkelere, Almanya'ya, Romanya'ya, Lehistan'a, Rusya'ya geri göndereceklerini bütün dünyaya ilân etmişlerdi. Gerçi, başta pek kudretli A.B.D. olmak üzere, bütün Batı, bu arada İngiltere, Yahudiler'i destekliyorlardı. Fakat bir Arap

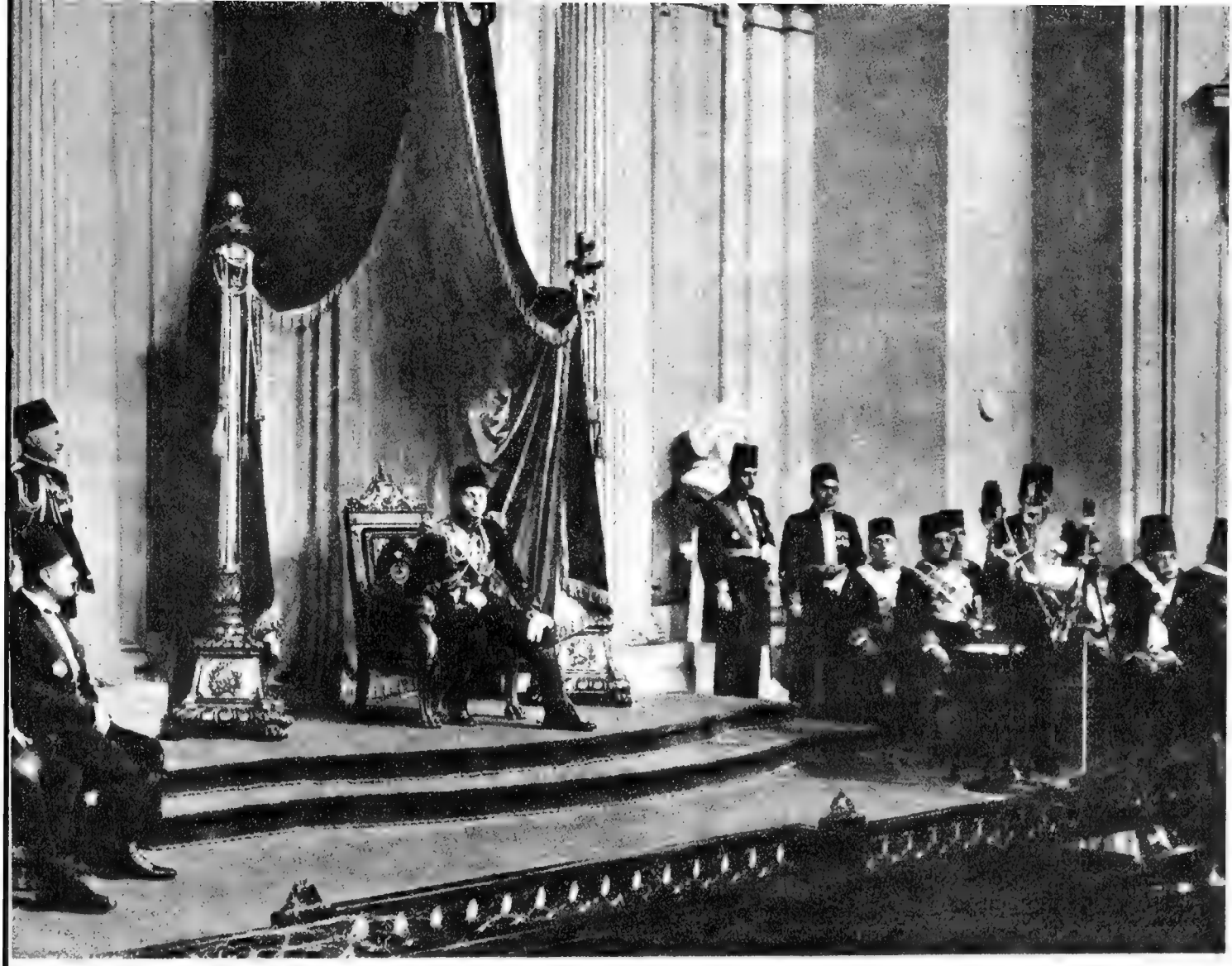

Kıral Faruk tahta geçtiği gün Mısır Parlâmentosu'nda yapılan törende.

zaferi gerçekleşseydi, bu desteğin hiçbir değeri olamazdı. Çünkü Yahudiler, tam 2 500 yıl önce yıkılmış bir İsrail devletini ihya etmek gibi, fantastik görünen bir fikirle harekete geçmişlerdi.

Arap âleminde hayal sukutu pek müthiş oldu. Sorumlu arandı. Ortada belli başlı bir sorumlu görünmüyordu. Araplar iyi dövüşmemişler, fedakârlık göstermemişlerdi. En iyi dövüşen Ürdün kuvvetleri, Filistin'in doğusunu muhafaza ettiler ve devletlerine kattılar. Mısır da Gazze'yi tuttu. O kadar. Geriye kalan bütün Filistin, Kudüs şehrinin batı kesimi dahil olmak üzere, İsrail'e kaldı.

SARAY MEMLEKETİ SOYUYORDU

Ortada en büyük sorumlu olarak, Mısır görünüyordu. Arap devletlerinin diğerleriyle kıyas kabul etmez derecede en önemlisi, zengini, büyüğü olduğu gibi, Arap Birliği'nin de lideri idi. Filistin savaşında en büyük pay da Mısır'a düşüyordu. Küçük Mısır ordusunun subayları, yenilginin kendi iktidarsızlıkları sonucu olduğunu kabul etmiyorlardı. Sorumlu olarak hükümeti, sarayı, nihayet kıralı gösteriyorlardı. Bir dereceye kadar hakları da vardı. Orduya yeter derecede önem verilmemiş, İngilizler'in de baskı ve entrikaları sonucu, kuvvetli ve Mısır'a lâyık bir ordu kurulamamıştı. Suistimaller ve hırsızlıklar gırla gidiyordu. Hırsızlık, ordunun hayatî ihtiyaç maddelerine kadar elini uzatmıştı. Başbakan, bakanlar, prensler, saray erkânı, herkes, memleketi soyuyordu. Kıral bunlara göz yummakla, belki de iştirak etmekle suçlandırılıyordu. Mısır'da Sâd Zağlûl Paşa'nın ölümünden sonra en önemli devlet adamı Nahhâs Paşa idi. Fakat Nahhâs Paşa, zevcesi ve etrafı da hırsızdı. Mısır'ın bağımsızlığını sağlamış olan Vefd Partisi'nin lideri ve gedikli Mısır başbakanı olan Nahhâs Paşa da, kıralın prestijini zedelemek, mümkünse yok etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Vefd'in, pek kudretli yayın organları ve muazzam bir teşkilâtı vardı. Doğuda hükümdarlar kudretli başbakanlardan hoşlanmadıkları için Faruk, pek mecbur olmadıkça Nahhâs'ı iktidara getirmemek yolunu tutmuştu. Vefd'in karşısında birleşen koalisyon kabineleri zayıf oluyor, Nahhâs'ın yıkıcı muhalefeti yüzünden bir iş göremiyor, boyuna başbakan değişiyordu.

REZALETLER BAŞLIYOR

Bu sıralarda Faruk ve ailesi ile saray erkânı, açık

rezaletlere başlamışlardı. Faruk'un karakterini ve ahlâkını bozanların başında Antuan Pulli Bey gelir. Faruk'un keyif işlerini düzenlemekle görevli olan bu İtalyan'a, kıral tarafından «Bey» asalet pâyesi verilmişti. Son derece ahlâksız bir adam olan Antuan Pulli Bey, Faruk'un şahsiyeti bakımından bir yıkım olmuş, kıralı devlet işlerinden çekip koparark, bir rezaletler kahramanı haline getirmiştir.

Kıralın ahlâkça çökmesinin sebeplerinden biri de annesidir. Ana kıraliçe Nazlı, Abdürrahim Sabri Paşa'nın kızı idi. Sabri Paşa'nın babası Şerif Paşa, annesi de, Mehmed Ali Paşa'nın meşhur Fransız müşaviri Süleyman Paşa'nın kızıdır. Süleyman Paşa, Sève (Sèvoz) adında Lyonlu bir Fransız albayı iken Mehmed Ali'ye kapılanmış ve Müslüman olmuştu. Nazlı, 1894'te İskenderiye'de doğmuştur. Kıral Fuad'ın metresi olmuş, hâmile kalınca 1919'da Fuad tarafından nikâhlanmış, Mısır kıraliçeliğine yükselmiştir. Faruk, nikâhtan ancak 6,5 ay sonra doğmuştur. Ana kıraliçe olduğu zaman 42 yaşında genç bir kadındı. İçlerinde Türkiye'nin Kahire sefirinin de bulunduğu birçok âşık edinmiş, Müslüman âlemi için skandal sayılacak maceralar yaşamış, oğlunun ve hanedanın şerefini lekelemiştir. Faruk, annesiyle mücadele etmek istemiş, muvaffak olamamıştır. Nihayet Nazlı, en küçük kızı Prenses Fethiye ile beraber, hanedandan ihraç edilmiş, kıraliçe sanı kaldırılmış, «Nazlı Hanım» olmuştur. Bu kararı, Veliaht Mehmed Ali Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki saltanat meclisi almış, 1 ağustos 1950'de, Faruk tarafından tasdik edilmiştir.

ANNESİNİN KIRAL FARUK'A YAPTIĞI ŞANTAJ

Nazlı'nın, oğlu Faruk'un ahlâk dünyasını nasıl tahrip ettiği hakkında bir tek misal vermek kâfidir: Oğlundan eskisi gibi para çekemeyen Nazlı, âşıklarından olan bir paşa ile cinsî münasebet halinde filmini çektirmiş, bu filmin bir kopyasını Los Angeles'ten Faruk'a yollayıp, para istemiştir. Faruk, anasına istediği parayı göndermiştir. Zira Nazlı, aksi takdirde filmin kopyalarını Mısır'da dağıtacağını ve kıralın namusunu Mısırlılar nazarında mahvedeceğini bildirmişti. Mısır hanedanının birkaç mensubunun müttefikan bize anlattıkları bu hikâye, tarihte emsali görülmemiş bir olaydır. Hiçbir anne, oğlunu böyle bir taktikle tehdit etmemiştir. Tarihte oğullarını öldürten kıraliçeler vardır. Fakat böyle bir hâdise yoktur.

Evlilik düzeninin bozulması da, Faruk'u ahlâksızlık uçurumuna sürükleyen sebeplerden birini teşkil eder. Kıraliçe Feride'nin arka arkaya iki kız doğurması, Faruk'un çok canını sıkmıştı. Çünkü oğlu olmadığı takdirde taht, ondan sonra, hiç sevmediği amcası II. Abbas Hilmi Paşa'nın ailesine kalacaktı. Bu yüzden Faruk, genç zevcesini horlamaya başladı. Kadınlara fazla ilgi duymaması yüzünden de, kıraliçeden ayrı bir hayat yaşamaya başladı. Babası Fuad'ın tek

Kıral Faruk tahta geçtiği sıralarda tığ gibi bir delikanlıydı.

Genç yaşta tahta çıkan Kıral Faruk, ilk karısı Feride ile evlenme töreninde.

oğlu olmasına rağmen, tam 5 kızkardeşi vardı. Bu da, ailede kız doğumunun çok olduğunu gösteriyordu. Genç kıraliçe, kıralın kendisine karşı takındığı tavırlardan gittikçe ürkmeye başlıyordu. Hele Faruk'un Esmâhân'a âşık olması, kıraliçeyi çığırından çıkardı.

Esmâhânu'l-Atraş, aslen Lübnanlı bir Dürzî prensesi idi. Çok cazip bir kadındı. Çıldırtıcı güzellikte emsalsiz bir sesi vardı. Fransızlar tarafından Lübnan'dan kovulunca, ağabeyi Ferîdu'l-Atraş'la beraber Kahire'ye gelmişti. Her iki kardeş bir, iki yıl içinde Arap âleminin en ünlü şarkıcıları oldular, film çevirmeye de başladılar. Bu işler, II. Cihan Savaşı yıllarında oluyordu. Esmâhân, Faruk'tan 4 yaş büyüktü. Rejisör ve film aktörü Ahmed Sâlim'le evliydi. Faruk'la sevişmeye başladı. Faruk, bu kadına fazla kapılmıştı. 23 yaşındaki Kıraliçe Feride, tehlikeyi kavradı. Esmâhân aleyhine bir ölüm komplosu düzenledi. İngilizler'in Irak kıralı Gazi'yi öldürttükleri tarzda bir plân yapıldı. Ünlü muganniyenin arabasının rotu eğelendi. Bir gün Faruk'un dairesinden çıkıp otomobiline binen Esmâhân'ın arabasının şoförü, rotun kırılması üzerine otomobil üzerindeki hâkimiyetini kaybetti. Araba çılgın gibi başıboş yol aldı, çarptı ve devrildi, Esmâhân feci şekilde öldü. Ancak 28 yaşındaydı. Yusuf Vehbi Bey'le yaptığı **Aşk ve İntikam** filmini henüz bitirmemişti. Bu, ünlü yıldızın ikinci filmiydi ve öldükten sonra gösterildiği için, Arap âleminde hasılât rekoru kırdı. Esmâhân, birkaç aylık bir kız çocuk bırakarak göçtüğü zaman, bütün Mısır teessür içinde kaldı. Yıldızın kocası Ahmed Sâlim, onu çabuk unuttu. Ertesi yıl başka bir meşhur yıldızla, 22 yaşında boşanmış genç bir kadın olan Mediha Yüsrî ile evlendi. Faruk da, çılgınlar gibi âşık olduğu muganniyeyi az zamanda unuttu. Fakat karısı Feride'nin kaatilliğini asla unutmadı. Söylendiğine göre, kıral ile kıraliçe, bu olaydan sonra bir daha barışmamışlardır.

FÂDİA, FARUK'UN KIZI DEĞİL MİYDİ?

Faruk'un Esmâhân ile sevişdiği günlerde Feride, Fâdia adlı üçüncü kızını doğurdu. 15 aralık 1943'te doğan bu prensesin Faruk'tan değil, Feride'nin âşıkı Vahîdeddin Bey'den olduğu çok söylenmiştir. Fakat bu söylentinin gerçeklik derecesi üzerinde kesin bir fikrimiz yoktur. Görüştüğümüz, Mısır hanedanına mensup, prens ve prensesler, söylentiyi duyduklarını, fakat katî bir şey söyleyemeyeceklerini beyan etmişlerdir. Bilindiği gibi bu Prenses Fâdia, daha geçenlerde, 17 şubat 1965'te Cenevre'de Pierre Orlof adında 26 yaşında bir beyaz Rus'la evlenmiş, son günlerini yaşamakta olan babası Faruk, bu izdivaca çok üzülmüştü.

Kıralın muhalifleri, propaganda çarklarını iyice çevirmeye başlamışlardı. Faruk, düşmanlarına istedikleri propagandayı yapabilmek için, her türlü fırsatı bol bol veriyordu. Faruk bugüne kadar bir ırz düşmanı ve ayyaş olarak tanıtılmıştır. Böyle olmadığını kesin şekilde söyleyeceğiz ve eminiz bu iddiamız, bütün okuyucularımızı şaşırtacaktır. Çünkü yıllardır bütün yayın vasıtalarıyla yapılan bir propagandanın etkisini silmek, son derece güç bir şeydir.

Faruk, cinsî bakımdan oldukça zayıf bir bünyeye sahipti. Cinsî bakımdan zayıf erkek ve kadınların

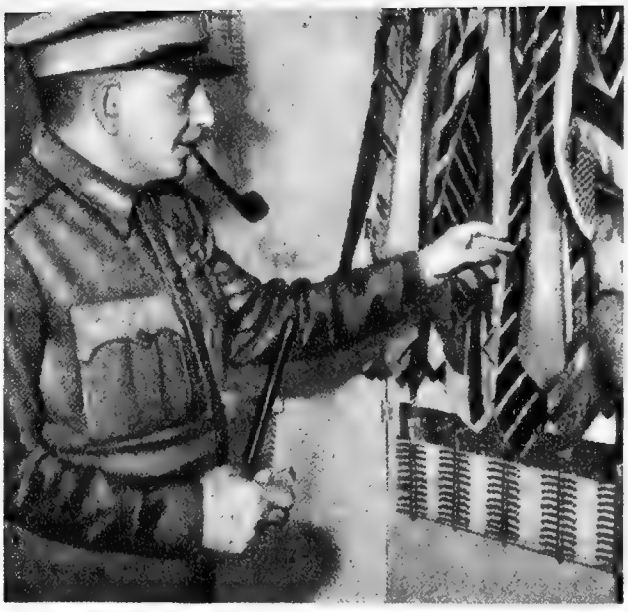

İhtilâlden sonra, General Necip, Faruk'un kıravatlarını inceliyor. Sağda Faruk'un ihtilâlden sonra çekilen ilk resimlerinden biri.

çoğu gibi, aksini ispat etmek için dehşetli bir kampanyaya girişmişti. Mısır sosyetesinin en güzel kadınlarına kur yapıyordu. Çoğunu yatak odasına kadar götürmüştü. Fakat o kadar. Yatak odasından salıveriyordu. Yanında güzel ve gösterişli kadınlar bulundurmaya çok meraklıydı. Ayyaşlığı da buna benzer. Kıralliği müddetince hemen hiç içki kullanmamıştı, çünkü içkiyi kaldıramıyor ve sevmiyordu. Portakal suyu içmiş, fakat içki içer görünmüştür.

FARUK'UN KAYINPEDERİNİ ÖLDÜRÜŞÜ

Faruk, son zamanlarda hayâ namına bir insanda ne mevcutsa, veya ne mevcut olmak lâzım gelirse, hepsini kaybetmiş, klâsik tâbirle ar damarı çatlamıştı. Kumara son derece düşkündü. Meşhur el-Mahrûsa yatıyla Avrupa kumarhanelerini dolaşıyor, kabarelerde masaların üzerine çıkıp göbek atmak derecelerinde çılgınlıklar yapıyordu. Artık kendisini seven kimse kalmamıştı. Kıralliğın onun şahsında uçuruma gittiğini anlayanlar Faruk'a doğru yolu göstermek istediler. Zira kıral, siyasî demeçlerinde bile birçok pot kırıyor ve devleti rezil ediyordu. Faruk, bu nasihatleri verenlerle münasebetini kesmek suretiyle, kendisi için son ümit yollarını da tıkamış oldu. Kırala madde tasrihi suretiyle Mısır'ın nereye gitmekte olduğunu göstermek isteyenler arasında, son halife II. Abdülmecid'in oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi de vardır.

Faruk, nihayet 17 kasım 1948'de Feride'den boşandı. 12 yıllık bir evlilik hayatından sonra Feride, 27 yaşında, kıraliçelikten düştü. Faruk, 2 ay sonra Neriman Hanım'la evlendi. Neriman, 18 yaşında, bir hariciye memuru ile nişanlı bir genç kızdı. Faruk tarafından iğfal edilmiş ve hâmile kalmıştı. Neriman'ın babası, Türk asıllı Hüseyin Fehmi Sâdık Bey de, bu olayın münakaşasını yaparken, Faruk tarafından tekmeyle dövülerek öldürülmüştü. Ahlâkî bünye bakımından Faruk'a benzeyen Neriman, babasının

kaatili ile evlendi, fakat onu asla sevmedi. Neriman, kıraliçe olduktan 8 ay sonra, Faruk'a istediği veliahdı doğurdu. 6 ocak 1952'de doğan Asyût Prensi'ne, «Fuad» adı verildi. Faruk, geçici bir sevinç râşesi geçirdi. Mısır tahtının istikbalini, Abbas Hilmi Paşa ailesinden kurtarmıştı.

FARUK SÜRÜLÜYOR

Veliahdın doğumundan 6 ay sonra Faruk, taht ve tacını kaybetti. Mîrlivâ Muhammed Necib Paşa'nın liderliğinde, fakat gerçekte kurmay yarbay Muhammed Abdunnâsır Bey tarafından yönetilen kansız bir ihtilâl, Faruk'u Mısır'dan uzaklaştırdı. Faruk, zevcesini, bebek oğlunu, kızlarından iki büyüğünü yanına aldı. Amerikan büyükelçisinin himayesinde 26 temmuz 1952'de İskenderiye'den İtalya'ya gitti. 32 yaşındaydı. Kıraliığı 16 yıl, 3 ay sürmüştü.

Yeni rejim, Faruk'un milyarlar değerindeki mallarına el koydu. Bunların bir kısmı, ihtilâli yapan subayların — ki içlerinde teğmenler bile vardı — elinde kaldı. Saraylar açıldı. Faruk'un mahrem eşyası teşhir edildi ve mezatla satıldı. Faruk'un milyarlar kaçırdığı, İsviçre, Brezilya, Amerika bilmem ne bankalarına yatırdığı iddia edildi. Ancak öldükten sonra açıklandığına göre, dışarıdaki serveti sadece 3 milyon dolârdan ibaretmiş. Faruk, düştükten sonra da Avrupa'da, bilhassa çok sevdiği ve dillerini iyi konuştuğu İtalya'da serserice bir hayat geçirdi. Şişmanladıkça şişmanladı, oburlaştıkça oburlaştı. Nihayet bir yemek masasında kalp krizi geçirdi. 17 mart 1965'te öldü. 45 yaşını ancak 1 ay, 4 gün geçiyordu. Göbeği ve sakalı ile karikatürlerin daimî konusu haline gelen Faruk, son yıllarında biraz unutulmakla beraber, umumiyetle ölünceye kadar, gazetecilerin en büyük tecessüs mevzularından biri olmakta devam etti. Bu yıllarda lehinde kaydedilecek tek nokta, kızlarını sıkı bir disiplin altında, iyi bir şekilde yetiştirmeye çalışmış olmasıdır. Bugün büyük kızları Feriâl ve Fevziye, 26,5 ve 25 yaşındadırlar. İsviçre'de yaşamakta olup henüz evlenmemişlerdir.

Faruk'un iki kıraliçesi, Feride ve Neriman, eski kocalarına sadık kalmadılar. İlk fırsatta yeniden evlendiler. Feride, Faruk kıral kaldığı müddetçe böyle bir şeye cesaret edemedi. Fakat kırallıktan düştükten 8 ay sonra Vahîd Nasrî diye biriyle evlendi. Bu sırada 32 yaşındaydı. Faruk'un boşamış olduğu Neriman'a gelince, 3 mayıs 1954'te Dr. Edhemu'n-Nakıyb ile evlendi. 21 yaşındaydı. Bu Dr. Edhem, Faruk'un hususî doktorunun oğlu, 27 yaşında genç bir adamdı. Neriman, bu adamdan bazan ayrı yaşadı, bazan birleşti. Fakat bir türlü ayrılamadı. Kocasından pek çok dayak yediğini söyleyerek mahkemeye başvurdu, boşanmak istedi. Fakat hâkim, «Mısırlı bir erkeğin, belirli durumlarda, sakatlamamak şartıyla istediği gibi karısını dövebileceği» gerekçesiyle boşanma dâvasını reddetti.

Gelecek Sayıda:
İNANILMAZ TESADÜFLERİN YARATTIĞI SALTANAT

Faruk, sefih bir hayat yaşamasına rağmen kızlarının eğitimine itina göstermiştir. Resimde kızı Feriâl ile beraber görülüyor.

Ayasofya Artık Bir Türk Eseridir

YAZAN: RÜKNETTİN AKBULUT

HIRİSTİYAN âleminin bin yıl kilise olarak kullandığı Ayasofya, İstanbul'un fethinden sonra 500 yıla yakın cami olarak kullanılmış, nihayet Atatürk'ün emriyle müze haline getirilmiştir.

Bütün dünyaca tanınan bu eşsiz mimarlık eseri, Türkler'in eline geçtikten sonra birçok tamir görmüş, çeşitli desteklerle takviye edilmiştir. Bu sayede bugüne kadar ayakta kalması sağlanan Ayasofya'ya yapılan çeşitli ilâveler de, camiin gerçek bir Türk eseri halini almasını sağlamıştır. Yoksa Ayasofya üzerindeki hakkımız on asırlık kiliseliğine mukabil, beş asırlık camiliği sebebiyle değildir. Fâtih Sultan Mehmed, harap ve perişan bulduğu Ayasofya'yı yeniden yaptırmıştır diyebiliriz. Tarihçi Âli, Künhülahbar isimli eserinde: «Elhak tab'-ı pâdşâhî cümleden ziyade, ol mâbed-i kadîmin ihyasına mütehalik oldu...» diyerek Ayasofya'nın yeniden ihyasına önem verdiğini anlatıyor. Gene tarihçi Dursun Bey ise, Fâtih'in, Ayasofya'yı gezdiği zaman, yanında olup padişah üst kata çıkıp etrafa bakarken mâbedin hazin harabisi karşısında duyduğu teessürle söylediği bir beyti duymuştur Bu beytinde Fâtih mealen: «Örümcekler ağ kurmuş perdedarlık ediyor, baykuşlar nöbet tutmakta» diyerek mâbedin haraplığını ve bakımsızlığını anlatıyordu.

On altıncı asrın sonlarına doğru, cami tehlikeli bir hal aldı. Mâbedin Marmara'ya bakan arka cephesine payandalar kondu. Ayasofya'nın ön cephesinde iki kalın minare vardı. Kuzeybatı köşedeki tuğlalı minarenin Fâtih tarafından acele olarak yaptırılmasına karşılık, Ayasofya çapındaki bir camie tek minare yakışmayacağı için sonradan aynı cephenin doğu köşesine bir minare daha yaptırılmıştı. III. Murad zamanında yaptırılan iki kalın minareyi yapan Sinan aynı zamanda Ayasofya'yı yıkılmaktan kurtardı. Evvelâ minarelerin kalınlığı mâbedin gövdesine uyuyordu. Ayrıca minarelerin kendilerinden çok daha kalın olan temel ve kaideleri iç taraftan Ayasofya'yı perçinledi. İşte bu suretle Ayasofya bu cepheden de payandalanmış oldu. Koca Sinan önden o minarelerle, geriden de o heybetli payandalarla Ayasofya'yı öylesine sağlamlaştırdı ki, bina Türk eseri halinde ebedîleşti.

Ayasofya'nın İslâmlar'ın eline geçeceğine dair olan inanç ve an'ane çok eskidir. Hz. Muhammed bir hadîsinde: «İstanbul'u alacak kumandan ne güzel kumandan ve asker ne güzel askerdir» demişti. Bir rivayete göre de ikinci yapılışında Ayasofya'nın kubbesi bir türlü tutturulamamıştı. Bunun üzerine Hz. Muhammed'e müracaat edilmiş, o da bir avuç toprak alarak harca karıştırmalarını söylemiş, kubbe ancak bu sayede yerine oturtulabilmiş.

İstanbul, zapt edilince, 1 haziran 1453 cuma günü Fâtih Sultan Mehmed ilk cuma namazını burada kıldı ve mâbedin ondan sonra cami olarak kullanılmasına devam edildi.

Mihrap ve minber ile kütüphaneyi Fâtih zamanında yaptık. Mihrabın önünde iki muazzam şamdanı, Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan zaferinde Matyas'ın sarayından alıp getirerek yerleştirdi! Müezzinler Mahfili III. Murad zamanında, mermer kürsü IV. Murad zamanında yapıldı. Sahnişli Mahfil ile kubbede asılı büyük şamdan III. Ahmed'in eseridir. Üst katta bulunan mahfili I. Mahmud yaptırmıştır. Büyük kubbedeki Besmele ve Nûr Sûresi'nden alınma âyet ise yazı sanatının şaheseri olarak Ayasofya'yı süslemektedir. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin sekiz levhası, Celî yazısı ile vücuda getirilmiş olan levhaların Teknecizade İbrahim Efendi'nin sanat eserleri, avludaki şadırvan ve Ayasofya'ya eklenen, Fâtih'in ve oğlu II. Bayezid'in yaptırdığı medrese artık ilk kilisenin ne kadar yok olduğunu ispatlamaktadır. Ne yazık ki sonradan bir Alman arkeoloğu lüzum göstermiş, medrese yıkılmış, silinmiştir ki, bizim ihmalimizin eseridir.

Ayasofya'nın bir Türk eseri olan mihrabı.
Fotoğraf: Ferit Can

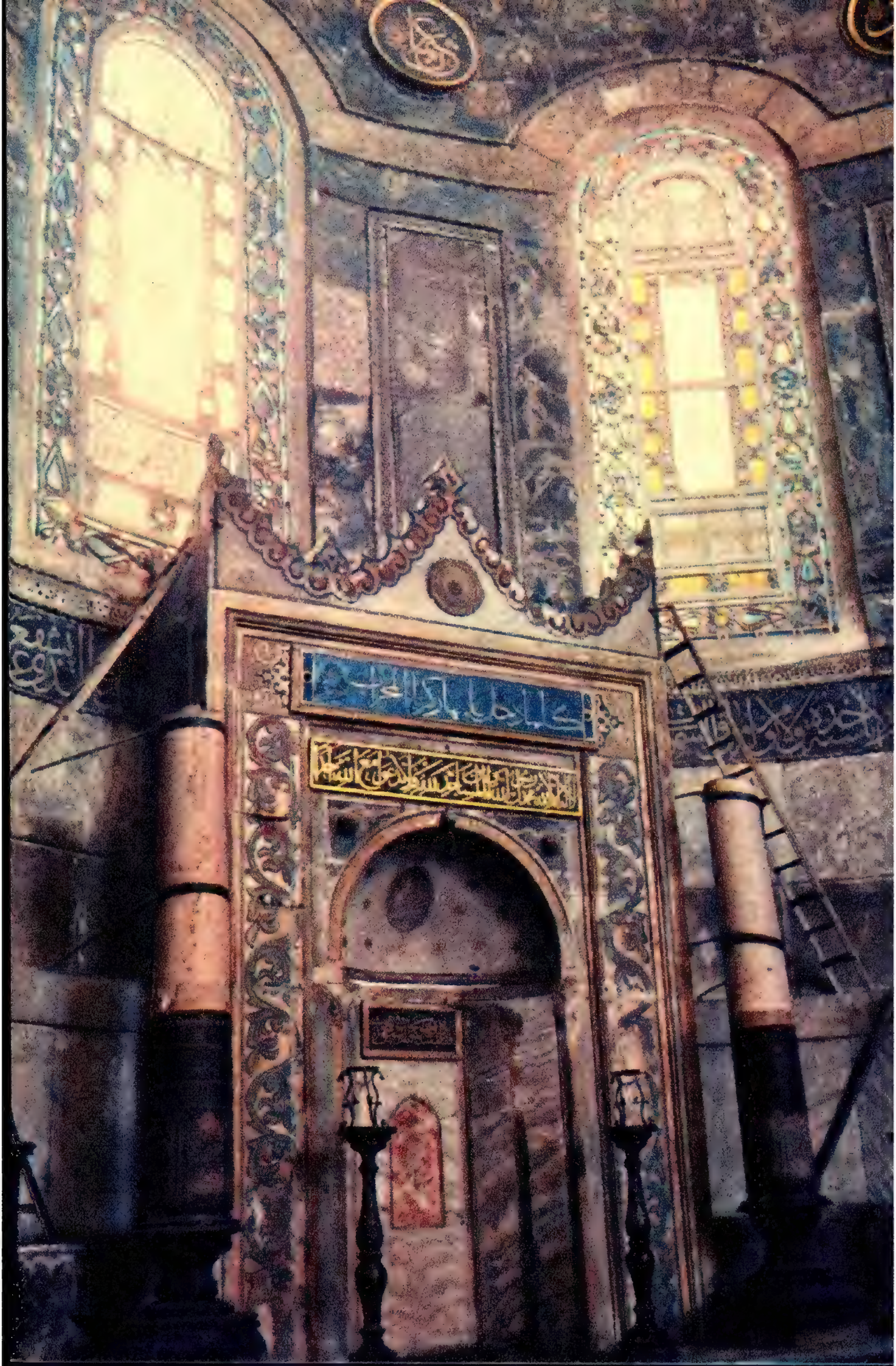

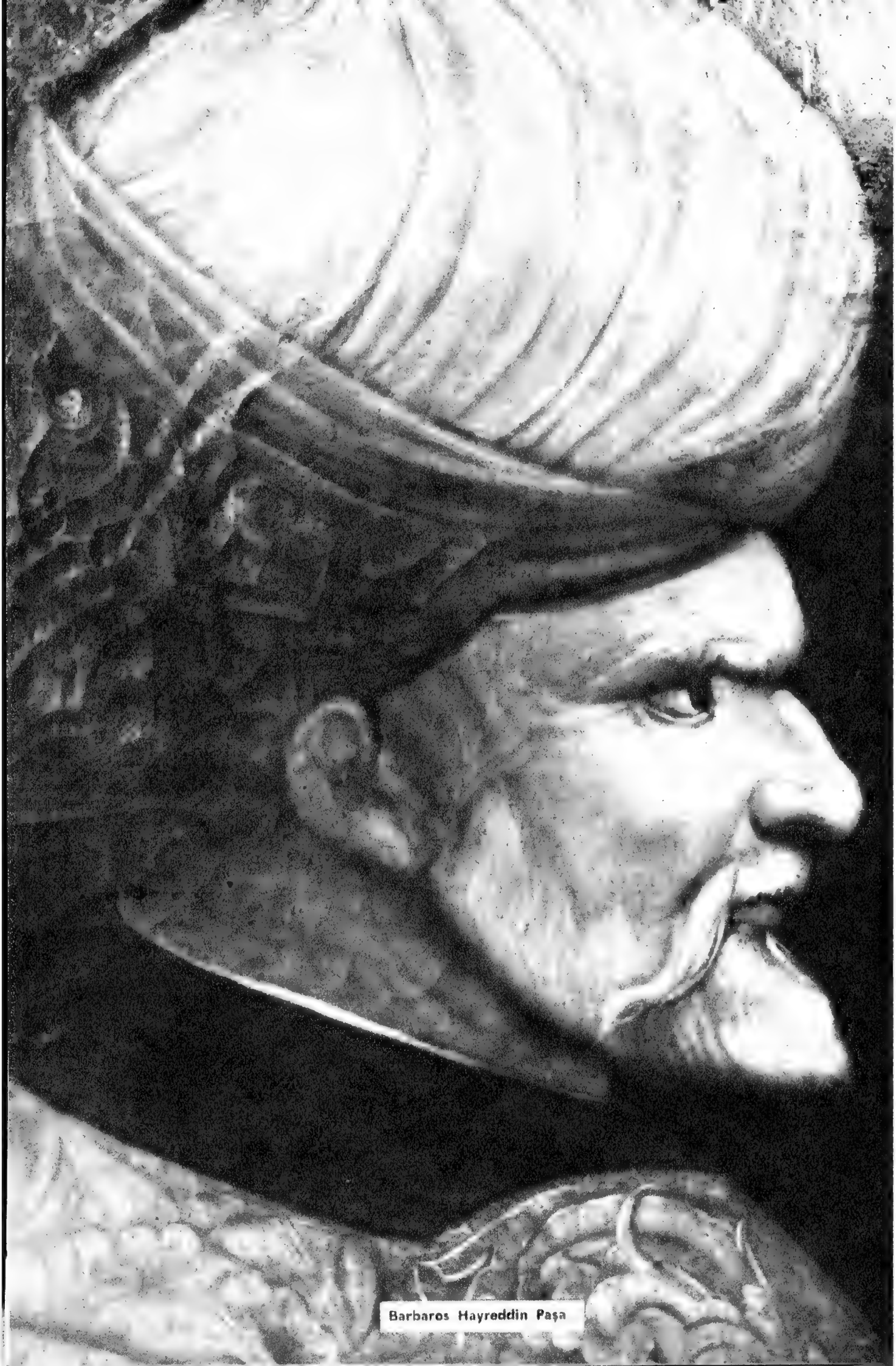

Barbaros Hayreddin Paşa

Barbaros Hayreddin Paşa'nın hâtıraları

ÖZET:

Denizciliğe büyük merakı olan Oruç ve Hızır (Barbaros) Kardeşler, kısa zamanda büyük başarılar sağlar, gemilerini çoğaltırlar. Sonra Tunus Sultanı'nın hizmetinde çalışmaya başlarlar. O sıralarda, Yavuz Sultan Selim tahta geçmiştir. Barbaros Kardeşler Sultan Selim'e seren direkleri hediye ederler. Bunları Piri Reis götürür. Yavuz Sultan Selim Han, çok memnun olur, hayır dualar eder. Tekneler ihsan eder. Büyük kuvvet bulan denizciler Becâye kalesine hücum etmeyi kararlaştırırlar. Yolda karşılarına çıkan 10 İspanyol gemisini ele geçirirler.

İSPANYA İLE HARP

10 pâre İspanyol teknesine Haçlı sancakları çekip 500 levendimle yerleştim. Becâye'ye dümen tuttum. Becâye kalesindeki İspanyol kâfiri, Minorka'dan 10 pâre geminin imdada gelmesini beklerdi. Bizi uzaktan görünce dindaşları sanıp külâhlarını havaya fırlatarak sevinç alâmetleri gösterdiler. Böylece şenlik ve şadumanlık içinde bulunan kaleye yanaştık. Kâfirler kale kapılarını açmışlar, imdada gelen tekneleri karşılamak için yalılara dökülmüşlerdi. Birden levendlerimi sahile çıkardım. «Allah Allah» sadası ayyuka çıkınca, kâfirler bozuldular. Kaleyi fethettik. İspanyollar «mayna sinyor!» diye bağrışıp aman dilediler. Civar ülkelerden gelen cümle şeyhler ve kaaidler, bana biat ettiler. Bundan böyle hükümdar olarak beni ve ağam Oruç'u tanıyacaklarına and içtiler. Becâye'ye asker koydum. Ağamla buluşmak üzere Cicelli'ye döndüm. Ağam Oruç gözlerimden öperek beni tebrik etti. Zira Becâye, gayetle mühim bir kaleydi. Kalede 800 fıçı barut ve dünyanın ganimeti elimize geçti. Bilhassa baruta çok sevindik. Zira barutumuz azalmıştı. Tunus Sultanı da artık bize barut vermiyordu. Baktık ki Tunus Sultanı bizden günden güne yüz çevirir. Kendi başımızın çaresini görmeye

Barbaros'un hâkimiyetine giren Cezâyir'de bir sokak.

karar verdik. Bunun için de, bu gurbet ellerinde, kendimiz için yeni bir devlet kurmak icap ediyordu.

İspanya'da Becâye'yi fethettiğimiz haberi duyuldukta, kâfirlerin başına kıyamet kopup, cümlesi yeis ve matem deryasına battılar. İspanya kıralı Karlos(*) buyurdu ki, tez vakitte Becâye Türkler'den alına ve İspanyol esirleri kurtarıla. Diğer taraftan Cezâyir ülkesi halkı gördü ki Türkler, kâfirin belini kırmaya kadirdir. Gayetle âdil ve Allah'tan korkan bir millettir. Ben ve ağam Cezâyir'in Cicelli şehrinde otururken, ülkenin birçok şehrinden heyetler geldi. Bunların en mühimmi, memleketin merkezi olan Cezâyir şehrinden gelen heyetti. İspanyol zulmünden bizar olan Cezâyir şehri halkı, bizden imdat istiyordu. Ağam Oruç, 500 leventle Cezâyir şehrine doğru yola çıktı. Beni Cicelli'de bıraktı.

Ağam Oruç Reis, Cezâyir şehrini fethe giderken, ben de Cicelli'den hareket ettim. Tunus'a gittim. Tunus Sultanı artık bize tamamen düşmanlık gösterirdi. Fakat beni on pâre tekneyle görünce korktu. Zahirde iltifat etti. Vâfir özürler diledi. "Biz Müslüman mücahitlere niçin barut yollamadınız?» dedim.

— «Benim barut istediğinizden haberim yoktu,» dedi; «kethudâm bana bildirmedi. Ben de kethudânın başını vurdurdum.»

Gerçi kethudâsının başını vurdurmuştu. Fakat bunun sebebi bambaşkaydı. Ama ben bunu sultanın yüzüne vurmadım. Kanmış göründüm. Sultanla beraber atbaşı Tunus şehrini gezdik. Sonra limana döndüm. Yanımda büyük ağam İshak Reis, Muslihuddin Reis, Kurdoğlu Reis, Deli Mehmed Reis ve başka namlı levent reisleri vardı. Doğu Akdeniz'e Kıbrıs taraflarına doğru gidip avlanmak, sonra Cezâyir'e dönmek için reislerime emir verdim. Ben, ağam İshak Bey'le beraber Cezâyir'e döndüm. Reislerim, yedi pâre gemiyle doğuya açıldılar. Bir müddet sonra Kıbrıs'la Mısır arasında Donanmay-ı Hümâyûn'a rastladılar. Leventlerin sevinçten akılları başlarından gideyazdı. Zira Türk Donanması derya yüzünü kaplamıştı. Muslihuddin Reis, hemen donanmaya yanaştı. Kapdân-ı Derya Câfer Bey'in huzuruna çıktı. Selim Han'ın kapdân-ı deryâsı:

— «Padişah Mısır seferindedir,» dedi; «haberiniz yok mudur? Niçin gelip Donanmay-ı Hümâyûn'a katılmazsınız?»

Muslihuddin Reis, gayet akıllı bir adamdı. Dedi ki:

— «Devletlû Efendim, hâşâ ki padişah hizmetini ihmal etmişliğimiz yoktur. Başka iklimdeyiz. Haberimiz olmadı. Eğer bir köpeğinizi gönderip haber salaydınız, emriniz başımızın üstüne, derhal yetişirdik. Devlete hizmet, bize en büyük dünya nimetidir.»

Kapdân-ı Deryâ, Muslihuddin Reis'in bu akıllıca sözlerini çok beğendi: «Berhudâr olasınız!» dedi.

Muslihuddin Reis, yedi pâre gemisiyle, Donanmay-ı Hümâyûn'un peşine takıldı. Hep beraber İskenderiye limanına girdiler(*). Bu sırada Selim Han, Mısır'ı tamamen fethetmişti. Kahire'deydi. Donanmasının İskenderiye'ye geldiğini işittikte, hemen bu limana geldi. Donanmay-ı Hümâyûn'u teftiş etti. Bu arada Muslihuddin Reis'e çok iltifatlar etti. Pek çok asker, top ve mühimmat verdi. Bunları alan Muslihuddin Reis, Cezâyir'e döndü.

ORUÇ REİS'İN ZAFERİ

Muslihuddin Reis'in Mısır seferi iki buçuk ay sürmüştü. Ağam Oruç Reis, gemilerinin döndüğünü ve Selim Han'ın gönderdiği askerleri ve topları görünce, ziyade mesrûr oldu. Ağam Oruç, Cezâyir şehrindeyken, ben Cicelli'de otururdum. Cezâyir ülkesinin büyük kısmı elimize geçmişti. Kıyıda birçok kaleyi ellerinde tutan İspanyollar, çok telâşlandılar. 40 pâre gemi hazırladılar. Tunus'un Halku'l-Vâd limanına gelip demir attılar. Amma bizden kimseyi bulamadılar. Hiçbir şeye kadir olamayıp geri döndüler. Cezâyir limanına geldiler. Maksatları, Cezâyir ülkesinin en büyük şehri olan bu limanı ağam Oruç'tan almaktı.

Ağam Oruç, hamiyet kuşağını dört elle kuşandı. Sabaha kadar başını secdeden kaldırmadı. Cenâb-ı Hak'tan nusrat ve zafer diledi. Sabah güneş doğarken leventlerini topladı. Arap'tan, Berberî'den, Endülüslü'den de çok askeri vardı. Amma bunlar, Türk leventleri gibi cenk bilmezler, sıkışınca düşmandan yüzgeri ederlerdi. Cümlesi beş, altı bin mücahitti. Düşman, yalıya on bine yakın asker çıkarmıştı. 40 pâre gemilerinde daha da asker vardı.

(*) İspanya kıralı ve Almanya imparatoru Charles-Quint ki, Barbaros Kardeşlerin en büyük hasmı ve rakibi olacaktır.

(*) 19 mayıs 1517.

Barbaros zamanında Türk İmparatoru olan Kanunî Sultan Süleyman Han bir savaş sırasında görülüyor.

Barbaros'un hâtıralarında sık sık adı geçen Beccâye'den bir görünüş.

Oruç Reis, sancaklarını burçlara diktirdi. Kâfirleri kahredecek bir tâbiye hazırladı. Gece karanlığı basınca üç bin mücahitle Cezâyir kalesinin bir kapısından gizlice çıktı. Dağları dolaşıp İspanyollar'ın ardına düştü. Fırtınalı, pek karanlık bir geceydi. Hemen Ulu Tanrı, mücahit kullarına yardım ederdi. İspanyol kâfiri, fırtına ve karanlığın sıkıntısı içindeydi. Oruç Reis'in hareketini anlayamadı. Oruç Gazi, birden düşmana saldırdı. Kâfir neye uğradığından gafildi. Cümlesi kılıçtan geçirildi. Bir taraftan da kaz yumurtası büyüklüğünde dolu yağıyordu. İspanyollar şaşkınlıktan birbirlerini kırmaya başladılar, gemilerinde ne kadar asker varsa karaya döktüler. Yirmi, otuz bin oldular. Amma göz gözü görmezdi. Oruç Gazi, düşman alaylarını imhaya devam ediyordu. Azîm cenk oldu. Sonunda düşman sındı. Gecenin sonunda, sabaha karşı Cezâyir kalesinden iki bin mücahit daha çıktı. Bir taraftan da bunlar İspanyollar'a kılıç çalmaya başladılar. Kâfirler tamamen kırıldı. Geri kalanları esir alındı. Oruç Gazi esirleri saydırdı. 2 700 kâfir esir düşmüştü. Gazilerin verdiği şehit 300 kadardı. Cümlesi merasimle gömüldü. İslâm askeri muzaffer oldu. Türk sancağı yükseldi. En büyük kâfir devleti olan İspanya, ağam Oruç'a karşı münhezim oldu. Kıral Karlos'un yüzü karaya boyandı. Hemen Hak Teâlâ kâfirin yüzünü daima kara eyleyel Amin, bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn(*).

Ağam Oruç, bu büyük zaferi bir nâmeyle bana bildirdi. Zafer haberini aldığımda, yanımda büyük ağam İshak Reis de vardı. On pâre tekneyle denize açılmaya hazırlanıyorduk. Cezâyir'e ağam Oruç'a yardıma gidiyorduk. Hacet kalmadı. Akdeniz'e açıldık. 16 parça kâfir gemisi ele geçirdik. Bunlar, barut, kurşun, kereste, katran, yağ, pirinç, buğday yüklü teknelerdi. Denize açıldığımızın yirmi dokuzuncu günü dönüp Cicelli limanına demir attık. Bir gemi dolusu buğdayı fukaraya sadaka eyledim. Ağam Oruç'tan bir nâme gelmişti. Munafık bir Arap şeyhini yakalamam için emir veriyordu. Derhal beş yüz leventle dağlara çıktım. İki yüzlü şeyhi yakaladım. Başını kestirdim. Yerine başka bir şeyh tâyin ettim. Cicelli'ye döndüm. Birkaç gün istirahat ettim. Yirmi küsur parça tekneyle denize açıldım. Mübarek bir saatte Cezâyir limanına girdik. Ağam Oruç'la buluştuk. Büyük ağamız İshak Bey de bizimle beraberdi. Hayli müddet can sohbetleri eyledik. Kışı bu minval üzere geçirdik.

Evvel bahar geldi. Ortalık lâlezâr oldu. Gemiler limandan çıktılar. Derya üzerinde oynaşmaya başladılar. Cezâyir ülkesinde Tenes şehri vardı. Bir Arap emîri hüküm sürerdi. Amma bu hanedanda anlaşmazlık eksik olmaz, her daim kan dökülür, ahali sıkıntı çekerdi. İspanyol kâfiri, bu beldeye de musallat olmuştu. Ağam Oruç Bey Gazi, bu beldeyi de hükmü altına almak istiyordu. Bu sırada İspanya kıralı Karlos, Tenes'e on pâre gemi göndermişti. Güya Tenes emîrini himaye eder, aslında Müslüman halka kan kustururdu. Tenes şehrinde sultanın muhafızı geçinen bir İspanyol birliği vardı. Ahaliyi soyup soğana çevirir, kıymetli ne varsa gemilerine yükleyip İspanya'ya gönderirlerdi.

İshak ve Oruç Reisler, Cezâyir şehrinde kaldılar. Ben on iki pâre tekneyle Delis'e geldim. Limanda dört pâre İspanyol gemisi yatardı. Bizi görünce akılları başlarından gitti. Gemilerini bırakıp kaleye kapandılar. Gemileri, topları, tüfekleriyle elimize geçti. Öyle telâş etmişler ki, gemilerinden bir habbe almayıp firara yüz tutmuşlardı. Bin beş yüz leventle karaya çıktım. Kale önlerine geldim. Şiddetli bir mukavemet ve cenk bekliyordum. Fakat kale kapılarını açık buldum. Birkaç yüz Müslüman bizi karşıladı:

— «Hoş geldiniz!» dediler; «İspanyol kâfiri, kendilerîyle birlik olan beyimizle beraber gece kaleden çıktı gitti. Beiki on bin kişiydiler. Hepsi beyin adamlarıydı. Şehirde kalanlar, Cezâyir ü-

(*) 30 Eylül 1517 Cezâyir zaferi. Bu muharebede Don Diego de Vera'nın başkumandanlığındaki 40 harp, 140 nakliye gemisi ve 15 000 kara askerinden müteşekkil büyük İspanyol kuvvetleri, Oruç Reis tarafından müthiş bir hezimete uğratılmıştır. İspanya, Avrupa'nın en büyük kara ve deniz devletiydi.

kesinde sizden ve karındaşınız Sultan Oruç'tan gayri hükümdar tanımayanlardır.»

Bu haberi alır almaz, iki bin gaziyi yola düzdüm. Kaçanların peşinden saldım. Gaziler, ikinci günü firarileri yakaladılar. Tekbîr alıp saviet eylediler. Tanrı aşkıyla:

— «Nereye gidersiz bre kâfir-i bi-dinler?» deyip âvâze saldılar; «bilmez misiniz ki, sizin için bizim elimizden halâs yoktur?»

Tüfek ateşinden sonra iş kılıca ve palaya dayandı. Tüfek ateşinden serçeler gibi düşen düşman, kılıca ve palaya hiç dayanamadı. 350 kâfir esir alındı. Gerisi kırıldı. Bizden de yetmiş ilâ seksen gazi şehit oldu. Tanrı makamlarını Cennet eyleye!

Gazi leventlerimi, Tenes kalesinin önünde karşıladım. Şehit düşen yoldaşları için tesellî ettim. Zaferlerinden ötürü tebrik eyledim. Bir müddet Delis'te kaldık. En kıdemsiz levendin eline 500 altınlık ganimet geçti. Ganimetimiz arasında 150 kantar karabiber, 75 kantar tarçın, 25.000 zirâ kumaş, denk denk ibrişim ve ipek, 400 kantar bal, 600 kantar bal mumu, 1 000 top sof, pek çok cenk malzemesi vardı. Tenes'e bir subaşı bıraktım. Mübarek saatte 16 pâre cenk teknesiyle deryaya açıldım. Cezâyir'e geldik. Oruç ve İshak Reisler'le sarmaş dolaş oldum. Gaziler reisi Oruç Bey:

— «Gazân mübarek ola karındaşı» diye tebrik ve dualar etti.

Tenes'ten kaçan bey, Tlemsen sultanının karındaşı oğluydu. Bizden aldığı ders yetişmedi:

— «İspanya Kıralı sağ olsun. Benim âhımı bu Türkler'de komazı» gibi lâflar ettiği duyuldu.

Anladık ki, bu herifin kalbinden İslâm muhabbeti kalkmış. Sanırdı ki, İspanyol kâfiri Cezâyir şehrini bizden almaya muktedirdir ve o zaman, kendisini Cezâyir sultanı yapacaktır. Bu hayal ile gezerdi. Bu Arap milletine itimat etmek kat'â caiz değildir. Bir müddet sonra öğrendik ki, Tlemsen sultanının karındaşı oğlu, etrafına topladığı Araplar ve İspanyollar' la tekrar Tenes'i ele geçirmiş. İspanyol kâfirinin zulmünden ve tasallutundan kurtardığımız Tenesliler de, onu gene beyleri olarak kabul etmişler.

Ağam Oruç bu haberi aldıkta gayet kızdı. Mübarek mizaçları galeyana geldi. Bu defa bizzat kendisi gidip düşmana haddini bildirmek istedi. Cezâyir ulemasını topladı:

— «Efendiler, en büyük din düşmanımız olan İspanyol kâfiriyle bir olup din kardeşlerimiz üzerine yürüyen, İspanya Kıralı'na biât eden, nasihatlerimize kahpelikle mukabele eyleyen Tenes beyinin âkıbeti ne ola?» diye sordu. **«Dinimizin bu hususiaki emri necedir?»**

Cümle ulema ittifakla dediler ki: «Katil vâcib, canı ve malı helâldir» ve bunu fetvâ halinde yazıp ağam Oruç'a verdiler. Oruç Reis, benimle ve büyük ağamız İshak'la vedalaştı. Cezâyir'den Tenes'e geldi. Tenes ahalisi baktı ki gaziler reisi yaklaşır, hal yamandır, Tlemsen sultanının karındaşı oğlu olan beylerini bağlayıp Oruç Reis'e teslim eylediler:

HAİNİN BOYNU VURULDU

— «Sen sultansın, biz kuluz, dediler; kusur bizden, inayet sendendir!»

Daha bu minvâl üzere hayli iki yüzlü lâflar ettiler. Ağam Oruç, gayetle merhametli bir adamdı. Hileden nefret eder, ihsan ve inayeti sever, gönlü zengin bir mücahitti. Tenesliler'i bağışladı. Beylerini huzuruna getirtti:

— «Bre nâmerd,» dedi; «senin ahlâksızlığın görülüp işitilmiş şeylerden midir? Benim hakkımda 'ben öyle korsan makuulesine kulak asmam, İspanya Kıralı'nın devletlû bir kuluyum,' demişsin. Bre mel'un, kulu olduğun kıralın yüz binlerce Müslüman'ı kılıçtan geçirdiğini, Endülüs'e kan kusturduğunu bilmez misin? Biz korsan değil, elhamdülillah mücahit gaziler iz. Din yolunda cenk ederiz.»

Ve hemen celâda işaret edip hainin boynunu vurdurdu. Daha birkaç Arab'ı huzuruna aldı:

— «Bu mel'un size geldikte bağlayıp bana göndermeniz gerekti,» dedi; «beni karşınızda gördükten sonra bu işi yapmak marifet değildir. Siz bana sultan olarak biât etmediniz mi? Yeminlerinizden nasıl döndünüz?»

Onların da başlarını kestirdi. Tenesliler gördüler ki âkıbet yamandır. Cümlesi Oruç Reis'e sadakat yemini ettiler. Ondan başkasını hükümdar tanımayacaklarına and içtiler. Ağam Oruç, bütün fitnenin Tlemsen'den geldiğini bilirdi. Tlemsen, Cezâyir ülkesinin en batısında, Fas hududu yakınlarında, büyük bir beldeydi. Çok eski bir hanedan orada hüküm sürerdi.

Gelecek sayımızda:
ORUÇ REİS'İN ŞEHADETİ

Barbaros ağabeyinin ölümünü büyük bir ıstırapla öğrendi.

Doğu Sınırında Bir Osmanlı Şatosu

İshak Paşa Sarayı

İshak Paşa Sarayı, Doğu Anadolu'daki Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden biridir.

YAZAN: ZİYA ÜNSEL

ESKİ Doğubayazıt'ın yamaçlarında kale duvarı gibi sağlam duvarlarla çevrili bir saray yükselir. Harabeleri son zamanda restore edilen bu saray Doğunun en güzel, en ilgi çekici anıtlarından biridir. Bunun için Doğubayazıt'a gidince, ilk işimiz, gözlerimizle İshak Paşa Sarayı'nı aramak oldu, sonra vakit geçirmeden o tarafa doğru yürümeye başladık. Yüzyıllardan beri hâlâ dimdik duran İshak Paşa Sarayı ilerimizde, bir tepenin üzerinde heybetle, azametle yükseliyordu. Bir yok oluşun yanıbaşında ölümsüzlüktü sanki. Ortadan silinmiş olan şehre tarih damgasını vurmuştu. Sarayın uçurumlara bakan köşesindeki cami, ince minaresi, zarif kubbesiyle göz alıyordu. Sarayın duvarları kale duvarı gibi sağlamdı. Görenler: «Bu bir kale» derlerdi. Zaten halk da ona «kale» diye ad takmıştı.

İlk önce Çolak Abdi Paşa gelmiş; doğu sınırlarımızın bu kesiminde bize düşmanca bakan komşularımıza karşı savunmamızı sağlayacak en önemli yerin burası olduğunu görmüş; sarayını bir şato heybetiyle bu yalçın tepenin üstüne yaptırmış. Sonra, İshak Paşa gelmiş. O da buranın stratejik önemini bilmiş, sarayı adamakıllı onartıp gerçek anlamıyla bir kale durumuna koydurmuş. İshak Paşa aynı zamanda zevk sahibi bir İstanbullu'ymuş. İlim ve irfan sahibiymiş. İstanbul saraylarının o eşsiz güzelliğini, sanat değeri taşıyan o güzelim yapılarını ve iç süslemelerini görmüş. Çolak Abdi Paşa'nın sarayını İstanbul sarayları biçiminde yenilemiş.

İshak Paşa, Doğu'da bir Osmanlı derebeyi... Erzurum'dan İran'a kadar olan bütün bu bölgeye hükmedermiş. Tarihteki yerine Dördüncü Murad zamanı diyorlar.

Küçük patikadan döne dolana tepeye yaklaştıkça, sarayın duvarları daha heybetli görünmeye başlamıştı. Trova sûrlarının dibinde Akhalı döğüşçülerin ölüm savaşlarını hatırlamaya çalışıyorum.

Bu duvarlar aşılmaz.

Batıda derebeyler kendilerine şatolar kurdururlarmış. Osmanlı paşaları da İstanbul'dan aylarca uzakta, bu vahşi dağlar ortasında kendilerini güven içine almak amacıyla işte böyle saray-kale kurdurmuşlar!

İshak Paşa Sarayı, bir Osmanlı şatosu.

Kanûnî Sultan Süleyman'ı avda gösteren güzel bir minyatür (Fotoğraf: Ferit Can).

İSHAK PAŞA SARAYINDA BİR TURİST

Yolumuz döndü, dolaştı bir düzlüğe çıktı. Sara-

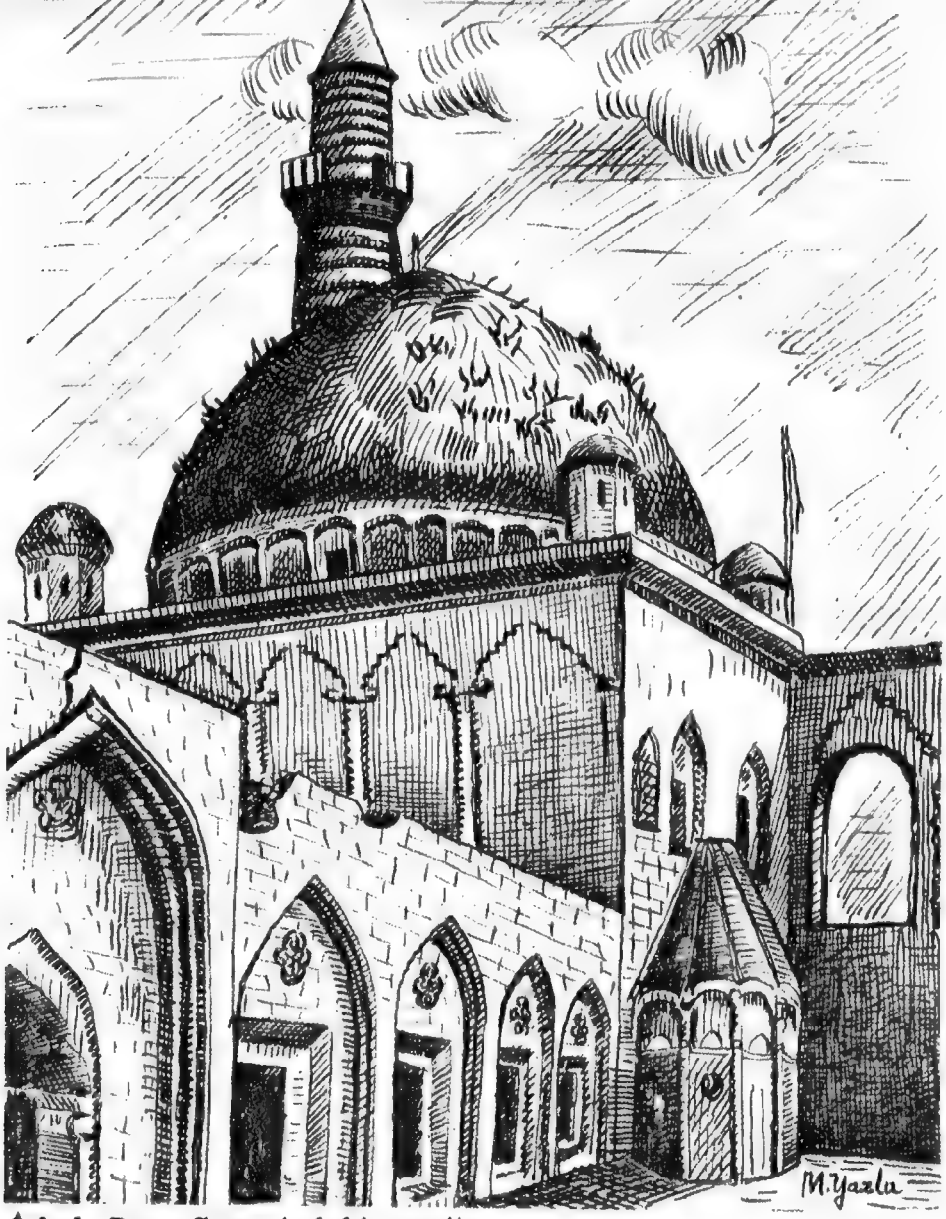

İshak Paşa Sarayı'ndaki camiin dıştan görünüşü.

yın kapısıyla karşı karşıya gelmiştik. İçeride bekçi bekliyordu.

Bekçi, İshak Paşa Sarayı'na, İshak Paşa gibi hükmediyordu. Avlunun ortasında Rodos Heykeli gibi bir duruşu vardı. Nizamiye kapılarında nöbet tutan acemi erler gibi «yasaklı» diye bağırdı. Sesi mermer duvarlarda gürledi. Sonradan öğrendik ki gerçekten bir askermiş. Hem de bu sarayın kışlalarında yıllarca hizmet görmüş bir asker.

Turistiz, dedik de anladı. Üstelik bize sarayı da gezdirdi.

SARAY AVLULARI

Birinci avlunun sol tarafı saray muhafızları ile ahırlara ayrılmıştı. Saraya gelen misafirlerin atları ve mekkâreleri orada kalırlarmış. Sağda bir çeşme vardı.

İkinci avluya da gene sütunlu, kemerli büyük bir kapıdan geçiliyordu. Üstündeki kabartmalarda âyetler yazılıydı. Yerlere beyaz kesme taşlar döşenmişti. Sağ tarafta pek garip pencereleriyle bir kubbe vardı. İhtiyar rehberimiz açıklamasını yaptı: Çolak Abdi Paşa ile ailesi burada yatarlar. Bu sarayı yaptıran asıl o. Ondan sonra İshak Paşa geldi. Sarayı hem süsledi, hem alınmaz bir kale haline soktu. Sarayın adına onun için İshak Paşa Sarayı derler.

SARAY AVLUSUNDAKİ MEZAR

Küçük bir kapıdan girdik. Karanlık bir dehlizde taş merdivenlerden aşağı indik. Burası yer altında geniş bir mahzendi. Loştu, rutubetliydi. Toprak kokusu genizleri tıkıyordu. Her yer molozlarla dolmuş, mezar odası bir mezbelelik halini almıştı. Mahalle çocuklarının yangın yerlerinde kör kuyulara taş atarak eğlendikleri gibi sanki buraya da yukarıdan taşlar atmışlar, eğlenmişlerdi.

İçeride iki kabir vardı. Baş ve ayak uçlarına dikili mermerler kırılmış, tahrip edilmişti. Parçaları oralarda sürükleniyordu. Bu perişanlık karşısında elemli duygulara kapılıp gidiyordunuz. İşte, bir vakitler geniş ülkelere hükmetmiş olan insanların hazin kaderi. Ne bir mum diken var, ne bir Fâtiha okuyan. Bakımsız, isimsiz, kendi haline bırakılmış, hattâ unutulmuş.

Çolak Abdi Paşa, mezarının yerle bir olacağını bilmiş gibi tutmuş, türbesini de sarayı gibi tüm taştan

yaptırmış. Sarayı gibi türbesi de o kadar saldırışlara göre gene de sapsağlam durmakta. Kitabeleri kopmuş olan kırık mezar taşları başında birer Fâtiha okuyup dışarı çıktık.

İSHAK PAŞA SARAYININ İÇİ

İhtiyar asker rehberimiz gene her yeri ayrı ayrı eliyle işaret ederek açıklamalar yapıyor, arada bir başından geçen meraklı olayları da anlatıyordu: «Saray iki kattı. 366 odası vardı. Mutfak burasıdır. Burası hamurhane. Burası fırın. Burada bahçeye inen bir kapı var. Vaktiyle aşağıda bir bahçe vardı. Cennet misaliydi. Harem oraya çıkardı.» Sadece dikdörtgen birer duvar deliği haline gelmiş olan pencerelerden dışarıya bakıyorum. Önüme derin uçurumlar, engin uzaklıklar açılıyor. Burası kartal yuvası gibi bir yer. Oradan çıkıp daracık taş bir koridora, sarayın öbür dairelerine doğru ilerledik. İki yanda gene taştan odalar. Her odada, duvarlar içinde ocaklar var. Mermer dumanlıkları dantelâlı oymalarla süslü. Ocakların sıcak havası, dumanları duvarlar arasındaki boşluklarda dolaşır, odaları ısıtırmış. O çağda sıcak havalı kalorifer yapmışlar, dağ başında.

Sonra, hamam ve harem dairelerine geliyoruz. Paşa, hamamı yatak odasının yanına yaptırmış. Bugün yaptıkları gibi. Doğubayazıt kalesi içinde İstanbul saray ve konaklarının somaki mermer hamamlarına benzer bir hamam görüyoruz.

Oradan paşanın maiyeti erkânını toplayarak meşveret meclisleri kurduğu büyük salona geçtik. Her yanı baştan başa taştandı. Duvarlarında âyetlerden parçalar vardı. En usta hattatların elinden çıkmış yazılardı bunlar; taşlara kabartma olarak yazılmıştı. Bir yerde:

İshak meram üzre kerem kıldı cihanı
Bin yüz doksan dokuz buna oldu tarih

beytini okuyorum. Şair bu beytiyle sarayın inşasına tarih düşürmüş. Rehberimize göre inşaat 1100'de başlamış, 1199'da bitmiş. Tam 99 yıl. Tarihler hicrî.

PAŞANIN ÖZEL DAİRESİ

Büyük danışma kurulu salonundan paşanın özel dairesine geçiliyordu. Orası da oldukça büyük bir salondu. Salondaki geniş bir pencere iç avluya bakıyordu. Burada vaktiyle camekân varmış. İçeriye bol ışık girermiş.

İlerde duvar oyulmuş, küçücük bir oda haline konmuştu. İçinde oymalı taşlarla süslü raflar vardı. Burası da paşanın kitaplığı idi.

Sarayın içini, kapıların üstlerini, duvarları, sütunları âyetlerle, beyitlerle, taş oymacılığının en orijinal biçimleriyle süslemesi de onun ince zevk sahibi bir adam olduğunu gösteriyordu. Demek âlimlere, şairlere, sanat adamlarına değer veriyor, onları sarayında himaye ediyordu.

MİSAFİRHANE

İshak Paşa, aynı zamanda eski Türk misafirperverliğinin de sembolü imiş. Sarayına sıra sıra, bir sürü misafir odaları yaptırmış. Misafirhane bölümünü de sarayının en panoramik yönüne koymuş. Balkonundan dünyalar seyredilirmiş. Misafirhanenin balkon kapısından bakıyorum. Gördüklerimi ömrüm oldukça unutamam. Başı dumanlı o koca Ağrı bile bizimle birlik. Aşağılara bakıyorum. İçime korku düşüyor, gözlerim kararır, uçurumlara uçarım diye.

İnsanı çeken boşluklar üstündeyiz.

Misafirhanedeki balkon yıkılmış. Şimdi sadece kalın kütüklerden dayakları kalmış. Uçları oymalı arslan başlarıyla süslü.

CAMİ

Şimdi saray camiinin son cemaat yerindeyiz. Minaresi ve kubbesiyle bu güzel cami, koca kaleyi, koca sarayı bile gözlerde küçültüyor. Türkler, nereye gitmişler, nerede oturacak bir belde, yaşayacak bir saray, savunacak bir kale kurmuşlarsa, oraya mutlaka bir de cami yapmışlar.

Türlü türlü mezheplerin, tarikatların — özellikle o devirde siyasî bir kudret haline gelmiş bulunan şiîliğin — hâkim olduğu bu bölgede, imparatorluğun bu serhat boyunda bir cami kubbesi, bir minare silüeti Osmanlılığın bayrağı yanında İslâmlığın da zaferini dalgalandırmış oluyordu. İshak Paşa, Osmanlı şatosunu kurarken bütün İslâm âleminin halifesinin, padişahın adını da böylece anıtlaştırmış.

İçeri giriyoruz. Sarayın bütün damları, çatıları,

İshak Paşa Sarayı'nda bir kapı.

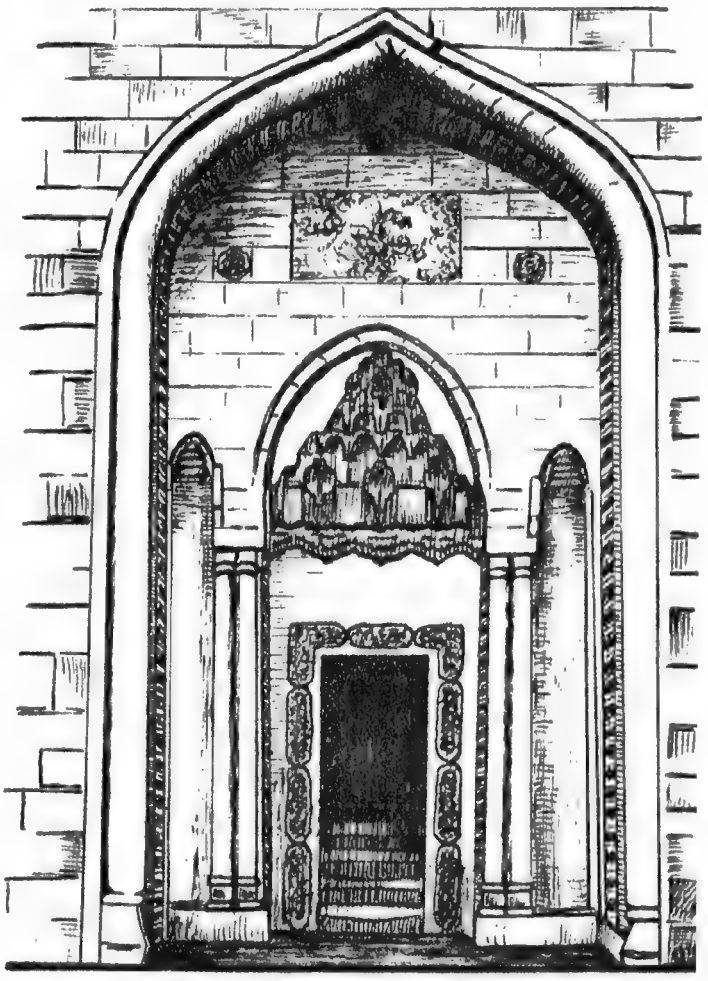

kubbeleri, hattâ kemerleri çökmüş, bütün saray sadece duvarlardan ibaret kalmış olduğu halde cami gene olduğu gibi duruyor. Kubbe o kadar sağlam, o kadar oturaklı. Yukarıdaki renkli pencere camlarından içeri ışıklar süzülmekte. Kubbe tavanındaki nakışları bir görseniz... «Bunlar gerçekten Türk süslemeciliğinin en ileri eserleri» dersiniz.

Arka tarafta camiin içine bakan bir balkon var. Orası kadınlara ayrılmış. Kenarında bir de küçük kapısı var. Oradan hareme inilirmiş. Camiin içinde ayrıca minareye çıkmak için de bir kapı görüyoruz. Doğubayazıt'ta olduğumu unuttum. İstanbul'da selâtin camilerinin küçük bir örneği içindeyim.

SARAYDA ŞARILDAYAN SULAR

Camiyi gördükten sonra başka bir kapıdan gene ikinci avluya çıktık. Duvarda, kırılmış bir sütunun içinde pişirilmiş topraktan kırmızı künkler görünüyordu. Demek su yollarını sağlam yerler içinde güven altına almışlardı. Dağdan gelen basınçlı su bu künklerle yukarıya, ikinci kata çıkarmış. Camiin üstüne raslayan yerde o vakitler bir de su deposu varmış. Tıpkı bir havuzmuş. Sular oradan sarayın her yanına gider, sarayın her yanında akarmış. Bugünkü Hilton' un tepesindeki su deposunu dedelerimiz daha o zaman burada yapmışlar. Saray yapılırken özellikle su yollarına önem verilmiş olması Türkler'in su ile, temizlikle ilgilerini gösteriyor.

SARAY-KALEDE TÜRK MİMARİSİNİN YENİLMEZ GÜCÜ

Birinci avluya döndüğümüz zaman hâlâ asırların ötesinde kalmak istermiş gibi ihtiyar bekçiye: «Bize daha göstereceklerin yok mu?» diye sordum.

Üst kata çıkan merdiveni, çeşmeyi, nöbetçi karakolunu, helâları, ahırları bir kere daha gösterdi. Sarayda her şey düşünülmüş. Bu kalın ve yüksek sûrlar arasında yıllarca yaşayabilirsiniz.

Doğubayazıt'ın sarp kayalıkları üzerinde bir Osmanlı âbidesi: İshak Paşa Sarayı.

Sarayı en son ön avluda bıraktık.

Bir memleket içi kadar büyük olan sarayda taştan, mermerden başka hiçbir şey görmemiştik. Parmağınızı vuracak bir parçacık tahta bile bulamazdınız. Yapan böyle yapmıştı, dayansın, öteki yüzyıllara erişsin diye. Gerçekten de dayanmış. Rus işgalinin, Ermeni ayaklanmasının tahripleri, dağ doruklarının fırtınaları, tipileri, sağnaklar, şimşekler ve nihayet eski çağların o muazzam yedi harikasını bile dünya yüzünden silip süpürmüş olan zaman bu Osmanlı-Türk yapısını bu yabancı ülkelerin yanıbaşından söküp atmaya çok uğraşmış. Damlar yıkılmış, kubbeler çökmüş, her yer taşla, toprakla, molozlarla dolmuş. Ama gene de her duvar, her kapı, her döşeme taşı olduğu yerde, olduğu gibi ayakta durmuş.

SARAY KABRİSTANINDA YATANLAR

Saray kapısının karşısına düşen tepede saray kabristanı vardı. Kabristanlar sessiz, ıssız ve yeşil dünyalardır; bu dünyadan ayrı, bu dünyadan uzakta. Kabristana dinlenmeye çıktım. Tek bir ağaç yoktu. Ölüler kızgın güneş altında yanıyorlardı.

İshak Paşa, türbesini sarayın dışına yaptırmış. Eski zaman türbeleri mesçitleri, yanıbaşlarında küçük kabristanları, selvileri, çınarları, çiçekli bahçeleri, şadırvanları, havuzları, çeşmeleri, sükûn ve huzur dolu inzivalarıyla birer ahret beldesiydiler, şehirlerin bir kenarında, ya da uzak sefer yollarının üstünde. İshak Paşa'nın türbesi sadece küçük bir mezaristan olmuştu. Daha çok bir aile mezarlığı sayılırdı. Hısımları, yakınları hep oralara gömülüydüler. Bakımsızlıkları içler acısıydı. Kameriyelerle gölgeli, çiçeklerle süslü, yaseminlerle kokulu yeşil ve şirin bir cennet hayal ettim şu koca sarayda hüküm sürmüş olan yiğit bir Osmanlı derebeyinin hâtırası için. Bu vefada biraz da teselli buldum. Taşındaki kitabenin son mısraını okuyorum:

Sakı-î câm-î ecel çün «ircaî» kıldî nidâ!

Yavuz Sultan Selim'in Ölümü

Şeyhulislâm Hoca Sâdeddin Efendi (1536-1599), XVI. Asır Türkiye tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Devlet adamı olarak tanındığı kadar, tarihçiliğiyle de ünlüdür. «Tâcu't-Tevârih = Tarihlerin Tacı» adlı 2 büyük ciltlik eserinde, 1512'de Yavuz'un tahta geçmesine kadarki Osmanlı tarihini anlatır. Bu kitap klâsik Osmanlı tarihlerinin en meşhurlarından biridir. III. Murad'ın ve oğlu III. Mehmed'in hocası olan Şeyhulislâm Sâdeddin Efendi, en tanınmış Osmanlı ulemâ ailelerinden birinin atasıdır. Bu aileden birçok şeyhulislâm, kazasker, kadı, müderris vs. yetişmiştir. Sâdeddin Efendi'nin babası, Yavuz Sultan Selim'in nedimi olan Hasan Can'dır. Bestekâr olan Hasan Can (1490?-1567), Yavuz'un 1514'te Çaldıran seferinde, Tebriz'den getirdiği Âzeri Türkleri'ndendir. Babası Müezzin Hâfız Mehmed, onun babası da Hâfız Cemâleddin'dir. Hasan Can, Yavuz'un büyük sevgisini kazanmış ve ölürken baş ucunda bulunmuştur. Hasan Can, yıllar sonra Yavuz'un ölümüyle neticelenen şirpençe hastalığının seyrini oğlu Sâdeddin Efendi'ye anlatmış, Sâdeddin Efendi de «Selim-Nâme» adlı risalesinde babasının anlattığı bu çok canlı ve bir Türk hükümdarının hususî hayatına ait safhaları yazı diline geçirmiştir. «Selim-Nâme», Tâcu't-Tevârih'in sonunda basılmışsa da, basılan nüsha, muhtasar bir nüshadır. Bu yazı için basılı Selim-Nâme'yi değil, mufassal bir yazma nüshasını esas aldık. Aşağıda okuyacağınız yazı; Şevket Rado tarafından sadeleştirilmiştir.

Merhum babam hikâyet eylerdi ki, ol Sultan-ı Arap ve Acem 926 şabanında saltanat merkezi Edirne'ye gitmeyi kararlaştırıp vezirler ve divan erkânını önceden, orduy-ı hümâyûna lâzım olan pek çok ağırlıklar ve hazine-i âmire ile yola çıkardılar. Ferhad Paşa'yı beraber gitmek üzere alıkoydular. Hareketten evvel bir gün oturdukları köşkten çıkıp sarayın eteğindeki bahçeye yürüyerek indiler. Gezintileri sırasında bir yokuşa çıkarken ol Din-i İslâm'ın koruyucusu, sırtlarında hissettikleri bir acıdan rahatsız olup bu zavallı kölelerine hitap ederek: «Arkama gûya bir diken batıp acıtır,» buyurdular. Ben hakir dahi: «Her halde bahçedeki ağaçlardan düşüp gömleğe takılmış olmalı. Ferman buyurulursa görülsün» dedim. Buyurdular ki «caiz» idi. O anda iskemlecî taşımakta olduğu yaldızlı kürsüyü getirdi. Şah da kürsü üzerine oturdu. Mübarek yakalarından elimi sokup her ne kadar araştırdımsa da, bir şey bulamadım. Mübarek arkaları gayet kıllı olduğu için elimi sürmekle bir şey hissedemedim. Ayağa kalkıp bir miktar gittikten sonra acıdan şikâyetlerin tekrarladılar. Bu kere düğmelerin açıp baktım. Kılların arasından birdenbire gördüm ki bir kıl başı kadar yer ağarıp etrafı kırmızı olmuş. Üzerine dokununca, «İşte oldur» dediler. «Ne makule nesnedir?» deyü sual buyurdukta beyan ettim. Buyurdular ki: «Bir parça sık.» Ben dahi şahadet ve orta parmaklarımla kenarından yokladım. Parmaklarımın arası sertleşmiş büyük bir gudde ile doldu. İradem kaybedip: «Saadetlû Padişahım, bu büyük bir çıbandır. Henüz hamdır, olmadıkça zedelemek caiz değildir. Bir münasip merhem koymak gerektir» dedim.

Meğer bu hâdiseden üç gün önce bu bendelerinin, çıban eleminden rahatsız olup arka arkaya üç gün kendilerine hizmet şerefinden mahrum olduğum hatır-ı şeriflerinde kalmış imiş. Bu sözlerime kar-

şı lâtife olmak üzere: «Biz çelebi değiliz ki bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara müracaat edelim» dediler. Bu halle Kasr-ı Saadet'e çıktılar. Oi geceyi acı ve ıstırap ile geçirdiler. Ertesi gün çıban olgunlaşsın için hamama buyurdular. Bu bendelerinin hazır bulunmadığın fırsat bilip kendi tellâkları olan Hasan adındaki kölelerine iyice sıktırıp zedelenmişler. Hamamdan geldikte ayaklarına kapandım: «Hasan Can, sözünle amel etmedik amma kendimizi helâk ettik» buyurdular. Macerayı etraflıca anlatınca aklım başımdan gitti. Zaman geçtikçe oi sert madde azıtıp taştıkça taştı. Padişah Edirne'ye gitmeye karar verdiğinden geri bırakılmayıp 2 şabanda Edirne'ye doğru yola çıktılar... Hastalığı gitgide şiddetlendi, ilâç kabul etmez bir hal aldı.

Çorlu yakınında Sırt köyü nam mahalle inildi. Geçmiş zamanda bu meşum yerde muhterem babaları merhum Sultan Bâyezid Hazretleri ile muharebe olmuş idi. Buraya indiklerinde çıban öyle bir hal aldı ki akıntısını vücudundan def'etmeye sultanın iktidarı kalmadı. Çaresiz oi mahalde ikamet ve karar ihtiyar buyuruldu. Ve daha önce Edirne'ye varan erkândan vezîr-i âzam Pîrî Paşa ve Mustafa Paşa ve Beylerbeyi Ahmed Paşa, orduy-ı hümâyûna davet olundular. Bunlar gelince askerin içine bir şüphe düşmesin diye işlerin icabına göre divan toplanıp mansıplar dağıttılar ve terfi-i meratip eylediler ve neşeli görünerek gizli kederlerini belli etmediler. Ve iki ay müddet acılar içinde vakit geçirdiler.

Bu sırada asker arasında bin türlü haber şayi olup yersiz birtakım hareketler olacağı alâmetleri belirince vezirler merhum babama haber gönderip Şah için nasıl bir çare gerektiği sorulunca, merhum babam da askerin mübarek yüzlerini görmeye hasret kaldıklarını kendilerine arz edip yalvarıp yakararak otağ-ı hümâyûnun önüne çıkardılar. Orada bir miktar vekar içinde durup yüzünü gösterdikten ve sipahilerin hatırlarına düşen tereddüdü izale ettikten sonra geri dönerek yerlerine avdet buyurdular. Ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı — ki Mısır hâkimi iken hainlik ederek öldürülmüştür — sır saklamaya iktidarı olmadığı için Edirne muhafızlığı bahanesiyle o tarafa yolladılar. Çıbana hiçbir ilâç ve ihtimam kâr etmediğinden aynı sene şevvalinin dokuzuncu gecesinde ruhunu teslim edip bu elemli dünyadan cennet bahçelerine doğru yürüyüp gittiler...

Hastalığı sırasında babam merhum ona hizmet etmek şerefinden bir an mahrum olmadı. Geceleri sabahlaradek mum gibi için için yanarak karşılarında durur idi. Bir hizmeti olmadığı zaman emr-i âlîleri ile döşekleri yanında oturur idi. Kâh mübarek elleri elinde, kâh asil ayakları dizinde idi. Cerrahlar ilâca giriştikleri sırada kâh omuzuna dayanır, kâh cerrahların yaptıklarına bakmaya memur eder, ona itimat buyururlar idi.

Vefatında Kur'an okumak ve telkinde bulunmak vazifesini yalnız o görmüş, son nefesine kadar bir an yanından ayrılmamıştır. Hattâ merhum der idi ki: «Son nefesini vereceği sırada bu hakîre hitap edip buyurdular ki: «Hasan Can, bu ne haldir?» Ben köleleri dahi dedim ki: «Sultanım, Cenab-ı Hak'ka yüz

50 yaşında vefat eden
Yavuz Sultan Selim Han

çevirip Allah'la olacak zamandır.» Buyurdular ki: «Bizi bunca zamandan beri kimin ile bilirdin? Cenab-ı Hak'ka tevecchümüzde kusur mu gördün?» Ben dahi dedim ki: «Hâşa ki bir zaman Allah'ın adını anmayı unuttuğunuzu görmüş olam. Lâkin bu zaman başka zamanlara benzemediği için ihtiyaten söylemeye cesaret eyledim.»

Bir an geçtikten sonra: «Yâsîn Sûresi'ni oku!» diye ferman buyurdular. Emr-i hümâyûnları gereğince Yâsîn Sûresi'ni hatmettim. Benimle beraber okudular. İkinci defa okurken «Selâmûn kavlen min Rabbirrahîm» âyetine geldiğim zaman gördüm ki mübarek dudakları bu âyeti okuyarak hareket eder ve o anda önce sol şahadet parmağını uzatıp diğer mübarek parmaklarını üzerine koyup:

Gözün yumdû temâşây-i cihandan
Ferâgat buldu gavgaay-i zamandan

«Eli elimde idi. Mübarek bileğini tutmuş, nabzını dinliyordum. Nabzın durduğunu hissedince o anda lâzım olan hizmetleri yerine getirmek üzere ayağa kalktım. Hekimbaşı Ahi Çelebi orada idi. Benim ne yaptığıma bakıyordu. Ayağa kalktığımı görünce: «Henüz hayat bakidir. Ne için ayağa kalkarsınız?» diye beni oturtmaya kalkınca: 'Bu aşığa alınımı koyduğum andan bu ana kadar velinimetimin hizmetinden bir lâhza yüz çevirmemişim. Bu sıralarda yapılacak iş budur. Tabiplik etmenin zamanı geçti ve asıl cevher kaybolup gitti' dedim. Gerekli hizmetleri yerine getirdim...»

Yavuz Sultan Selim'in Âşık Çelebi tezkeresindeki minyatürü.

Tarihte Garip Olaylar

ATATÜRK NİÇİN UÇAĞA BİNMEZDİ?

Mevcut kayıtlar, Atatürk'ün yurt gezilerini daima deniz ve kara araçlarıyla yaptığını göstermektedir. Uçağa bindiğine dair her hangi anıya, kayda ve gazete havadisine rastlamış değiliz.

Yaverleri tarafından 1933 yılından itibaren tutulan «Atatürk'ün Nöbet Defteri»nde de Atatürk'ün uçağa bindiğine dair bir kayıt yoktur.

Atatürk'ün idare ettiği bütün savaşlarda cephenin önünde, askerlerinin yanında ateş hatlarına kadar sokulmuş, hattâ bu hususta «ihtiyat» tavsiyelerine ve uyarmalarına dahi aldırmamış olduğu bilinmektedir.

Böyle olmasına rağmen, «Atatürk niçin uçağa binmezdi?» sorusuna kesin bir cevap bulmak uzun zaman mümkün olamadı. Bu sorunun cevabı, bizzat Atatürk'ün anlattığı bir anı ile (Komutan Atatürk I, Celâl Erikan, önsöz) aydınlığa kavuşmuş bulunmaktadır:

Tarih 29 Ekim 1934... Cumhuriyetin 11. dönüm yılı Ankara'da Ordu Evi'nde kutlanmaktadır. Bu vesileyle verilen baloya Atatürk de gelmiştir. Irak Hava Kuvvetleri'ne bağlı subaylar da balonun konuklarıdır.

Ata, hava subaylarıyla o gece yaptığı konuşmada bir hâtırasını anlatıyor. Diyor ki:

«1910 yılındaydı. Ali Rıza Paşa ile birlikte Fransa'daki Picardie manevralarına davet edilmiştik. Manevra sonunda, daha çocukluk çağında olan uçaklarla gösteriler yapıldı. Bundan sonra, manevraya katılan yabancı subaylardan isteyenlerin bu uçaklara bindirileceği bildirildi. Ben de hemen uçaklardan birine doğru yöneliyordum ki Ali Rıza Paşa bileğimden tuttu ve :

— «Bilmediğin aş ya karın ağrıtır, ya baş» diye beni uyardı. Uçağa, benim yerime bir başka ül-

HAVACILIK TARİHİMİZDEN KÜÇÜK NOTLAR

Tayyarecilik öğrenimi için Türkiye'den Fransa'ya ilk defa iki subay gönderilmiştir. 1911 yılı temmuz başlarında gönderilen bu subaylar süvari yüzbaşılarından Fesa ve istihkâm teğmenlerinden Yusuf Kenan beylerdir. Sekiz aylık bir öğrenim devresinden sonra 1912 yılı başlarında Türkiye'ye dönmüşlerdir.

● Türk subayları tarafından ilk uçuş tecrübeleri Balkan Harbi mütarekesinde, tayyareci Nuri ve Fethi beyler tarafından yapılmıştır.

Bizde, tayyarecilik okulunun ilk müdürü Binbaşı Cemal Bey'dir. Okul, ilk mezunlarını 1913 yılında vermiştir.

● Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu)nin Avrupa'ya sipariş ettiği ilk uçak 10 mayıs 1925 tarihinde İstanbul'a getirilmiştir. Gurdon sistemindeki bu uçak saatte 150 kilometre yapmaktaydı. İlk tecrübe uçuşunu pilot Vecihi (Hürkuş) Bey yapmıştır.

● Düşman üzerinde ilk keşif uçuşları yapmaya muvaffak olan tayyareci Fesa Bey'dir. Bu uçuş, 22 şubat 1912 tarihinde Silivri hizalarında Bulgar ordusu üzerinde yapılmıştır. Uçuş iki saat devam etmiş; uçak, üzerine yağdırılan kurşun yağmuruna rağmen arızaya uğramadan Yeşilköy'e dönmeye muvaffak olmuştur.

Fikret Arıt'ın
"Adlarını Göklere Yazdılar"
adlı eserinden alınmıştır.

keden bir subay bindi. Bu uçak, havada bir dönüş yaptıktan sonra düşüp yere çakıldı. Ölümden kurtulmuştum.»

Atatürk'ün bizzat anlattığı bu anıdan anlaşılıyor ki, Picardie manevralarında binmek istediği uçağın yere düşüp parçalanması O'nun psikolojisinde derin etki yapmıştır.

İşte, Atatürk'ün uçağa binmemesinin sebebini, bu olayın etkisine bağlayabiliriz. (S. Borak)

HİZMETÇİSİNİN AĞZINDAN CHURCHILL

Churchill'in puroya ne kadar düşkün olduğunu herkes bilir. Ağzında, o da olmazsa elinde purosuz resmi hemen hemen yok denecek kadar azdır. Onun yanında çalışmaya başlamadan önce, ben de herkes kadar başbakanın puroya ne kadar meraklı olduğunu bilirdim. Fakat daha ilk çalıştığım gün, günde tam dokuz puro içtiğini görünce dehşette kaldım! Bunlar o kadar sert içimli purolardı ki, bir başkası bir tekini bile kolay kolay içip bitiremezdi.

Bir gün Danimarka prensi Georges, Hyde Park Gate'deki eve davet edilmişti. Prens, Sir Winston'un ikram ettiği puroları nezaketle reddediyor, içemeyeceğini söylüyordu. Nihayet Sir Winston, «Bir kere deneyin hiç olmazsa,» dedi. «İçmemekle ne kaybettiğinizi bir bilseniz!»

Sonunda prens razı olup purolardan birini yaktı. İki, üç nefes çekti... Fazlasını anlatmaya lüzum yok. Genç prens feci şekilde öksürdükten başka günlerce de kendine gelemedi. Sir Winston bu olayı hatırladıkça keyiflenir, kıs kıs gülerdi.

DÜRÜSTLÜĞÜN MÜKÂFATI

Sultan Abdülmecid bir gün kıyafetini değiştirerek ara sıra uğradığı Vezneciler'deki tütüncü dükkânına gider. O sırada oradan geçmekte olan Nafiz Paşa dükkâna uğrayıp bir miktar açık tütün satın alır. Dükkâncı, parayı alırken gülümser. Sultan Mecid sebebini sorar. Tütüncü:

— «Efendimiz,» der; «tütün alan zat, eski maliye nazırı Nafiz Paşa kulunuzdur. Başkaları at ve araba ile geçerken bu namuslu zatın böyle yaya gezmesi hayretimi mucip oldu da onun için tebessüm ettim.»

Hünkâr, hemen orada Nafiz Paşa'nın Maliye Nezaretine tâyinini irade eder. Bunu duyan zamanın şairlerinden biri şu kıtayı söyler:

Sıdk ile Devlete hüsn-i hizmet
Olmuyor ind-i İlâhîde hebâ
Buna bürhan-ı kavi ister isen
İşte Maliyede Nafiz Paşa.

IV. HENRİ'NİN KALBİ

1610 yılında bir suikasta kurban giden Fransa kıralı IV. Henri'nin ölümü üzerine, kalbi başlıbaşına bir konu oldu. Çünkü kıral, sağlığında, kalbini La Flèche'de, kendi hediyesi olan şatoda kolej kuran cizvitlere vermeyi vadetmişti. Kıralın ölümü üzerine bu vasiyet bahis konusu oldu. Varisler IV. Henri'nin vasiyetini tutmaya karar verdiler. Kalbi, vücudundan çıkarılarak tahnit edildi, bugün askerî Prytanée diye anılan koleje gönderildi.

İhtilâl sırasında, La Flèche'e gelen halk mümessili Thirion kalbin, orada olduğunu öğrenince, derhal çıkarılıp yakılmasını emretti. O sırada yanında bulunan Mareşal Fabre da bu merasimde bütün askerlerin hazır bulunmasını emretti. Böylece ölümünden 200 yıl kadar sonra 1793'te IV. Henri'nin kalbini saklayan kutu binlerce kişinin gözü önünde açıldı. Katı ve kararmış bir halde bulunan kalp, küçük bir çalı çırpı yığınının üstüne konarak yakıldı. Hazır bulunanlar hemen dağıldılar.

O sırada, La Flèche'in doktoru Charles Boucher orada hazır bulunuyordu. Kalbin küllerini toplamayı akıl etti. Kalbin külleri, diğer küllerin arasında renk bakımından belli oluyordu. Hemen mendilini yaydı, kalbin küllerini topladı ve bir cam şişeye koyarak ağzını kırmızı mumla mühürledi. Bu şişe, kalp biçiminde, altın yaldızlı kurşun bir mahfazaya konarak saklandı. 1814'te de, gene Prytanée'de İncil'in yanına yerleştirildi.

Aradan yıllar geçti. 1953'te IV. Henri'nin doğum yeri olan Pau'da, IV. Henri'nin 400. doğum yılı dolayısıyla yapılacak törene kalbin de getirilmesi düşünüldü. Kalp 26 temmuz'da Pau'ya geldi. 28 temmuzda cumhurbaşkanı Vincent Auriol kalbin karşısında tazim duruşunda bulundu. 50 000 kişinin katıldığı kutlama töreni sırasında kurşun mahfaza içindeki kalp, öküzlerin çektiği bir arabaya konarak şehirde dolaştırıldı.

Seçme Sözler

Unutma ki, dünyanın en güzel şeyleri en faydasız olanlardır. Meselâ tavuskuşu ve lâle.

John Ruskin

Ben Atinalı yahut Yunanistanlı değilim, dünyalıyım.

Socrates

Buz kadar temiz, kar kadar sâf ol, iftiradan kurtulamazsın.

Shakespeare

İyi insanlarla arkadaş olunuz. Çünkü fena kimseyle arkadaşlık etmektense, yalnız olmak evlâdır.

George Washington

Eğer açlıktan ölüm haline gelmiş bir köpeği kurtarır, onun karnını doyurursanız artık sizi ısırmaz. Zaten insanla köpek arasındaki başlıca fark da budur.

Mark Twain

İstanbul Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

Altın Yol

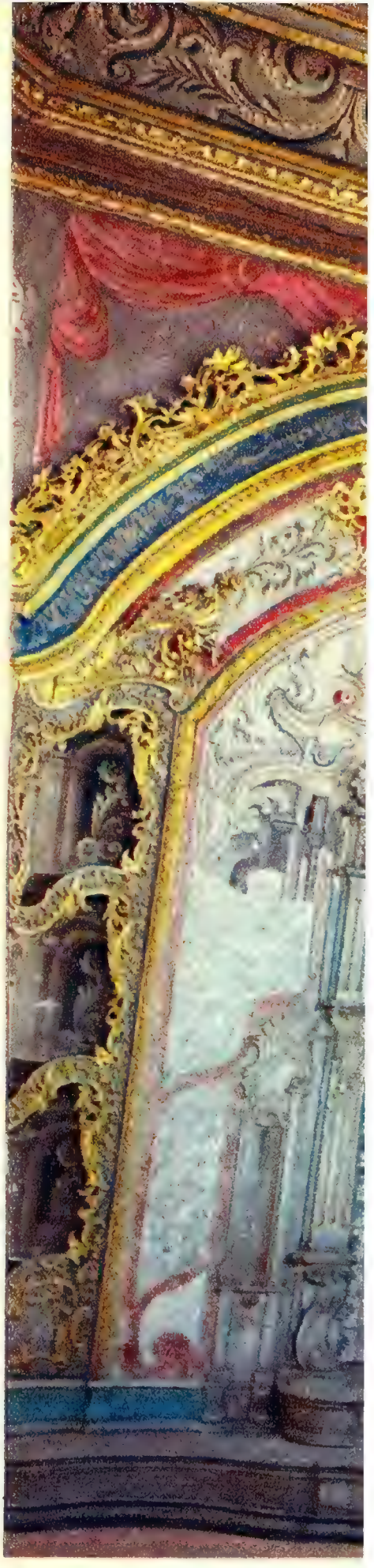

FOTOĞRAFLAR: TAMER GÜVENÇ

Harem Dairesi, Topkapı Sarayı'nın en esrarlı, en büyük kısmıdır. 400 odalı bu muazzam dairenin her parçası ayrı bir güzellik taşır. Geçen sayımızda Harem'in giriş kısımlarını vermiştik. Şimdi de geriye kalan daireleri ayrı ayrı gezelim.

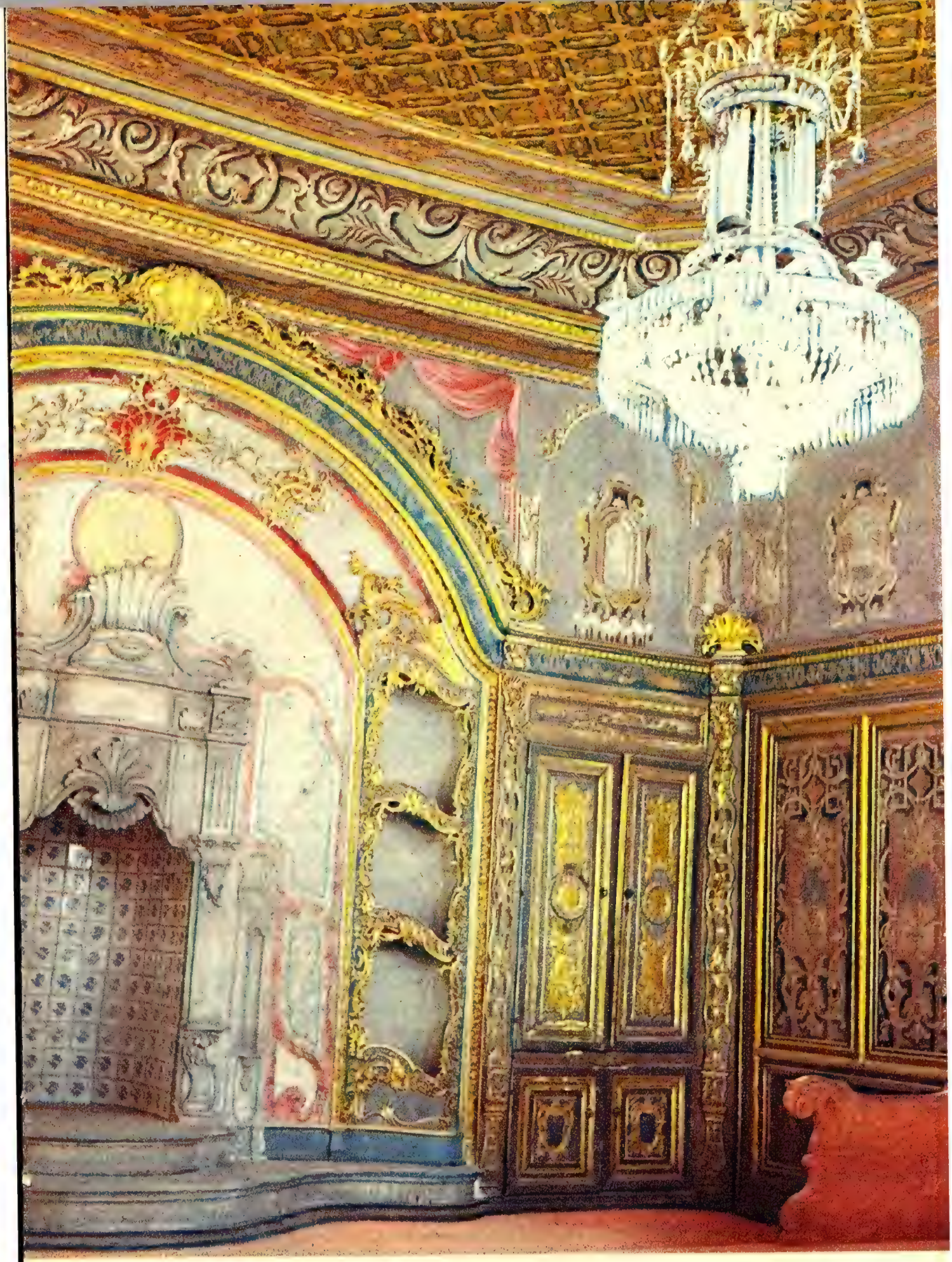

Harem Dairesi'nin dillere destan olan yerlerinden biri: III. Selim Odası.

I. Hamid dairesinde aynalı salon.

NÖBET yerine girdiğimiz zaman tam karşımıza çıkan kapıdan Altın Yol'a geçilir. Burası sarayın en eski kısımlarından biridir. Rivayete göre, padişahlar önemli merasim günlerinde buradan geçerken altın saçarlarmış. Bu bakımdan, uzunca bir koridordan ibaret olan bu geçit, Altın Yol diye anılagelmiş. Altın Yol, Hırka-i Saadet Dairesi'ne kadar devam eder.

Altın Yol'da ilerlerken sağda, taş bir merdiven gözümüze çarpar. Burası Osmanlı tarihinde önemli rol oynamış yerlerden biri. III. Sultan Selim'in öldürülmesinden sonra, âsiler Şehzade Mahmud'u öldürmek için hareme girmişler, bu merdivenden yukarıya çıkmaya çalışmışlardı. Sadık haremağaları ise merdivenin üstünden, ellerine geçen eşyayı âsilere atıyor, onları durdurmaya çalışıyorlardı. Bu sırada, Padişah'ın sadık kullarından Cevrî Kalfa şehzadeyi kaçırmıştı. Vaziyetin çok vahîm olduğunu görünce, kimsenin aklına gelmeyen bir çareye başvurdu. Ocaktaki ocaktan aldığı kızgın külleri bir çömleğe doldurarak avuç avuç âsilerin yüzüne atmaya başladı. Bu arada kazanılan birkaç dakika, Şehzade Mahmud'un damdan kaçırılmasına yetti. Kısa bir müddet sonra da yetişen Alemdar Mustafa Paşa âsileri tedip etti. 50 basamak kadar olan merdivenden çıkınca, bir tarafta, içinden kül alınan ocağı görmek mümkün. Öbür tarafta da Cevrî Kalfa dairesi diye anılan daire var. Burası iç içe dört odadan ibaret, şirin bir yer.

Nöbet yerinde üç kapı olduğundan geçen yazımızda bahsetmiştik. Bunlardan biri cariyeler dairesine açılan kapı idi. Bu kapıdan cariyelerin yemeği verildiği için «Aşkapısı» diye anılır. Diğer kapı Altın Yol'a açılan kapıdır. Üçüncü kapı ise valide taşlığına açılır. Etrafı, Valide Sultan Dairesi, Altın Yol ve cariyeler dairesiyle çevrili olan bu geniş taşlığı çeviren duvarlar, nefis çinileriyle göz almaktadır. Eskiden taşlığın etrafında 25 mermer direkli bir revak vardı.

Valide taşlığına girince, Altın Yol'a dik gelen duvarın aşağı tarafında bir kapı gözümüze çarpıyor. Kapının yanında da bir binek taşı var. Padişah kılıç alayı merasimlerinde buradan ata biner ve gene bu kapının önünde attan inermiş. Padişahlık kılıcının kuşanılması gibi önemli bir merasim sırasında kullanıldığı için bu kapı taht kapısı diye anılıyor. Taht kapısından ata binen padişah, at üzerinde, nöbet yeri, haremağaları taşlığından ve perde kapısından geçtikten sonra, geçen sayımızda bahsettiğimiz dar yoldan geçerek şal kapısından dışarı çıkarmış. Bu yol, kılıç alayı töreninde baştan başa halı döşenirmiş.

Padişahın taht kapısı önünde ata binmesi bir de sefere giderken olurdu. O zaman, zırhını kuşanıp miğferini giyerek savaş kılığına giren padişah, taht kapısından dışarı çıkar, zevceleri ve çocuklarıyla vedalaşır, anasının elini öperdi.

Ocaklı Sofa: Taht kapısından geçince geniş bir salonla karşılaşıyoruz, tam karşıda çok büyük bir ocak var. Bu bakımdan ocaklı sofa diye anılan bu salonun da duvarları çinilerle kaplı. Duvarın çinili kısmının üst tarafında çepeçevre bir yazı var. Yazı da çini üzerine yazılmış. Ocaklı Sofa'nın iki kapısı var. Biri Çeşmeli Sofa'ya, diğeri Haseki Sultan ve Hasekiler Dairesi'ne açılıyor.

Çeşmeli Sofa: Ocaklı Sofa'nın iki kapısı var. Bunların birinden Çeşmeli Sofa'ya geçiliyor. Gene çinilerle kaplı olan genişçe bir koridor durumundaki Çeşmeli Sofa'nın duvarlarının birinde bir mermer çeşme var. Burası XVII. Yüzyıl'da Ocaklı Sofa'yla beraber IV. Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Üstü kubbeyle örtülüdür ve penceresi yoktur. Işığı tepedeki camlardan ve diğer kısımlara açılan kapılardan alır. Çeşmeli Sofa, Hünkâr Sofası'na geçiş yeridir.

Mihrişah Valide Sultan dairesinden bir görünüş.

III. Selim Dairesi. Dairenin her tarafı büyük bir ustalıkla tezyin edilmiştir.

HÜNKÂR SOFASI

Çeşmeli Sofa'da yürüyüp de Hünkâr Sofası'nın karşısına geldiğimiz zaman bir an hayran kalarak durakalamamak mümkün olmuyor. Burası gerçekten Harem-i Hümâyun'un en güzel ve en süslü salonu unvanına hiç tereddütsüz hak kazanacak kadar nefis.

Salonun girdiğimiz yere göre karşımıza gelen tarafında zarif mermer sütunlar var. Bu sütunlar Hünkâr Sofası'nı ikiye ayırıyor. Sütunların gerisinde kalan kısım, asıl salona göre çok küçük. Sütunların üstü kemerlerle birleştirilmiş. Bu kısmın üstünde bir balkon var. Balkonun önünü sedef kakmalı zarif parmaklıklar kaplıyor. Türk rokokosu tarzında tezyin edilmiş olan salon duvarlarının üst kısmında çepeçevre âyetler yazılı.

Bu çok büyük ve ferah salonun üç tarafında her biri başlıbaşına birer sanat eseri olan çeşmeler var; kubbesi, yani restore edilmiş başlıbaşına bir sanat eseri. Asma katın yanında padişahın makamı var. Burası dört direkli, üzeri sakıflı bir yer. Padişah, eğlenceleri buradan takip edermiş. Balkonda ise sazende ve hanendeler sanatlarını icra ederlerdi. Rakkase cariyelerin oyun yeri ise büyük kubbenin altıydı.

Muâyede Salonu, yahut **Divan Yeri** diye de anılan bu muhteşem salonun birçok kapısı var. Birer tablo güzelliğindeki bu kapılar, III. Murad geçit yerine, III. Murad yatak odasına, hünkâr hamamına ve hamam yoluna açılıyor. Ayrıca aynalı gizli bir kapıdan da III. Ahmed'in yatak odasına geçiliyor.

HÜNKÂR SOFASI SİNAN'IN ESERİ DEĞİL

Yakın zamana kadar Hünkâr Sofası, Mimar Sinan'ın eseri olarak bilinirdi. Halbuki son restorasyon sırasında yapılan temel hafriyatında bunun aksini ispat edecek deliller ele geçti. Müze Müdürü Hayrullah Örs ve restorasyonu yapan Yüksek Mimar Muallâ

Hünkâr Sofası'nın şâhane kubbe tezyinatı.

Anhegger bundan zerrece şüphe etmiyorlar. Biraz da bilgiçlik olsun diye Muallâ Hanım'a:

— «Şahane bir yer burası, Mimar Sinan'ın olduğu belli» deyince:

— «Hayır», diye itiraz etti. «Burası mimar Sinan'ın değil.»

— «Ne diyorsunuz? Ya şimdiye kadar bildiklerimiz?»

— «Yanlış. Bizde her güzel mimarlık eserini Mimar Sinan'a atfetmek artık alışılagelmiş bir şey. Halbuki ben, restorasyon sırasında bunun aksini yüzde yüz ispat edecek delillerle karşılaştım.»

— ««Meselâ?»

— «Bakın şimdi, III. Murad odasının Mimar Sinan tarafından yapıldığını biliyoruz, öyle değil mi? Halbuki ona tamamen bitişik olan Hünkâr Sofası'nın temellerini inceleyince, ondan çok daha sonra yapıldığı açıkça görülüyor. Buyrun bakalım.»

Birlikte temelin açık olduğu yere gittik. Bana, zeminde henüz kapanmamış, kazı yerlerini gösterdiler. III. Murad odasının temelleri başlıbaşına bir bütün teşkil ederken, Hünkâr Sofası bundan bâriz bir şekilde ayrılıyor. Ayrıca gene III. Murad odasında, tam Hünkâr Sofası'nın duvarına gelen yerde büyük bir dolap var ki, yapı şeklinden bunun pencere olduğu açıkça görülüyor. Önüne Hünkâr Sofası yapılınca pencere de, dolaba çevrilmiş.

— «Bütün bunlar, bize Hünkâr Sofası'nın III. Murad odasından çok daha sonra XVI. Yüzyıl'ın sonları veya XVII. Yüzyıl'ın başlarında yapıldığını gösteriyor ki, Mimar Sinan o zamana yetişmedi.»

III. Murad Odası: Burası, gerçekten Mimar Sinan tarafından yapıldığını açıkça ifade edecek kadar güzel bir yer. Baştan başa çinilerle kaplı. Duvarlardan birinin ortasını kaplayan şahane ocak, renkli camlarla süslü vitraylar ve bilhassa gömme olarak yapılan üç kademeli mermer çeşme, salona eşsiz bir güzellik veriyor. Burasının duvarları baştan başa çini kaplı, gömme dolapların kapakları usta bir işçilikle sedef kaplanmış, duvardaki küçük hücrelerin içi bile çini kaplı.

III. Murad odasının çinilerindeki en büyük özellik kırmızı bolluğu. Halbuki çini deyince akla gelen daima mavidir. Muallâ Anhegger, bunu o devirde yaşıyan bir ustanın tekniğine borçlu olduğumuzu söylüyor. Kırmızılı çiniler yapmayı başaran usta ölün-

ce, bu nefîs çini tarzı da tarihe karışmış.

III. Murad odasının, Hünkâr Sofası'na açılan kapısından başka, güneybatı ve kuzeydoğu taraflarında iki kapısı daha var. Bunlardan kuzey tarafındaki I. Ahmed Kütüphanesi'ne açılıyor. Bu küçücük kütüphane öylesine güzel, öylesine süslü ki, insan bir girince, bir daha çıkmak istemiyor. Bu son derece zarif kütüphaneden bir başka küçük odaya geçiliyor. **Yemişlik** de denen bu oda III. Ahmed'in yemek odasıymış. O da birinciden daha güzel.

Hünkâr Hamamı: Harem Dairesi'nin en dikkati çeken taraflarından birinin de hamam bolluğu olduğunu geçen yazımızda söylemiştik. Aynı devrelerdeki Avrupa saraylarında daha yıkanma mefhumu yokken, bizim sarayımızda birçok hamam olması temizliğe verdiğimiz önem bakımından üzerinde durulmaya değer. Haremdeki hamamların en güzeli hiç şüphesiz Hünkâr Hamamı. Padişaha mahsus olan bu hamamda, hamam adının anlattığı büyüklük yok. Daha çok büyücek bir banyo dairesi vaziyetinde. Zarif mermer sütunlar arasındaki kemer ve kubbeler, buraya, soğuk bir kış gününde gezmemize rağmen, sıcak bir hava veriyor. Mimarî tarz, insanın içini ısıtmaya kâfi. Tam karşıda mermerden bir gömme banyo var. Banyonun iki yanında iki musluk; ayrıca ta ortasında mermerden bir su tertibatı var. Bu sayede su, yüksekten, mermer üzerinden süzülerek akıyor. Sağ ve sol taraflarda zarif madenî parmaklıklar ve kapılarla ayrılmış küçük halvetler var.

Valide Sultan Dairesi: Hünkâr Sofası hemen hemen haremin merkezi gibi bir yer. Harem Dairesi'nin en mühim kısımlarıyla teması var. Netekim buradaki bir başka kapı **hamam yolu** denen koridora açılıyor. Bu koridorun başlangıcındaki bir kapıdan Hünkâr Hamamı'na da girmek mümkün. Koridorun ileri kısmındaki bir başka kapı valide hamamına açılıyor. Koridorun devamı ise bizi doğrudan doğruya Valide Dairesi'ne götürüyor. Valide Dairesi'nin bundan başka bir de valide taşlığına açılan kapısı var.

Valide Sultan Dairesi fazla bir yer kaplamıyor, fakat iç içe hepsi birbirinden güzel çinilerle kaplı odalar, insanı bir anda tarihin derinliklerine götürmeye yetiyor. Hamam yolundan gelince önce valide sultanın yemek odasına, oradan yatak odasına geçiliyor, yatak odasının zarif parmaklıklarla ayrılmış bir kısmı valide sultanın ibadet yeri olarak kullanıyormuş. İbadet yerinden geçilen bir küçük oda var ki, burasının da misafir kabul yeri olduğu söyleniyor.

Valide Dairesi'nin bunlardan başka, valide taşlığına yakın olan tarafında müstakil bir odası daha

Harem Dairesinin şâhane III. Osman dairesinde bir ocak.

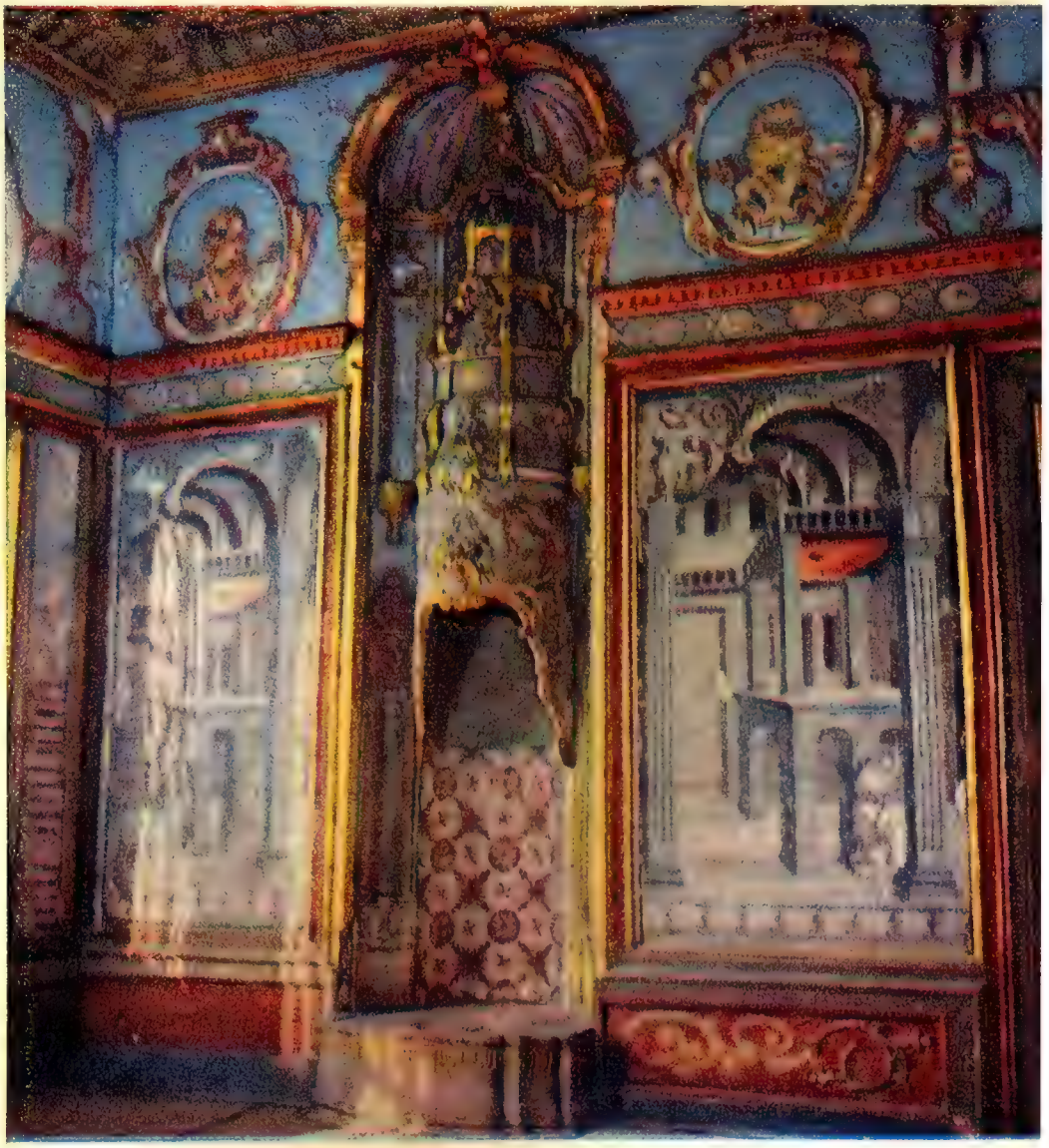

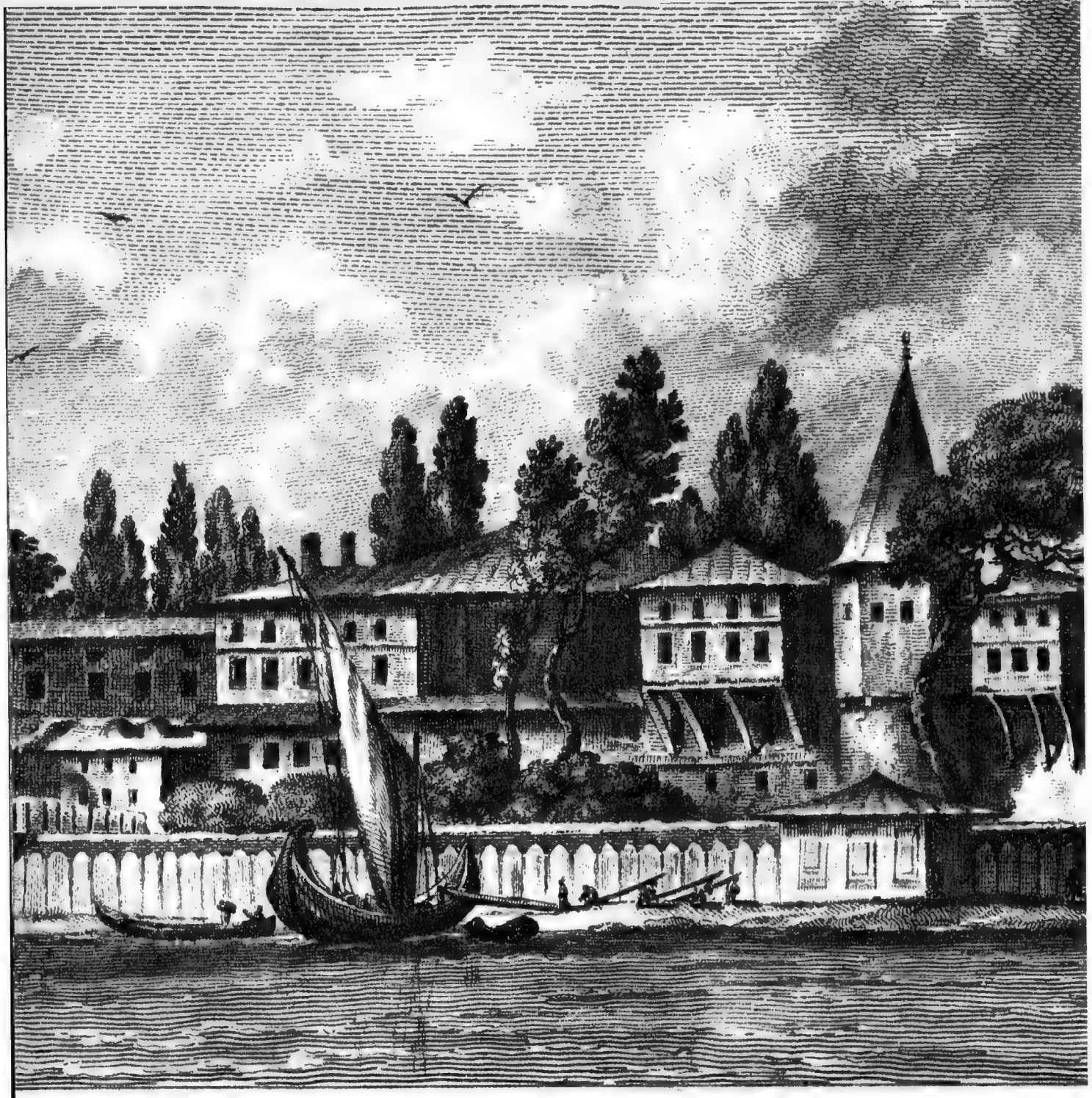

var. Bu odadan çıkılan koridor bizi doğruca valide sultan yemek odasına götürüyor.

III. Osman Köşkü: Hünkâr Sofası ile, I. Ahmed kütüphanesi ve yemek odası bir taşlığa bakıyor. **Havuzlu taşlık,** yahut **asma bahçe** diye anılan bu geniş taşlığın önünde III. Osman Köşkü var. Köşk'e taşlıktan girilebildiği gibi, ince uzun bir koridor vasıtasıyla güney taraftan da girmek mümkün. Bu koridor I. Hamid yatak odasına kadar uzanıyor; I. Hamid yatak odasının önündeki aralıktan III. Selim dairesine geçilir.

III. Osman köşkü hem manzara, hem yapılış bakımından haremin en güzel yerlerinden biri. Buradan III. Selim dairesine geçince bir başka güzellikle karşılaşıyoruz. Hepsi birbirinden güzel barok ve rokoko usulü bezenmiş odalarda hakiki bir sarayın bütün hususiyetleri var: Güzellik, ihtişam, zenginlik... III. Selim'in, bugün de zevkle dinlediğimiz bestelerini yaptığı oda, **Üçüncü Selim Odası** diye anılıyor. Odanın göz kamaştırıcı bir güzelliği var. Eğer Türk Musikisi'ne biraz merakınız varsa, bu odayı gezerken meselâ:

Âb-u tâb ile bu şeb, hâneme cânan geliyor.

semaisinin şahane nağmeleri kulaklarınızda çınlar gibi olur. Sultan Selim Han gerçek Türk musikisinden anlayanların hayranlıkla çalıp dinledikleri eserlerin çoğunu bu odada yarattı.

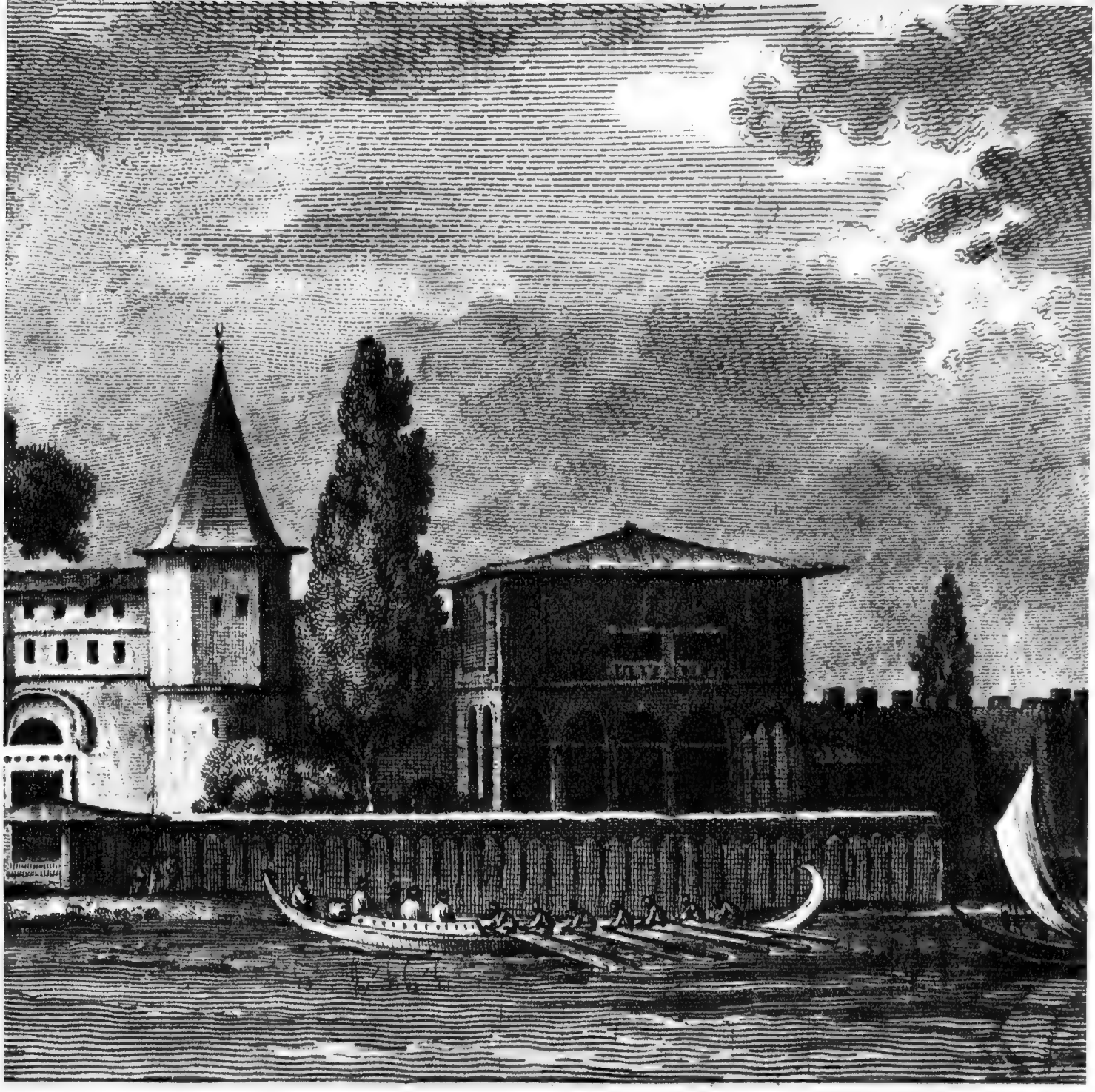

Topkapı Sarayı'nın yazlık kısmı eskiden sahildeydi. Gravür yazlık sarayı gösteriyor.

Veliaht Dairesi: Haremin mermerlik diye anılan kısmında yan yana iki kasır var: Veliaht Dairesi... Bu şirin iki kasır son derece büyük bir titizlik ve dikkatle restore edilmiş. İçerisinde de hummalı bir çalışma var. Bu kısım üç kat. Alt kat, sarayın birçok başka tarafları gibi, şahane çinilerle kaplı. Diğer katlar, birinciye göre daha sade. Burası, hâtıralar bakımından sarayın en ilgi çekici yerlerinden biri. Günün birinde cihan imparatorluğu demek olan Osmanlı tahtına çıkan şehzadeler burada yaşamış, daha hayatının baharında öldürülmek zorunda kalınan şehzadeler buralarda dolaşmışlar.

Cariyeler Havuzu: Harem Dairesi'nin en fazla dik-

III. Sultan Osman Dairesi sarayın en güzel yerlerinden biri. Resim buradan bir köşeyi gösteriyor.

kati çeken yerlerinden biri de Cariyeler Havuzu diye anılan büyük bir havuz. Buraya ikinci kısım cariyeler dairesinden geçiliyor. Sütunlar arasında gerçekten bir yüzme havuzu olarak kullanılabilecek kadar geniş ve derin olan bu havuzun öbür ucundan çıkan bir merdivenle mermerlikte veliahd dairesinin yanına çıkılıyor. Ayrıca, havuzun tam karşısında bir başka oyuk var. Buradan ancak birkaç basamak yürümeye cesaret edebildik. Zifirî karanlık içerisi. Müzenin alâkalı memuru, üst katta, bu merdivenin çıkış yerini gösterdi. Haremin esrarengiz geçitlerinden biri. Kim bilir ne için kullanılmış, hangi hâdiselere sahne olmuş?

Mâbeyn: Harem'in son kısmında, I. Abdülhamid diye adı geçen büyük bir salon var. Aynalı Salon diye de anılan bu kısmın, mâbeyn adını taşıması bakımından asıl haremden sayılmaması gerekir. Aynalı Salon'da haremin başka taraflarındaki tezyinattan çok başka bir havayla karşılaşılıyor. Salonu çepeçevre kuşatan aynalar bu daireye hiçbir tarafta raslanmayan bir hava vermiş. Buranın bir özelliği de gizli bir merdiven oluşu. Bu gizli merdivenden üst kata, gözdeler dairesine çıkılıyor.

Son derece iyi huylu ve yumuşak ruhlu bir insan olan I. Abdülhamid'in, ne kadar ince ruhlu olduğunu sevgilisine yazdığı mektuplardan öğreniyoruz. Bunlardan birinde:

Ruhşahım Hamid'in sana kurban ola

Cenâb-ı Hallâk-ı âlem cemi mahlûkatın hâlıkıdır. Bir kusur ile azap eylemez. Efendim, sana bende olmuş bir kulunum, ister darb eyle, ister öldür, sana teslimim. Bu gece gel, niyâzımdır. Billâhi sebeb-i iletim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm sürerek rica ederim.

Böyle bir aşk mektubunu yazan bir imparatorun ne kadar ince ruhlu, duygulu bir insan olduğunu anlatmak için başka bir şey söylemeye lüzum yok.

Hayır, bir şey söylemeye daha lüzum var: I. I. Abdülhamid'in ölümü. Sultan I. Hamid, Rusya'daki Özü kalesinin düştüğü haberini alınca, derhal fenalaşıyor, etrafındakilerinin çekilmesini istiyor, çok geçmeden de ruhunu teslim ediyor.

Özel işlerine olduğu gibi memleket işlerine karşı da aynı hassasiyeti gösteren hükümdar, böylece bir bozgun haberi sonunda kederinden hayata gözlerini yummuştur.

Muallâ Anhegger:

— «İşte diyor, o haberi bu odada aldı, fenalaştı... ve çok geçmeden ruhunu teslim etti.»

O. Y.

Gelecek sayımızda:

MUKADDES EMANETLER

Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nden bir görünüş.

XVIII. asrın sonunda Osmanlı Devleti

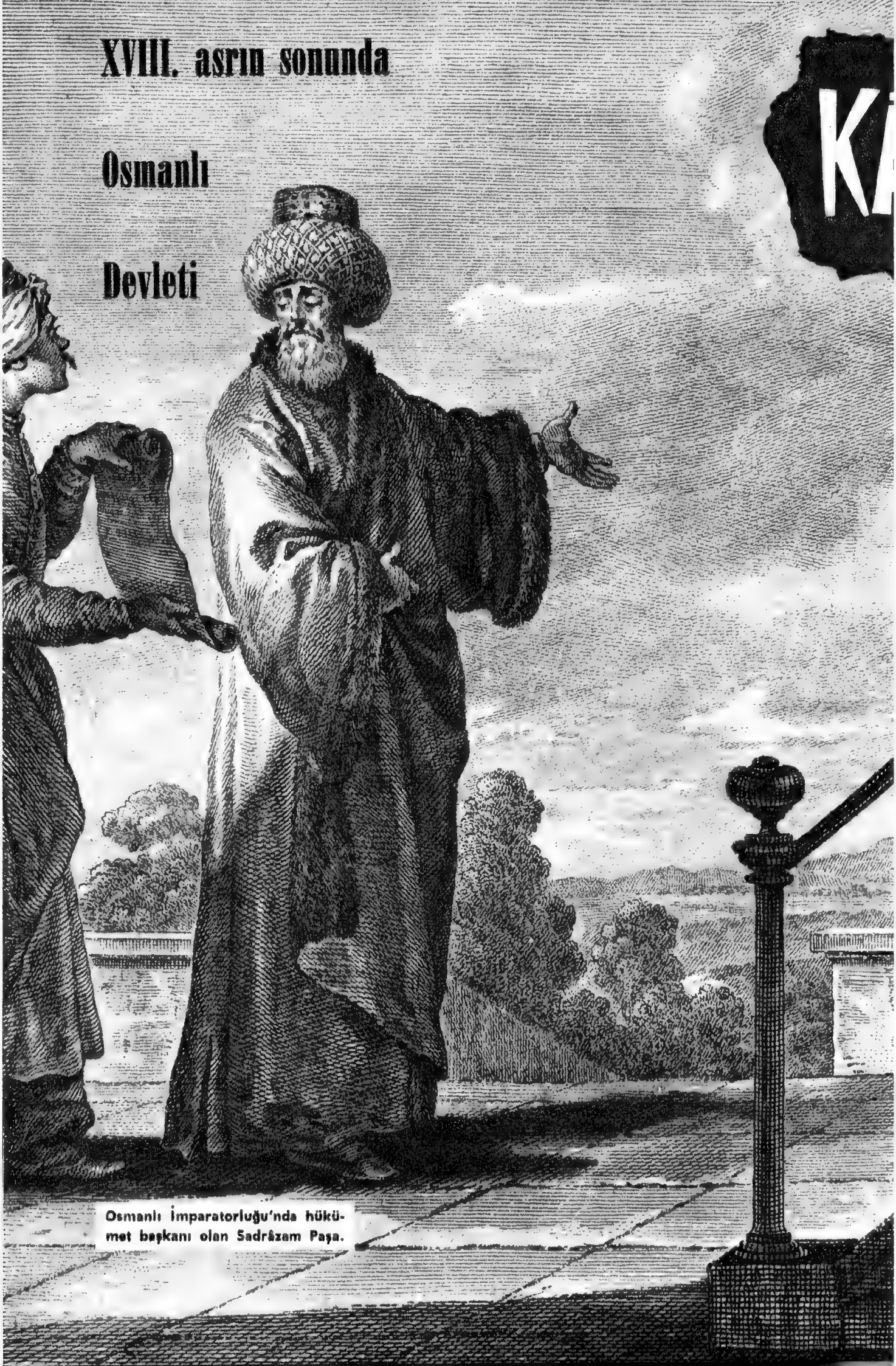

Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümet başkanı olan Sadrâzam Paşa.

HYA BEYİN MEMURLARI

YAZAN: P. G. İNCİCİYAN

Tezkereciler, diğer divan âzası gibi Vezir'in yanında daima ayakta durdukları halde huzurunda senetleri okur ve üzerlerine vezirin sandalyesi üzerinden verdiği hüküm ve kararı yazarlar. Gündelik işlerin icabı olarak şehrin mahkemelerine, askerin başlarına, kalem âmirlerine ve reaya ruhanî reislerine yazılacak buyuruluyu dahi vezir namına yazmak bunların vazifelerindendir. Bundan başka büyük tezkereci Defterdar Kapısı'nda bulunan ve mevkufat kalemi umumisine bağlı hesap odasının hocası veya başıdır. Bundan dolayı hesaplara dair evrak üzerine kendi hususî işaretini basıp buna mukabil muayyen bir ücret alır. Küçük tezkereci dahi büyük tezekerecinin âmiri bulunduğunu Adedi ağnam kaleminin kalfasıdır.

6. MEKTUPÇU EFENDİ: Vezîr-i Âzam'ın mektupçusu olan, vezir veya devlet tarafından hususî surette gerek İstanbul, gerek taşra için yazılacak bütün evrak mektupçu efendinin elinden geçtiği gibi taşradan ve devlet daire ve mahkemelerinden gelen evrak ve yazıları dahi alıp bir hulâsasını kâhya beye verir ve vezire de malûmat vererek icabında okunmak üzere bu evrakı yanında bulundurur. Binaenaleyh mektupçunun her hususta salâhiyeti vardır. Bu işlerle meşgul olmak üzere mevcut **mektupçu kaleminde** otuz kadar kâtip bulunur. Mektupçu efendi defterdarın maiyetinde olan ve **Maden Mukataası Kalemi** denilen 16. kalemin hocası olup muavini olan Başkalfa dahi **Saiyane Mukataası Kalemi** denilen 17. kalemin hocasıdır. Bu kalemler hakkında aşağıda tafsilât verilecektir.

7. TEŞRİFATÇI EFENDİ: Siyasî ve dış münasebetlerde merasim ve teşrifata memur olup yanında kapı ve sarayın merasim ve âdetleriyle vezirlerin, paşaların, erkânın ve bütün devlet memurlarının hususî evsaf ve salâhiyetlerinden ayrı ayrı bahseden kitaplar bulunur. Bir nevi kalem demek olan bu vazifa evvelce Defterdar Kapısı'nda iken Sultan Üçüncü Ahmed zamanında kapıya nakledildi.

8. BEYLİKÇİ EFENDİ: Reisülküttap efendinin vekili olup divan-ı hümayundan geçen işler hakkında mutlak salâhiyeti vardır. Ancak pek ehemmiyetli ve gizli olan şeyleri yazar. Her türlü ferman, berat, iznâme vesaireye sah keşide eder, velhasıl divan-ı hümayundan çıkacak her hangi bir evrak üzerine beylikçi efendinin sah ve hususî işareti bulunması gerekli olup reis efendi bu evrakın kesin hüküm ifade etmesi için şart olan **reside** işaretini beylikçi efendinin sahhını görmedikçe koymaz.

9. KÂHYA KÂTİBİ: Defterdar kapısının **Piskopos Kalemi** denilen on beşinci kaleminin başkalfası olup kâhya beyin hususî kâtip ve muavinidir. Binaenaleyh kâhya beyin vazifesine taalluk eden her husus hakkında malûmatı olduğu gibi kâhya bey tarafından kendi namına veya devlete izafeten göndereceği her türlü evrak kâhya kâtibinin elinden geçer. Bu işlerde kendisine yardım etmek için her gün maiyetinde otuz kâtip çalışır. Vezîr-i âzam ve kâhya beye ait olmak üzere nizam icabı veya âdet olarak alınması lâzım gelen bütün paraları tahsil ve onlara aydan aya hesap vermek de kâhya kâtibinin vazifelerindendir.

Kapının yukarıda tarif edilen dokuz erkân ve memurlarına birden Kapı Ricali (*) denilip bunların memurluk müddetleri diğer bütün devlet memuriuğu için olduğu gibi bir senedir. Öteden beri yalnız kâhya beyle çavuş başıya **Ağa** unvanı verilip başkalarında **paşalık kavuğu** bulunur. Halbuki diğerlerinin hepsi **hacegân** olup **efendi** unvanını taşırlar ve kalem kâtiplerine mahsus olan **horasani** serpuş giyerler.

Bununla beraber eski nizam üzere müstakil ve vezîr-i âzamın hususî hizmetine ayrılmış olan beş erkân, yani büyük tezkereci, küçük tezkereci, mektupçu efendi, beylikçi efendi, kâhya kâtibi diğer hacegâna mahsus şerefi haiz olmayıp mor softan **üst kürkü** giyemedikleri gibi her iki bayramda saray-ı hümayunda icra edilen muayede resminde Padişahın eteğini öpemezler.

Kapının diğer üç sınıf üzere mevcut olan ve üç müdürün emrinde bulunan diğer memuriyetler kaydı hayatla olup bu hususta ileride gerekli tafsilât verilecektir.

(*) Rical erkek demek olan recülün cem'i olup Hindistan'da aynı mânada istimal olunan Raca ile benzerliği vardır. Müellif

Sağda, merasimlerde padişahın kılıcını taşıyan Silâhdar Ağa, solda, padişahın kavuğunu taşıyan Tülbenddar Ağa.

Başkapıcıbaşı'nın vazifesi, padişah ile görüşecek kimseleri huzura çıkarmaktır. Solda iki Kapıcıbaşı tipi görülüyor.

Kâhya Bey'in doğrudan doğruya veya dolayısıyla maiyetinde bulunan memurlar:

1. Muhzır: Yeniçerilerin 28. bölüğünün başı veya çorbacısı olup bütün ocağın birinci çorbacısıdır. Muhzırlık vazifesi Birinci Sultan Selim zamanında ihdas edilmiştir. Paşakapısı'nda yeniçeri ağasının ve umumî olarak ocağın maslahatgüzarı olup orada bütün gün kalarak yeniçerilere ait hususlara bakar ve bunlardan dâvası olanlar var ise vezîr-i âzamın huzuruna çıkarır. Aynı zamanda bölüğü ile beraber kapının asayişini temin ve kapının cezaları infaz etme, hapse sokma vesaireye dair bütün emirlerini yerine getirir.

Muhzır ağa her gün gündüzün saat dokuzunda kapıdan gelerek oradaki muameleler hakkında yeniçeri ağasına bilgi verir. Çorbacı keçesinden ve süpürge olan serpuşunun arka tarafında turna teli yerine balıkçıl, yani «Cormoran» kuşunun tüyü bulunur. Muhzır ağanın **gediği** sonradan turnacı, eğer daha eski ve yaşlı ise Samsuncu Başı olmaktır.

2. Bostancılar Odabaşısı: Kapıda Bostancıbaşının maslahatgüzarı olup vezîr-i âzam biniş eder, yani bahren tenezzühe çıkarsa kayığın dümenini tutar, nasıl ki bostancıbaşı dahi padişahın kayığında aynı vazife ile mükelleftir.

3. Sipahi Kethüda yeri: Kapıda sipahi ağasının maslahatgüzarıdır.

4. Silâhtar Kethüda yeri: Silâhtar ağanın maslahatgüzarıdır.

5. Cebeciler Kapı Çavuşu: Cebecibaşının maslahatgüzarıdır.

6. Topçular Kapı Çavuşu: Topçubaşının maslahatgüzarıdır.

7. Toparabacıları Kapı Çavuşu: Toparabacıbaşının maslahatgüzarıdır.

8. Nakibüleşraf Kapı Çavuşu: Nakibüleşrafın maslahatgüzarıdır.

9. Asesbaşı: Yeniçerilerin bölükbaşılarından biri olup hususî bir odası yoktur. Çünkü her hangi bir odanın ağalarından intihap edilebilir. Asesbaşı Umumî Hapishanenin âmir ve nazırı olup cezaların infazına nezaret eder. Bundan dolayı vezir tarafından gerek Paşakapısı'nda, gerek saray-ı hümayunda toplanan bütün divanlarda hazır bulunur.

10. Subaşı: Çavuşan bölüğünün başlıca memurlarından olup Asesbaşı ile birlikte askerî sınıflardan gayrısı hakkında tatbik olunan cezaların infazına bakar.

11. Müteferrikabaşı: Müteferrika gedikli zaimlerin gediklibaşısıdır.

12. Züema Kâtibi: Gedikli zaimlerin sınıf ve âdetleri hakkında bilgisi olan kâtiptir.

13. Gedikli Züema Kâtibi: Gedikli zaimlerin başıdır.

14. Gedikli Zaimler: 400 kişilik asker ve başıbozuk memurlardan ibaret bir bölük olup her gün bunlardan otuz kişi sıra ile Kapıda bulunarak ayak hizmeti görürler.

15. Teşrifatçı Kesedarı: Teşrifatçı efendinin vekilidir.

16. Teşrifatçı Kalfası: Teşrifatçı efendinin muavini olup Paşakapısı ve saray-ı hümayun âdet ve merasimlerine dair olan kitapları yanında muhafaza eder.

Silâhdar Ağa

17. Mektupçu Başkalfası: Mektupçu efendinin kaleminin birinci muavini olup aynı zamanda Defterdar Kapısı'nın 17. kaleminin kaydı hayatla (ölünceye kadar) hocasıdır.

18. Muhzır Yazıcı: Muhzır Ağa'nın muavini olup onun tarafından icra edilen her türlü muameleleri yazar ve üst memurlar ile kapının muhtelif kalemlerinde Muhzır Ağa'nın namına ve onun tarafından hareket eder.

19. Telhisçi: Gedikli zaimlerden biridir. Telhis ve takrirleri saray-ı hümayuna götürüp kızlarağasına veyahut yazıcı efendiye vermekle vazifelidir.

20. Vezir Karakulağı: Telhisçinin yokluğunda hasekilerden biri tarafından onun vazifesi ifa edilip mezkûr hasekiye vezir karakulağı denir.

21. Baş Kapı Kâhyası: Altmış nefer kapı kâhyalarının başı olup Muhzır Ağa'nın emrindedir. Mücrimleri tevkif ve idam cezasını tatbik etmekle mükelleftir.

22. Bostancılar Mumcusu: Bostancılar bölüğü mensuplarından ve siyasî cürümler ile maznun olup divanda muhakemesi icra ve mahkûm edilenleri tevkif etmekle vazifelidir.

23. Ağa Karakulağı: Kâhya Bey'in başlıca çukadarlarından biri olup ufak işlerde ve bilhassa menzilhane işlerinde emir almak ve icabını yerine getirmek için sadrâzamın huzuruna çıkar.

24. Tatarağası: Paşakapısının emirlerini taşranın muhtelif mahallerine götürmek üzere atına atlayıp

Bostancıbaşı

daima harekete hazır duran yüz kadar tatarların başıdır.

25. Gönüllüler Ağası: Vezir'in bilhassa muayyen günlerde saraydan dışarı çıktığı vakitlerde ona refakat eden gönüllüler bölüğünün ağasıdır.

26. Deliler Ağası: Resmî günlerde Vezir'e refakat eden otuz nefer delilerin başıdır.

27. Tüfenkçi Başı: Vezir'in atının sağından giderek ona yaverlik eden yeniçerilerden biridir.

28. Mataracıbaşı: Aynı vazifeyle mükellef olup vezirin sol tarafından gider.

29. Kaftancıbaşı: Mükâfat olarak veya bir vazifeye tâyin münasebetiyle vezirin huzurunda verilen hil'at ve kürklere nezaret eder.

REİS EFENDİ'NİN EMRİNDE BULUNAN MEMURLAR:

1. Amedci Efendi: Reis Efendi'nin kâtibi ve hususî müşaviri olup reis efendinin padişaha vezir namına gönderilmek üzere bizzat yazdığı bütün telhis ve takrirleri temize çeker, kaydeder ve bunlardan ikinci derecede ehemmiyeti olanları bizzat yazar. Reis efendiye resmen veya hususî surette gelen veya onun tarafından yazılan bütün evrak dahi amedci efendinin elinden geçip bu vazifede kendisine yardım etmek üzere beş veya altı kâtibi vardır. Zeamet denilen askerî malikânelere nezaret ettiğinden dolayı reis efendiye verilmesi lâzım gelen aidatı tahsil etmekle de vazifeli olan amedcibaşı tahvil kaleminden verilen ilk tezkere üzerine kabul veya «gelen» mânasında olan âmed kelimesini yazar ve kendisine de bundan dolayı **amedci** denir.

2. Reis Kesedarı: Reis efendinin hususî memuru olup efendinin elinden geçen bilcümle evrakı saklamakla mükelleftir. Aynı zamanda reis efendinin hususî işaretini isteyen her hangi bir ferman, berat veya diğer evrakı sahibine vermek de kendisine ait bir vazifedir.

3. Beylikçi Kesedarı: Beylikçi efendinin muavini gibi olup sarayı hümayundan gizli yazılacak olan evrakı kaleme almak ve beylikçi efendinin vazifesine ait hususlar hakkında her gün reis efendiye malûmat vermek ve divan tarafından beylikçi efendiye tahsis olunan aidatı tahsil etmek vazifelerini görür.

4. Beylik Kalemi Kesedarı:

5. Tahvil Kaemi Kesedarı:

6. Ruus Kalemi Kesedarı: Divanı Hümayun Kalemini teşkil ettiğini yukarıda beyan ettiğimiz beylik, tahvil ve ruus kalemlerinin baş muavinleridirler.

7. Divan Tercümanı: Kapının yahut devletin tercümanı olup ilk zamanlar Türkler'den seçildikleri halde sonraları Rum milletinden olmaya başladı. **Mahremi esrar** (sır saklayan) adı verilip mirimiran rütbesinde ve Eflâk-Boğdan paşalığına namzettir. Yabancı dilde yazılmış olarak Kapı'ya gelen evrakı ve padişah veya sadrâzam ile konuşan ecnebi sefirleri huzura çıkarıp sözlerini tercüme etmekle mükelleftir. Kapının bütün memurları arasında kendine mahsus nizam ve talimatı ile muayyen vesilelerde ecnebi sefirler onun yanına gönderilir. Sefaretlerde diğer devlet büyüklerini kabul ettikleri vakit icra edilen mutantan merasim, bu arada onların sefaret kapısından girdiklerini haber veren çan çalınması merasimi aynen divan tercümanı için de icra olunur. Eğer zeki ve kurnaz ise gerek devletin, gerek mensup bulunduğu milletin işleri hakkında ecnebi devletlere yapacağı müracaatlar dinlenir.

8. Mümeyyiz: Divanı hümayunun başlıca hülefasından (muavinlerinden) olup divan tarafından her gün çıkarılan fermanları ve diğer evrakı dikkat ile okuyarak yazılışlarına bakar ve hükümetin kanun ve nizamlarına uygun olup olmadıklarına dikkat eder ve okuduğu bu evrakın arkasına ufak bir işaret koyarak tasdik eder. İşbu işaretin yanı başına dahi sonra beylikçi efendi ve sonra reis efendi hususî işaretlerini ilâve ederler. Bu suretle muamele gören divan evrakına yalnız Tuğrayı Hümayunu basmak işi kalır ki nişancı efendi veya vekili olan tuğrakeş de tetkik etmeden evrakın üzerine tuğrayı basarlar.

9. Kanuncu: Divanın başlıca hülefasından olup gündelik işler hakkında kanunnameye bakarak gereğini tetkik etmekle mükelleftir.

10. İlâmcı: Divan hülefasından olup verilen ilâmları alır ve muhakemesi cereyan eden veya henüz şikâyet halinde bulunan dâvaların mahiyetine dair açık izahat verir. Keza icabında divanın defterlerine bakarak lâzım gelen hususlar hakkında izahat verir. Bir itirazı varsa ilâm evrakı üzerine reis efendiye hitaben yazar. İlâmlar ilâmcının eliyle yazılır ise de vezirin namına yazılmış sayılır.

11. Divan Kâtipleri: Divanı hümayunun üç kaleminde bulunan ve yüz yirmi kişi olan kâtiplere Divan Kâtipleri denir.

Gelecek Sayımızda:

ÇAVUŞLAR

Yaşanmış Olaylar

PAMİR NASIL BATTI

12 eylül 1957 cumartesi günü Greenwich'e göre saat 15'i tam bir geçe Portishead Sahil Muhafaza Teşkilâtı'nın radyosu acele şu mesajı yayınladı:

«Dört direkli Pamir okul gemisi müthiş bir fırtınaya tutuldu stop Bütün yelkenleri parçalanmış durumdadır stop Her an batabilir stop Tekne 35° 57' kuzey ve 40° 20' batı noktasındadır»

Gerçekten de Batı Almanya'nın ünlü okul gemisi Pamir, Atlas Okyanusu'nun tam ortasında, Asor Adaları'nın 550 mil güneybatısında korkunç bir fırtınaya yaka-

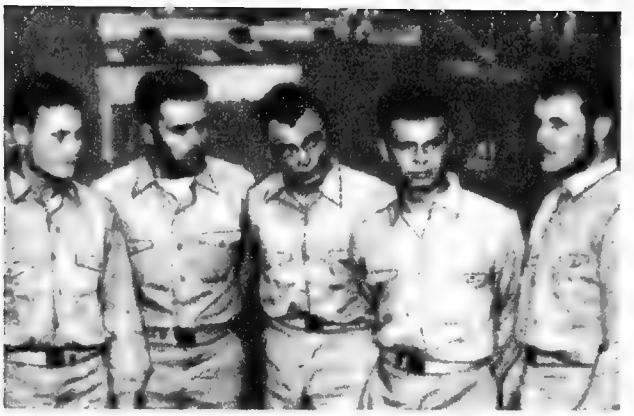

Pamir'den kurtulan altı kişiden beşi Kazablanka'ya vardıkları sırada.

lanmıştı. Alınan ilk haberden geminin ümitsiz durumda olduğu anlaşılıyordu, yapılacak tek şey o civardan geçen gemilere haber vererek onları Pamir'in yardımına göndermekti.

Meteoroloji istasyonları, Atlas Okyanusu'nda bir tayfun çıkacağını tahmin etmiş, durumu bütün ilgililere haber vermişlerdi. Her tayfuna bir kadın adı takmayı âdet haline getiren Amerikalı meteoroloji uzmanları bu tayfuna da Currie adını vermişlerdi. Görünüşe göre durumda hiçbir anormallik yoktu: Yılın bu mevsiminde sık sık fırtınalar, tayfunlar olur, gemiler de durumu önceden haber aldıkları için rotalarını değiştirerek fırtınadan kaçardı. Ne var ki, Pamir adındaki bu kocaman okul gemisi, tayfunu haber almasına rağmen tehlikeli bölgeyi zamanında terk edememek şanssızlığına uğradı. İçindeki 40 kişilik mürettebatı ile 51 öğrenci artık isteseler de ölüm rüzgârlarının estiği bölgeden kaçamazlardı.

Pamir'in her zamanki süvarisi yedi kere üst üste uzun sefere çıkmış olduğundan bu sefer izin almış, yerine Johannes Diebitsch adındaki en az kendi kadar tecrübeli bir deniz kurdunu vermişti. Mürettebatın çoğu Pamir'le dört, beş kere Atlas Okyanusu'nu geçmişti. Ticaret filosuna yetiştirilmek için kurs gören öğrenciler de aylardan beri aynı gemide bulunuyorlardı.

Kaptan Diebitsch, Currie Tayfunu'nun üzerlerine doğru geldiğini haber aldığı zaman rotasını değiştirmiş, mümkün olduğu kadar tayfunun yolunun üzerinden uzağa kaçmıştı. Ama ne var ki Pamir'in şansı dönmüştü. Tayfun hiç umulmadık bir şekilde gidiş istikametini değiştirmiş, Pamir'in pupa yelken yol aldığı bölgenin tam karşısına çıkıvermişti.

Tayfunun gelivermesi o kadar âni olmuştu ki, süvari, tayfalara yelkenleri toplamaları için emir bile verememişti. Okyanus birden müthiş bir rüzgârla uğuldamaya, dalgalar bir anda derin girdaplar halinde dönmeye başlamıştı.

Pamir'in ilk imdat işaretini alan President Taylor adlı Amerikan şilebi oldu. Zaten Portishead'deki Sahil Muhafaza Teşkilâtı'na da durumu haber vermiş, haberin bütün gemilere iletilmesini istemişti. «Tam yol olay yerine gidiyoruz. Saat 23'e doğru orada bulunacağımızı ümit ediyoruz,» demişlerdi.

Az sonra Kanada deniz kuvvetlerine mensup Crusader adlı gemi de olayı haber almış ve rotasını o tarafa çevirmişti. Manchester Trader adlı İngiliz gemisi ise, «Mizana direğimiz kırıldı,» şeklinde bir mesaj almış, fakat bunu kimin gönderdiğini anlayamamıştı. Bu mesaj Pamir'den alınan son haber olmuştu. İngiliz tankeri San Silvestre, bir Norveç tankeri, bir Alman gemisi ve daha irili ufaklı birkaç tekne bütün hızlarıyla bir tek noktaya doğru yol alıyorlardı: Pamir'in bulunduğu yere...

Faciadan kurtulanlardan biri geminin batışını şöyle anlatıyor:

«21 eylül cumartesi günü saat sekize doğru, yolumuzun üzerine bir tayfun çıkacağı bildirilmişti. Kaptan, önümüzde iki saatlik bir zamanımız olduğunu hesaplamış ve hemen rotayı değiştirmişti. Bizler de fırtınalardan önce gerekli olan tedbirleri alıyorduk. Süvari hepimizi direklere çıkartmış, yelkenleri bir an önce toplamamızı emretmişti. Fakat daha pek az yelkeni indirmiştik ki tayfunla karşı karşıya geldik. Artık çok geçti, değil yelkenleri indirmek, ip merdivenlerde, kendimizi bile zor tutabiliyorduk. O sırada nasıl olduysa oldu, mizana direğinin büyük bir gürültüyle kırılıp düştüğünü gördük.

«Bundan sonra olup bitenler, göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zamanda geçti. O kadar ki, kimse ne olup bittiğinin far-

kında değildi. Gemi birden yana yatmıştı. Meylimiz önce 30° idi, sonra 35°, daha sonra da 40° oldu. Teknenin yana meylini gösteren ibre daha fazlasını işaret etmediği için daha ne kadar yattığımızı bilemiyorum. Koca koca dalgalar geminin üzerinden aşmaya başlamıştı bile...

«Süvari, 'Herkes güverteye toplansın' emrini verdiği zaman arkadaşlarım gibi ben de can yeleğimi sırtıma geçirdim. Teknenin, dalgaların etkisiyle ayaklarımın altında sanki ek yerlerinden dağılacakmış gibi çatırdadığını duyuyordum. Güvertenin meyli o kadar fazlalaşmıştı ki bir yere tutunmadan ayakta durmak imkânsızlaşmıştı. Bu durumda filikaları denize indirmek de mümkün değildi. Geminin sancak tarafı sulara gömülmüş olduğundan, bizler iskele tarafındaki korkuluklara sarılmıştık.

«O sırada hepsinden iri bir dalga bizi denize sürükleyiverdi. Aramızdan pek çoğu o anda ölmüşlerdi. Cehennemî fırtınanın içinde azgın dalgaların üzerinden yüzerek gemiden uzaklaşamayan arkadaşlarım da boğularak can verdiler. Fırtına o kadar dehşetliydi ki, koca tekneyi peşimizden sürüklüyordu. Kurtuluş için tek çaremiz vardı, o da bir an önce ne yapıp yapıp Pamir' den uzaklaşmak. Herkes canından başka kimseyi düşünemez haldeydi. Ben, on beş kişilik bir grubun ortasındaydım. Üzerimize doğru boş bir filikanın geldiğini görerek sevindik. Filikaya yetişip içine çıkabildiğimiz zaman altı kişi kaldığımızı gördüm. Ötekiler muvaffak olamamışlardı.

Pamir'den verilen ilk imdat işaretlerinden dört saat kadar bir süre sonra President Taylor ile Penn Trader adlı gemiler hemen hemen aynı anda olay yerine yetişmiş bulunuyorlardı. Ama her iki gemidekiler de hayret içindelerdi, çünkü bu sularda büyük bir deniz faciasının geçtiğini belirtecek hiçbir işaret yoktu. Acaba yanlış bir yere mi gelmişlerdi? Müthiş bir fırtınanın hüküm sürdüğü bir havada, üstelik gece karanlığında kesin olarak bir şey söylemek imkânsızdı. Ama çok geçmeden Tacoma Star adlı gemi de gelince kimsenin şüphesi kalmadı: Facianın cereyan ettiği sularda bulunuyorlardı.

Gemiler vakit kaybetmeden kazazedeleri aramaya başladılar. Saatlerce projektörlerle azgın dalgaların üzerini aradılar, ama hiçbir sonuç elde edemediler. Bir

Pamir açık denizde.

Eşsiz bir vesika: Son yolculuğuna çıkan Pamir, Buenos Aires'ten ayrılırken.

ara çok uzaklarda zifirî karanlığın ortasında belli belirsiz bir ışığın yanıp söndüğünü fark etmeleri, gemilerdekilerin ümitlerini artırdı. Fakat ne var ki saatler süren arama gene başarısızlıkla sona erdi. Her halde bir hayal, ya da serap gibi bir şey görmüş olmalıydılar. Fakat pek çok kimse birden de yanılmış olamazdı ya... Işığı görenler yönünü tesbit edebiliyorlar, fakat ne kadar uzakta olduğu hakkında hiçbir fikir ileri süremiyorlardı. Birkaç yüz metre ötede olduğu gibi, millerce uzakta da olabilirdi.

Kanada bandıralı savaş gemisi olay yerine geldiği sırada günün ilk ışıkları okyanus ufkunda belirmek üzereydi. Fakat herkesin ümidi kesilmiş, hevesleri kırılmıştı. Tek bir kişiye bile raslayamamaları, facianın ne derece dehşetli olduğunu meydana koyuyordu. Geminin direğinin kırılması, radyosunun ebediyen susması, ambardaki mallarının yana yüklenerek tehlikeli bir şekilde dengeyi bozması, o geminin muhakkak batması gerektiğine işaret sayılamazdı. Denizcilik tarihinde Horn Burnu'ndaki fırtınaları bile atlatıp, güçlükle en yakın limana sığınan o kadar çok gemi vardı ki... Bununla beraber kurtarmaya gelen gemilerin çektikleri telsizlerin hepsi şu mahiyetteydi: «Yeni haber yok. Ümitlerimiz zayıflıyor.»

Saniyeler, dakikaları, dakikalar saatleri kovaladı. Sanki deniz açılmış da koca tekneyi yutmuş gibiydi. Bununla beraber öğleye doğru San Silvestre adlı İngiliz tankeri Asor açıklarında boş bir filika bulmuştu. Tekne fırtınadan büyük zarar görmüştü, ama gene de baş tarafında Lübeck adı okunabiliyordu. Pamir'in de bağlı olduğu liman Lübeck olduğuna göre filikanın Pamir'e ait olması ihtimali çok fazlaydı. Dümeni yerine takılmamış, kıç altında duruyordu. Bu da filika denize tayfalar tarafından indirilmemiş, tekne alabora olunca filika da iplerinden koparak denize düşmüş olmasına işaretti.

O gün öğleden sonra uçaklar iki filikaya daha rasladılar, filikaların ikisi de boştu. Bütün bir pazar günü boyunca gemiler ve uçaklar hiçbir canlının izine raslamadan millerce yol katettiler. Yalnız Almanya'da değil, bütün dünyada Pamir'dekilerden ümit kesilmiş gibiydi. Demek ki ,Pamir, tayfunla karşılaştıktan pek az bir zaman sonra batmıştı. O kadar ki denizciler, o zamana kadar bir geminin bu kadar çabuk battığını hiç duymadıklarını söylüyorlardı. Rüzgâr, birkaç saniye içinde yön değiştirivermiş, mürettebat da gemiyi rüzgâr yönüne çeviremeden feci âkıbet meydana gelivermişti. Şaşkınlık o derece fazla olmuştu ki, gemidekiler cankurtaranlara binememişlerdi. Kurtulan beş arkadaşın söylediğine göre içinde yirmi beş denizcinin bulunduğu ikinci bir cankurtaran da pek uzaklarda olmamalıydı, çünkü az önce, onların işaret ışıklarını görmüşlerdi.

Aradan birkaç dakika geçmeden Saxon'dan telsizle şu işaret verildi: «İkinci cankurtaranı arayın! İçinde 25 denizci var!» Her yerde denizcilerin kurtulduklarına dair yeni ümitler belirmişti. Almanya'da bazı gazeteler daha şimdiden ikinci baskı hazırlıklarına başlamışlar, haberi yanlış aldıkları için «40 denizci daha bulundu!» şeklinde manşet atmışlardı.

Gerçekten de ikinci cankurtaran sandalı bulundu, ama ne var ki içinde bildirildiği gibi ne 40 denizci vardı, ne de 25. Sadece bir tek denizci vardı ki, o da bitkinlikten ölmek üzereydi.

Zavallı genç kendisine geldiği zaman, uzaktan yaklaşmakta olan her gemiyi görünce arkadaşlarının birer ikişer cankurtaran sandalından ayrıldıklarını, yüze yüze gemiye gitmek istedikleri için dalgaların arasında gözden kaybolduklarını anlatıyordu. Sandaldaki 25 kişinin 24'ü bu şekilde ölmüştü. Böylece Pamir'den kurtulanların sayısı 6'dan yukarı çıkmadı.

On binlerce insanın mezarı

AUSCHWITZ

Auschwitz'in elektrikli telleri.

Bu yazıda, Naziler'in II. Dünya Savaşı'nda on binlerce mâsum insanı öldürdüğü Auschwitz temerküz kampı kumandanı Rudolf Hoess' in hâtırlarını okuyacaksınız. Naziler, bizzat Almanlar'a (Adenauer gibi) karşı bile, sindirme usulleri tatbik ederken, Yahudiler'e karşı kitle halinde yok etme hareketine girişmişlerdi. Rudolf Hoess harpten sonra «çalıştığı» yerde asılarak idam edilmiştir.

Çeviren: Eser TUTEL

1941 yılında Himmler'in isteği üzerine Auschwitz'in Almanya'nın düşmanları için imha merkezi haline konmasına karar verildiği zaman, kampın kumandanlığına ben getirilmiştim. Yeni görevimin ne kadar korkunç olacağını, alacağım emirleri yerine getirmekte ne kadar güçlük çekeceğimi bilmiyor değildim. Ama öyle bir devirde bulunuyorduk ki, aldığımız emirleri körü körüne tatbik etmekten başkasını yapmak elimizden gelmiyordu. Kaldı ki o sıralarda hiçbirimiz Yahudiler'i kitle halinde imha etmeye lüzum var mı, yok mu düşünecek durumda değildik.

Başta bizzat Hitler olmak üzere kumanda heyeti «Yahudi problemi»ne kesin bir son bulmak için kafa yorduğu o aylarda hepimizde şu düşünce hâkimdi: «Führer emreder, biz de yaparız!» Bizim gözümüzde Führer'in her düşüncesi doğru, verdiği her emir de yerindeydi.

■

1941-1942 yıllarında kitle halinde Yahudiler'in imhasına geçilmeden önce Auschwitz de — öteki kamplarda olduğu gibi — esir edilen Sovyet idareci ve subaylarının temizlenmesine başlanmıştı. Bu, Führer'in gizli bir emriydi. Buna sebep olarak da Ruslar'ın yakaladıkları Alman askerlerini sorgusuz sualsiz öldürdükleri, hele subaylara feci işkenceler yaptıkları gösterilmişti.

Nihayet günün birinde ilk kafile geldiği zaman, kamptaki infaz hazırlıkları çoktan sona erdirilmişti bile... Zaten ilk kafiledekilerin sayısı oldukça azdı, bunun için en iyisi gelenleri kurşuna dizdirmekti. Fakat gene de infaz mangasına epey iş düştü, durmadan yenileri gelen mahkûmların kurşuna dizilmelerinin epey vakit alacağı muhakkaktı.

ZEHİRLİ GAZ KULLANMAYA KARAR VERDİK

O sıralarda görevli olarak çıktığım bir gezide yardımcım Fritzsch, kitle halindeki infazlar için zehirli gazdan yararlanmak fikrini ortaya attığı zaman, bu teklif bana da çok mâkul geldi. Elimizde, kamptaki haşaratı öldürmek için yeter derecede siyanür (cyclon B) vardı; kampa döndüğümüz zaman bu müthiş gazı ilk kafile üzerinde denemeye karar verdik.

Gerçekten de kampa döndüğümüz zaman ilk işimiz 11 numaralı kamp binasını gazla infaz için hazırlatmak oldu. Burası morg olarak kullanılan bir yerdi. Dışarıya gaz sızmaması için betondaki çatlakları iyice tıkatmış, kapıların sımsıkı kapanmasına bilhassa dikkat etmiştik.

O sıralarda kalabalık bir Sovyet kafilesinin yolda olduğu haberi gelmişti. Hemen duvarlarda, içeriye gaz vereceğimiz borular için küçük delikler açtırdık. Artık her şey tamamdı, bütün mesele kurbanlarımızı içeriye almaya ve gazın neticesini beklemeye kalıyordu.

Çok geçmeden kamyonlar gelmiş, kampın avlusunda sıralanmıştı bile... Ruslar'ı birer ikişer kamyonlardan aşağıya indirdik ve soyunmalarını emrettik. Kendilerine yolda kampa girmeden önce herkesin soyunup özel bir odaya gireceklerini, burada üzerlerindeki bitlerden kurtulmaları için dezenfekte edileceklerini söylemişlerdi zaten. Ruslar da hiçbir şeyden şüphelenmeden kapının önünde soyunuyor, sonra da içeriye girmekte tereddüt etmiyordu.

Son Rus da içeriye girince, kapıları sımsıkı kapattık ve kenarlardaki deliklerden içeriye gazı verdik. Birkaç saniye hiçbir ses çıkmadı, derken birinin:

— «Gaz!... Zehirli gaz!» diye bağırdığını duyduk.

Hemen arkasından içeride müthiş bir panik başgösterdi, herkes kapılara hücum etmiş, kapıları, duvarları yumrukluyordu. Birkaç saniye sonra yumruk sesleri yavaş yavaş azaldı, sonra etraf korkunç bir sessizliğe büründü: Ölüm sessizliğiydi bu...

Birkaç saat sonra kapıları açıp da gaz maskesiyle içeriye girdiğimiz zaman gazla ölenlerin birbiri üzerine kitle halinde yığılmış cesetleri karşısındaydık. Manzaranın insanı şaşırtan tarafı, ölenlerden hiçbirinin yüzünde büyük bir ıstırap çektiğini belirten işaretler olmamasıydı. Halbuki biz gazla ölmenin çok zahmetli olacağını sanmıştık. Doktor, sonradan, siyanürün akciğerleri felce uğrattığını ve ölümün âni olduğunu söyledi. Siyanürle ölenlerin havagazı, ya da her hangi başka bir zehirli gazla ölenler gibi şiddetli ıstırap çekmediklerini izah etti.

Şüphesiz böylesi yüzlerce insanı kurşuna dizmekten çok daha iyi bir usuldü. Kadınları, çocukları sıraya dizip nişan almak, dakikalarca süren haykırmalar, inlemeler, etrafın kana boğulması, hâlâ ölmeyenlerin işini sonradan bir kurşunla bitirme derdi kendiliğinden ortadan kalkmış oluyordu. Kaldı ki, bazı askerler kadınlara ve çocuklara ateş edemezler, gözlerinin önünde cereyan eden facianın tesiriyle ya çıldırırlar, ya da intihar etmek zorunda kalırlardı.

Auschwitz kampının kumandanı: Rudolf Hoess.

Auschwitz kampının girişi. Kapının üstünde: «Çalışma hürriyet verir» yazılı.

Bütün bunları yapamayanlar da gözlerinin önündeki fecaati, kendilerini içkiye vererek silmek isterlerdi.

İlk Yahudi kafilesi geldiği zaman 1942 yılının baharıydı. Onları korkutmamak için kafileye kumandanlık edenler Yahudiler'le uzun uzun konuşmuşlar, mesleklerini sormuşlar ve gidecekleri kampta çok rahat edeceklerini, hattâ çalışabileceklerini anlatmışlardı. Kafile kampın avlusunda sıralandığı zaman onlara soyunmaları ve dezenfekte edilmeleri için beton binaya girmeleri emredildi. Başlangıçta hepsi sakindi ve uysallıkla soyunmaya başlamıştı. Çok geçmeden bir, iki kişinin durumdan şüphelendiği görüldü. Yanındakilere gazla zehirlenerek öldürüleceklerini söylüyordu. Göz açıp kapatıncaya kadar bir panik çıkması ihtimali vardı. Hemen zor kullandık. Hepsi, teker teker anadan doğma soyuldu ve beton binaya sokuldu. Son Yahudi de girip kapı arkalarından sımsıkı kilitlenince içeriye hemen gaz verildi.

Bu ilk tecrübemiz olmuştu. Bundan sonrakiler de eğer gelenlerin arasında panik çıkarması ihtimali olan kimselerden şüpheleniyorsak, onları birer birer ötekilerin yanından ayırıyor, uzak bir köşeye götürerek ses duyulmasın diye, küçük kalibreli bir tabanca ile enselerinden vurup ebediyen susturuyorduk.

Gaz odasındaki cesetlerin çıkartılması işi de gene Yahudiler'e verilmişti. Başlangıçta bu iş için birkaç Yahudi'yi ayırmış ve onlara «Özel Komando» adını vermiştik. Bunlar öteki mahkûmların arasına karıştırılmaz, başka bir hücrede tutulurdu. Fakat zamanla sayıları az geldiği için her gelen kafilenin içinden birkaç kişiyi bu iş için ayırmak zorunda kalmıştık.

İmha işinin büyük bir intizam içinde yürümesi her şeyden çok mahpusların soyunurlarken paniğe kapılmamalarına bağlıydı. Onlardan istenen, bağırıp çağırmamaları; sağa, sola koşuşmamalarıydı. Eğer aralarında soyunmak istemeyenleri çıkarsa, onlar da zorla soyduruluyordu. Bu arada özel komandoya dahil Yahudiler bu soyunma işini çabuklaştırmanın da yolunu bulmuşlardı. Yeni gelenlerle birlikte kendileri de alelâcele soyunurlardı. Onların acele hareketleri ötekilere de geçerdi. Mahkûmlardan istenen, düşünmelerine vakit kalmaması için çabuk hareket etmeleriydi.

1942 yılında gaz odalarında ölen Yahudiler'in sayısı birkaç bini bulmuştu. Kaldı ki, bunların büyük bir kısmı tamamen suçsuzdu, üstelik şüphelenilecek bir tarafları da yoktu. Hem sapasağlamdılar, hem de kimseye bir kötülükleri dokunduğu duyulmamıştı.

Demiryolunun başında mahpusları ayırma işi de bazı karışıklıklara yol açıyordu. O zaman bu ayırma

işine yeni baştan başlamamız gerekiyordu. Aileleri olduğu gibi aynı kampa göndermek çok daha müspet sonuç veriyor, hiç olmazsa son dakikaya kadar her hangi bir panik ve kargaşalık çıkmamış oluyordu.

BİRBİRLERİNİ İHBAR EDENLER

Bazan da onları teskin etmek için sarf ettiğimiz gayretlerin hepsinin boşa çıktığını görüyor ve kuvvete başvurmak zorunda kalıyorduk. Yahudiler'in arasında aile bağlarının çok gelişmiş ve çok kuvvetli olması işimizi güçleştirmiyor değildi. Birbirlerine sımsıkı sarılıyorlar, ayrılmamak için dermansız kalıncaya kadar direniyorlardı.

Batı kesimlerinden gelen Yahudiler arasında bu derece bir bağlılık olmadığı hemen göze çarpıyordu. Kimi, başka ırktaşlarının nereye saklandıklarını ihbar ediyor, kimi de yolda kaçmaya muvaffak olanların adını veriyordu. Bir gün gaz odasından içeriye girmekte olan bir kadının, halen serbest gezen bir Yahudi ailesinin adresini verdiğini hatırlarım. Başka bir gün de soyunmak üzere olan temiz giyinmiş bir başka Yahudi, kaşla göz arasında elime bir kâğıt sıkıştırıvermişti. Baktım, kâğıtta, Holânda'da bazı ailelerin yanında gizlenen Yahudiler'in listesi vardı.

Bu hareketlerin gerçek sebebinin ne olduğunu tam olarak bilemiyordum. Kim bilir belki de ölecek olanların hayatta kalanlardan intikamıydı bu.

Fakat en garibi «Özel Komando»daki erlerin durumuydu. Bütün imha hareketi sona erdikten sonra kendilerinin de aynı âkıbete uğrayacaklarını bile bile, binlerce ve binlerce insanı kılları bile kıpırdamadan ölüm odasına sokmaları, kapıları üzerlerinden kilitlemeleri, içeriye gazı salıvermeleri insanın kanını donduracak kadar korkunçtu. Bazı kereler soyunanlara yardım bile ediyorlar, bağırıp çağırmaya başlayanları yakaladıkları gibi infaz mangasının karşısına götürüyorlardı. Gaz odasına gidemeyecek kadar hasta ve sakat olanların işlerini ise bizzat kendileri bitiriyorlardı.

Cesetler bir süre odada kapalı kaldıktan sonra, birer, ikişer dışarı alınıyor, ağızlarında altın dişleri varsa sökülüyor, saçları kesiliyordu. Bundan sonra ya büyük çukurlara üst üste atılarak gömülüyor, ya da özel fırınlarda yakılarak ortadan kaldırılıyordu. Fırında yanan cesetlerden çıkan yağları kaplara toplamak, cesetlerin hava alıp daha kolay yanmasını sağlamak için de insan yığınlarını dürtüklemek lâzım gelirdi.

«MERHAMETSİZ OLMAK ŞARTTI!»

«Yüz binlerce Yahudi'yi imha etmeye gerçekten lüzum var mı?» diye kendi kendime sorduğum çok oluyordu. Ama ne var ki Führer'in emirlerinin münakaşa edilemeyeceğini biliyordum. Her şeye rağmen aldığımız emirleri yerine getirmeye çalışıyorduk. Başta ben olmak üzere bütün kamp subayları, bir anlık bir merhamet ve zaif eseri göstermemek zorundaydık. En zor durumda olan biri varsa, o da şüphesiz bendim. Kumandan olduğum için, herkesin gözü benim üzerimdeydi. Gözlerimde beliren en küçük bir merhamet pırıltısı işlerin çığırından çıkmasına yol açabilirdi.

Beni üzüntüye sevkeden hâdiseler oluyor, göz yaşı, ıstırap çığlıkları, ölüm iniltileri Auschwitz'i bir yeryüzü cehennemine çeviriyordu. Mahpusların kamyondan indirilişleri, soyunmaları, odaya girmeleri, gazın verilmesi, sonra cesetlerin çıkartılıp yığılması, yakılacakların fırına gönderilmesi, gömülecekler için çukurlar açılması ve daha pek çok ameliyeye kamp kumandanı olarak bizzat benim nezaret etmem emredilmişti. Bütün bunların sürdüğü saatler, hattâ günler boyunca insanlığımızı unutur gibi oluyorduk.

Himmler zaman zaman Nazi Partisi'nin ilerigelenlerini Auschwitz'e davet eder ve onlara Yahudiler'in kitle halinde öldürülmelerini seyrettirirdi. Davetlilerin arasında Auschwitz'den dehşet içinde kaçmamak için kendilerini zor tutanların sayılarının pek çok olduğu da gözden kaçmıyordu. Halbuki bunların arasında: «Yahudi problemine kesin bir hal çaresi bulunması gerektiği» tezini ortaya atıp hararetle savunmuş olanlar da vardı. Şimdi onlar bana, «Bu dehşet verici manzaraya uzun zaman nasıl tahammül ediyorsunuz?» diye soruyordu.

Onlara verdiğim tek cevap şuydu: «Führer'in emirlerini yerine getiriyorum, o kadar.» Davetlilerin arasında benim yerimi almak isteyecek tek bir kimse çıkmayacağından emin bulunuyordum. Aralarında katı kalplilikleri ile tanınmış Mildner ve Eichmann gibileri bile benim yerimde olmadıkları için seviniyorlardı.

Zaman zaman «Yahudiler'in kitle halinde imhası» meselesi üzerinde Eichmann'la uzun uzun görüştüğüm oluyordu. Fakat konuşmalarımız sırasında hislerimi bilhassa gizlemeye çalıştım. Eichmann: «İmkân olan her çareye başvurulması gerekir, Yahudiler'i yok etmek için her usulden faydalanılması şarttır. Almanya'nın geleceği, Yahudiler'in süratle ortadan kaldırılmasına bağlıdır,» diyordu.

Bu durumda da insanlığımı unutup, dört elle aldığım emirleri yerine getirmem gerekiyordu. Merhamet, şefkat gibi hislerimi kalbimin derinlerine gömmüş, kulaklarımı vicdanımın sesine tıkamıştım. Çünkü bütün bunları Führer'e ihanet etmemek için yapmak zorundaydım.

2. Baskı

Hayat Tarih Mecmuası'nın mevcudu kalmayan 1. ve 2. sayıları yeniden basıldı.

Artık geçmiş sayıları bayiinizden temin ederek koleksiyonunuzu tamamlayabilirsiniz.

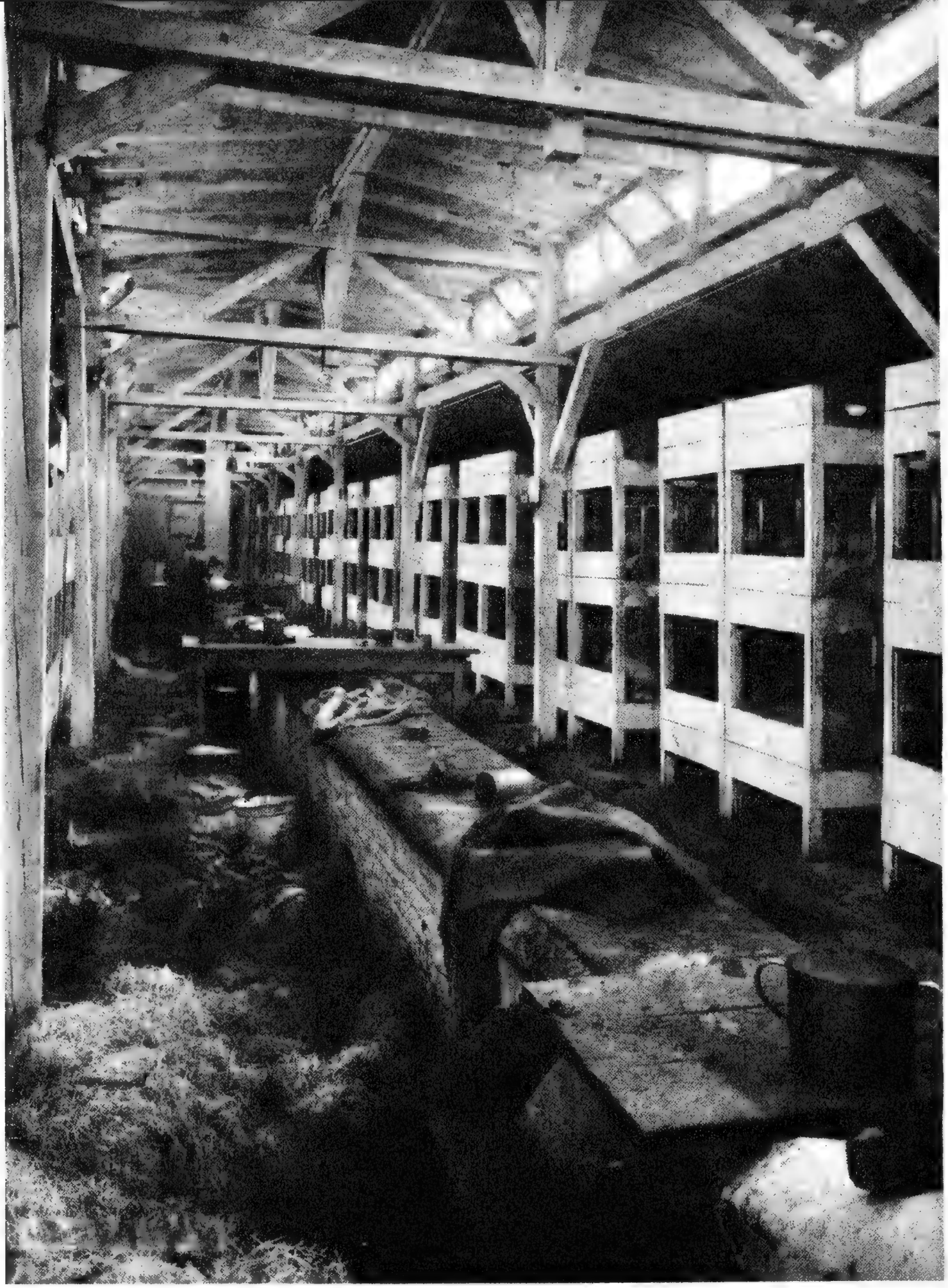

Auschwitz'de bir yatakhane

İnsanlık tarihinin en kanlı harbi:

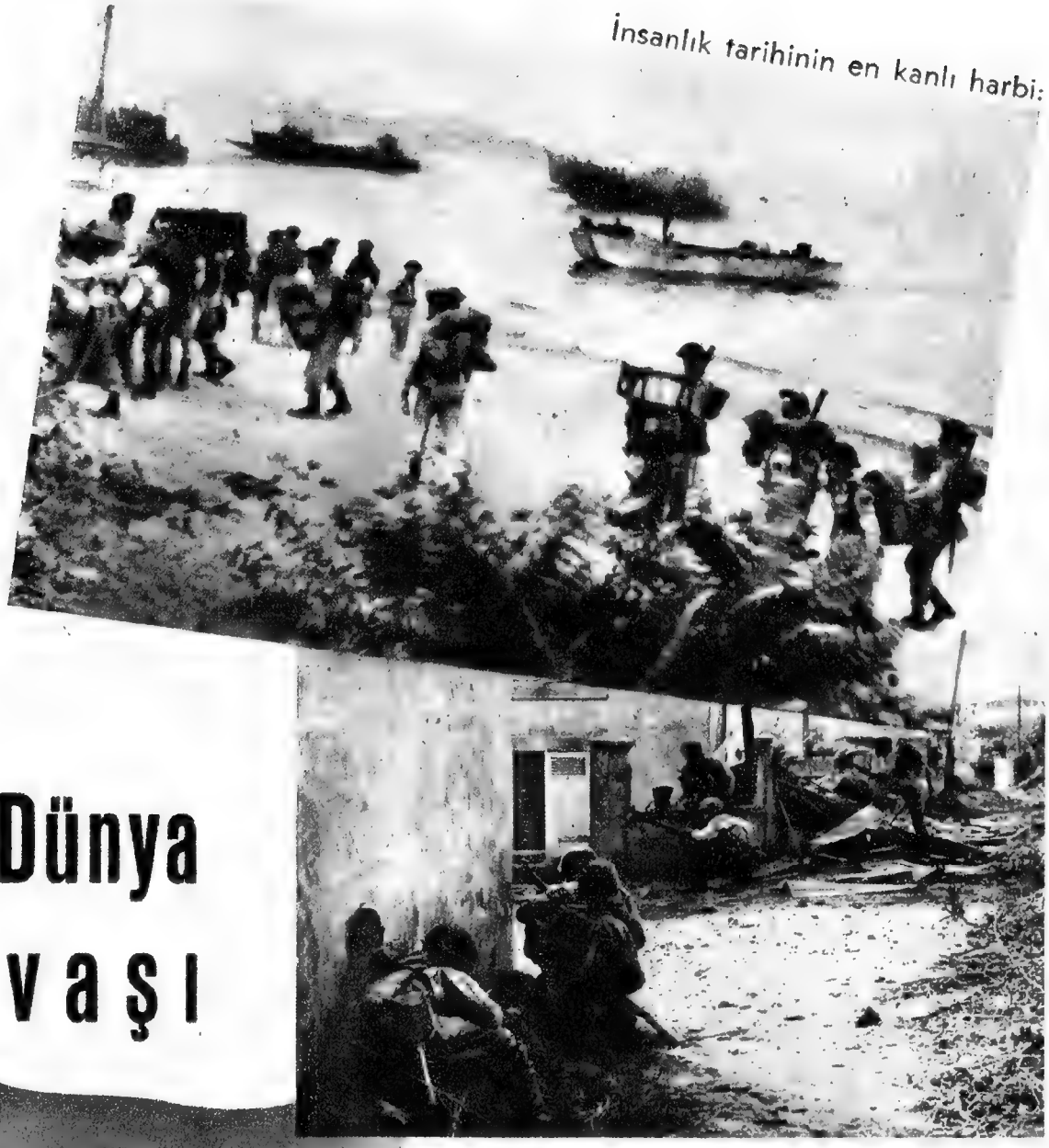

II. Dünya Savaşı

II. Dünya Savaşı
biteli 20 yıl
oluyor.

Gelecek Sayımızda:

Savaşan devletlerden 30 000 000 insanın ölümüne yol açan II. Dünya Savaşının bütün hikâyesini gelecek sayımızda bulacaksınız.

Tarihe Akan Bir Ay

Mart 1965

1 MART

Yeni hükümet programının görüşülmesine başlandı.

3 MART

Salihli'de yeniden şiddetli depremler oldu.

● Erzurum'da can kaybına sebep olan kızamık salgını devam ediyor.

4 MART

Suat Hayri Ürgüplü hükümeti güven oyu aldı. Kullanılan oylardan 231'i müspet, 200'ü menfi. 4 milletvekili oylamaya katılmadı.

5 MART

T.İ.P. Başkanı M. Ali Aybar, Akhisar'daki konuşması sırasında galeyana gelen halk tarafından hırpalandı. Emniyet kuvvetleri Aybar'ı güçlükle şehirden kaçırdılar.

6 MART

Kıbrıslı Rumlar, Lefkoşa havaalanı çevresinde, İngilizler'e ait üsleri işgal etti.

8 MART

A.B.D.'nin Alabama eyaletinde zencilerin tertiplediği yürüyüşe katılan 500 kişi, göz yaşartıcı bombalarla dağıtıldı.

9 MART

Mısır tarafından Yemen'e karşı yapılan büyük bir taarruz, Yemen kuvvetlerinin Mısırlılar'ı, ağır kayıplar verdirerek, püskürtmesiyle son buldu.

13 MART

Zonguldak'taki kömür ocaklarında başlayan kanunsuz greve sebep olan işçilerin meydana getirdiği hâdiseler önlendi. İşçiler çalışmaya başladı.

16 MART

Kıbrıs'ta durum gerginleşti. Dış İşleri Bakanı Hasan Işık seyahatini geri bıraktı. Başbakanlık'ta önemli toplantılar oldu. Donanmamıza mensup gemiler Akdeniz'e açıldı.

17 MART

Kıbrıs'ta bir Türk mücahidi şehit oldu.

18 MART

Ruslar'ın fırlattığı uzay gemisinin iki kişilik mürettebatından biri, pilot Aleksi Leonov, uzay gemisinden çıkarak bir müddet fezada dolaştıktan sonra geri döndü.

● Eski Mısır kıralı Faruk geceleyin bir lokantada yemek yerken kalp krizinden öldü.

● Orta Doğu ve Balkanlar'ın en büyük boya fabrikası, DYO firması tarafından İzmir'de kuruldu. Bu sayede yılda 20 milyon liralık döviz tasarrufu sağlanacak.

19 MART

Amasya'daki bir linyit madeninde ocak çökmesi sonucu 69 kişi öldü.

● Başbakan Ürgüplü; «Değiştirme birliğimiz tesbit edilen tarihte Kıbrıs'a çıkacak» dedi.

● Rus feza gemisi yeryüzüne döndü.

22 MART

Türk Birliği'nin 28 martta gideceği Makaryos'a bildirildi.

23 MART

A.B.D. fezaya iki kişilik bir gemi gönderdi. 3 200 kilo ağırlığındaki gemi, bir Titan II roketiyle fırlatıldı. Bu uzay gemisi uzayda yörüngesini değiştirerek feza uçuşlarında yeni bir çığır açtı.

24 MART

Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba Ankara'ya geldi.

● Türk donanmasının beş gün sürecek Akdeniz manevrası başladı.

● Kuvvetli bir hortum Adana'da 100'den fazla evin yıkılmasına sebep oldu.

25 MART

Burgiba, Meclis'te konuştu.

28 MART

Kıbrıs değiştirme birliğimiz Onaran gemisiyle hareket etti.

● Mısır'dan Kıbrıs'a Rus yapısı uçaksavar roketleri götüren bir gemi, Batılı devletlerin müdahalesi sonunda yükünü boşaltmadan geri dönmek zorunda kaldı.

29 MART

Türk değiştirme birliği Kıbrıs'a çıktı.

● Bir gün önce İstanbul'a gelen Habib Burgiba, Topkapı Sarayı'nı gezdikten sonra Eyüp Sultan türbesini ziyaret etti.

30 MART

Habib Burgiba memleketimizden ayrıldı.

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

Zaman çabuk geçer. İşte neredeyse XX. Yüzyıl'ın sonuna geliyoruz. Halbuki 1900 yılları içindeki birçok tarihî hâdisenin hâtırası, hayallerimizde taptaze durur. Fakat bu arada birçok şeyleri unutmuş olmamız da mümkündür. Burada vereceğimiz test hem tarih kültürünüzü ölçmeye, hem de hâfızanızı yoklamaya yarayacaktır.

Aşağıda adını okuyacağınız şahsiyetler 1900 yılında hayatta mıydı? Keşif ve icatlar 1900'de var mıydı?

	Evet veya **Hayır**
1. Sultan Reşad	
2. Tevfik Fikret	
3. Emile Zola	
4. Hüseyin Rahmi	
5. Şeyh Galip	
6. Bismark	
7. Edison	
8. Recaizade Ekrem	
9. Mehmed Âkif	
10. Muallim Naci	

	Evet veya **Hayır**
1. Otomobil	
2. Dolmakalem	
3. Telgraf	
4. Siklotron	
5. Sinema	
6. Lokomotif	
7. X ışınları	
8. Uçak	
9. Roket	
10. Fotoğraf	

Bu yazıları tanıyor musunuz?

ÇEVAPLAR:

Şeyh Galip, Bismark ve Muallim Naci hariç diğerleri hayattaydı. Siklotron ve uçak hariç, diğerleri keşif ve icat edilmişti.

YAZILAR:

Rusça, Rumca, Hiyeroglif, Çivi, Latince, Braille, Steno, Çince, Gotik, Arapça

MATA-HARİ

13 Şubat 1917. Paris Müstahkem Mevkii Gizli Servisleri Komiseri P. Priolet, sabah erkenden üç memuru ile birlikte Champs-Elysées caddesinde Elysée Palace oteline geldi. Cebinde Marguerite Gertrude Mac Leod Zelle adına bir tevkif müzekkeresi vardı.

Polis komiseriyle memurların girdikleri odada genç bir kadın kahvaltı ediyordu. Genç kadın böyle erken saatte vâki olan bu ziyarete hayret etmekle beraber, komiseri takibe hazır olduğunu söyledi. Yalnız, giyinmesi için izin istedi.

Kadın hazırlanınca adliye sarayına götürüldü. Üçüncü Divanıharp Raportörü Yüzbaşı Bouchardon kendisine, **«Düşmanın plân ve maksatlarının tatbikini kolaylaştırmak üzere casusluk ve düşmanla işbirliğinde bulunmakla suçlandırıldığını,»** bildirdi ve Mata-Hari aynı gün Saint-Lazar Hapishanesi'ne nakledildi. Tarihe geçecek olan dâva artık başlamış demekti...

Hâkimler, olağanüstü bir hal arz eden sanığın şahsiyetini, psikolojik durumunu ve hareketlerini aydınlatmak için çok çalıştılar. Kabul etmek lâzım ki, bu iş pek o kadar basit değildi.

Zamanın yüksek sosyetesinde söylenenlere göre Mata-Hari (*) Hindistan'ın güneyinde, Malabar sahilinde doğmuştu. Babası Brahman sınıfından bir din adamı, anası da bir rakkaseydi. Kanda-Swany mâbedinin mahzenlerinde küçük yaşından itibaren kendisine mukaddes danslar ve usuller öğretilmişti. Başrakkase, kızda olağanüstü kabiliyetler sezdiği için onu ilâh Siva'nın hizmetine vakfetmeyi kararlaştırmıştı.

Bütün Parisliler bu efsaneye az çok inanıyordu. Hakikatte, Mata-Hari bile bu

(*) Hint lisanında Mata-Hari «Şafağın gözbebeği» mânasına gelmektedir.

iddiada değildi. Yakınlarınca söylendiğine göre o, 7 ağustos 1876 tarihinde Holanda'nın Frise eyaletinin merkezi olan Leuwarden'de doğmuştu. Babası tanınmış tüccarlardandı; annesi de zengin, güzel ve kibar bir kadındı. Margaretha'nın babasının küçük bir kasketci dükkânı vardı. Günün birinde adamcağız iflâs ettiğinden, simsarlık yapmaya başlamıştı.

Margaretha 18 yaşına gelince Leyden şehrinde öğretmen mektebine girdi. Çok geçmeden müdür, güzel talebesine âşık oldu. Lâkin Margaretha — yahut Greta — nın, yaşlı müdürün masallarını dinleyecek vakti yoktu. Bir müddet sonra mektebi bırakarak La Haye'de oturan amcasının yanına gitti ve Scheveningue meydanında bir aşağı bir yukarı piyasa eden parlak üniformalı subaylardan kendine bir koca edinmek gayretine düştü.

1895 yılı başlarında, Greta gazetede kalbini ümitle çarptıran bir ilân okudu. Holânda Hindistan'ında vazifesi olan ve iznini La Haye'de geçiren bir yüzbaşı evlenmek istiyordu...

Aslında ilân, bir şakadan ibaretti. Yüzbaşı Rudolf Mac Leod arkadaşlarıyla konuşurken son derece sıkıntılı bir hayat geçirdiğini söylemiş, onlar da gülerek evlenmesini tavsiye etmişlerdi. Yüzbaşının dostlarından bir gazeteci de bu evlenme ilânını uydurarak gazetesine koyuvermişti...

Yüzbaşının aldığı on beş mektuptan yalnız biri dikkatini çekti: O mektubu gönderen de Greta idi. İçine resmini de koymuştu. Gençlerin ilk görüşmeleri 24 mart 1895'te Amsterdam'da vuku buldu.

Rudolf'ta, bilhassa taşra kızlarının kalbini çarptıracak bütün şartlar mevcuttu. Greta ise cidden çok güzeldi. Bu hususta esasen dostları ve düşmanları hiçbir zaman ihtilâfa düşmemişlerdir. Genç kız hakikaten bir Hint ilâhesini andırıyordu. Zaten bu benzeyiştir ki, sonraları hakkında yaratılan efsaneye herkesin inanmasını mümkün kılacaktı.

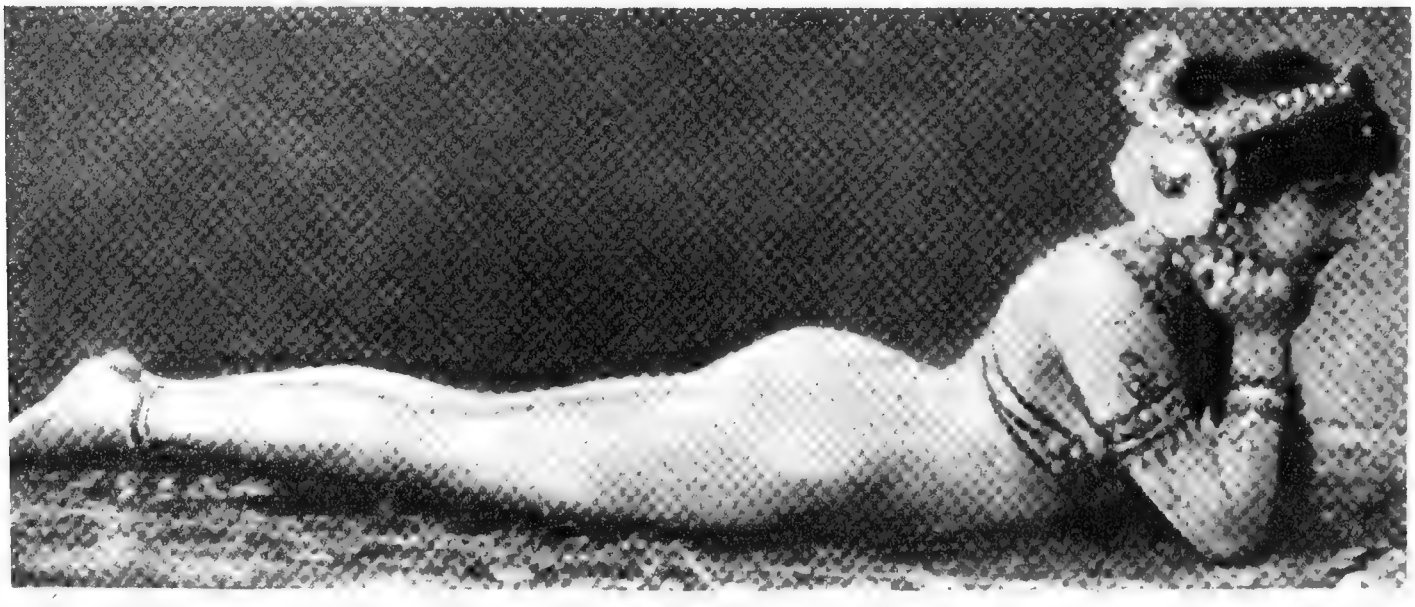

Mata-Hari'nin ilgi çekici bir pozu

İki genç birbirlerini görür görmez âşık olmuşlardı. Aynı yılın 11 temmuzunda evlendiler. İki sene sükûnet içinde geçti. 30 ocak 1896'da, genç çiftin Norman ismini verdikleri bir oğulları oldu.

1 mayıs 1897 günü Rudolf'la Greta, «Princesse Aurelia» gemisiyle Cava'ya hareket ettiler. O andan itibaren, Mata-Hari'nin gerçek şahsiyetinin kavranmasını imkânsız kılan, karışık bir devre başladı.

Halbuki hâdiseler gayet normal seyrediyordu: Marie-Jenne adını verdikleri bir kızları olmuştu; fakat çok geçmeden küçük Norman zehirlenerek öldü. Ondan sonra da müşterek hayat cehennemi andırmaya başladı.

1902 yılında karı-koca Holânda'ya dönerek boşandılar. Rudolf, Greta'ya ayda 100 florin nafaka veriyordu. Lâkin bu para Cava'da geçen mahrumiyetlerin acısını çıkarmak isteyen Mata-Hari gibi 26 yaşlarında güzel bir kadına kâfi gelecek gibi değildi.

1903 sonlarına doğru Paris'e geldi. Artık kararını vermişti: Hayatı aşkla danstan ibaret olacaktı. 13 mart 1905'te Mata-Hari, Guimet Müzesi'nde tertip edilen ve mümtaz davetlilerin hazır bulunduğu bir topluluk karşısında Hintliler'in mukaddes danslarını canlandırdı. Gösterinin sonunda vecde gelip bayılması üzerine, esasen çok takdir edilen dansı herkesi teshir etmiş oldu. Hazır bulunanlar yalnız güzelliğine karşı hayran olmakla kalmadı, derin bilgisini de hayretle karşıladı.

1912 yılında Fransa intikam arzusu ile kıvranıyordu. Vatanperverlik bir mezhep haline gelmişti. Herkes, her yerde casuslar görür gibi oluyordu. Bu bakımdan casusluk ve istihbarat işleriyle uğraşan 2'nci şubenin daha o zamandan güzel Mata-Hari'yi göz altı ederek, Harbiye Nezareti'nde adına bir dosya açmış olmasını tabiî görmek lâzımdır.

Dikkatli müşahitler, Greta'nın Guimet Müzesi'nde ilk dans ettiği sırada Alman Sefiri Prens Radolin'in kendisine fazla iltifatta bulunduğunu gözden kaçırmamışlardı. Antoine da onun, bale üstadı casus Sarocco ile sıkı fıkı olduğunu biliyordu. Mata-Hari'nin Neuilly'deki villâsında hüviyeti pek iyi anlaşılamayan bir Alman subayı ile uzun müddet yaşadığı da malûmdu.

2 eylül ile 2 kasım 1916 tarihleri arası, şüpheleri üzerinde toplayan bu kadının genç havacılarla düşüp kalktığı tesbit edildi. Fakat aleyhinde en ufak bir delil elde etmek mümkün değildi.

Bu durumda, Mata-Hari'nin memleketten çıkarılması kararlaştırıldı ve Yüzbaşı Ladoux kadına emri tebliğe memur edildi.

Dansöz, bu emir üzerine derin bir hayrete düşerek Fransa'ya bağlı olduğunu söyledi, hattâ bu iddiasını ispat için çok samimî olduğu Alman Veliahdi ve Brunsvik Dukası'ndan bir hayli bilgi edinerek Fransızlar'a aktarabileceğini ileri sürdü.

Ladoux, dansözün teklifini derhal kabul etti ve Mata-Hari'nin İspanya'ya giderek, oradan İngiltere'ye geçmesi kararlaştı.

Fakat kadın İngiltere'ye ayak basınca, İntelligence Service onu tekrar İspanya'ya iade etti. Anlaşılan bütün bu mizansen Mata-Hari'ye kurulan bir tuzaktan başka bir şey değilmiş. Netice çıkmayınca, kadın geri gönderildi. Yalnız, Mata-Hari'nin Fransız emniyet servisleri talimatıyla Brüksel'de temas kuracağı altı ajandan biri tam o günlerde Almanlar tarafından yakalanarak kurşuna dizilmişti. Bunun üzerine İntelligence Service, Fransız ikinci şubesine yazdığı bir yazıda, Mata-Hari'yi Brüksel'deki ajanın idamından mesul tutmak gerektiğini bildirdi. Fakat Fransızlar'da hâlâ kadını yakalamak için kâfi delil yoktu.

Madrid'de de Mata-Hari'nin hareketi son derece şüpheyi davet etmekten geri kalmıyordu: Kadın Alman kara ve deniz ataşelerine metreslik ediyordu. Tuhaf bir tesadüf eseri olarak tam o günlerde Alman denizaltılarının batırdıkları müttefik gemilerinin tonajı da birdenbire müthiş bir yekûnu buluyordu...

2 mayıs 1917'de Mata-Hari, Paris'e dönmeyi kurdu. Onun bu kararı vicdan huzuru içinde bulunduğunu ispat edecek mahiyette idi. Fakat dostları gene de ona zan altında bulunduğunu hatırlatarak, kararından vazgeçmesini tavsiye ettiler. Dansöz bu ikazlardan hiçbirine kulak asmadı... O, kendini suçsuz görüyordu. Neden korkacaktı?

Fakat Mata-Hari'nin Paris'e hareket ettiği sıralarda Madrit Alman ataşemiliteri von Kalle, Holânda'daki Alman casusluk teşkilâtı şefine bir telsiz göndererek H 21 rumuzlu ajana Paris'te Comptoir National d'Escompte vasıtasıyla 15 bin peçetelik bir havale göndermesini bildiriyordu.

Eiffel Kulesi tarafından zaptedilen bu mesaj açılınca, havale lehtarının Mata-Hari olduğu hayretle görüldü ve bunun üzerine Dansöz 13 şubat 1917'de yakalandı.

Mata-Hari kartpostallara modellik etmişti.

Mata-Hari 24 temmuz 1917'de 3 numaralı divanıharbe verildi. Hâkimler heyeti yedi subaydan mürekkepti. Raportörlük vazifesini yüzbaşı Bouchardon ifa edecekti. Savcılık makamını üsteğmen Marnet işgal ediyordu. Bilâhara, general Pétain'in muhakemesinde de iddianameyi kaleme alan savcının Marnet olduğu belki hatırlardadır.

Dâva sırasında üstünde durulan başlıca hususlardan biri, Mata-Hari'nin daima askerlerle düşüp kalkması oldu. Mata-Hari iddiayı reddetmiyor, askerlere karşı her

Mata-Hari'nin Paris'in banliyösündeki evi.

zaman meyli olduğunu, onların değişik hayatlarından hoşlandığını söylüyordu.

İttihamnamede, Alman casusluk şefinin kendisine 30 bin mark verdiği de kayıtlı idi.

Dansöz bu hususu inkâr etmeyerek, «Doğrudur,» dedi. «Bu yüksek memur bana 30 bin mark verdi. Fakat bu para kendisine bulunduğum bazı lûtufların karşılığı idi...»

— «Fakat, para biraz fazla değil mi?»

Mata-Hari'nin bu hususiaki cevabı kesin oldu:

— «Para fazla olabilir, fakat fiyatım bu idi. Bundan azını hiçbir zaman kabul etmedim!»

Mata-Hari'yi muhakeme eden divanıharbin bizce malûm zabıtları hep aynı mealdedir: Dansöz, fahişeliği kabul etmekte, fakat casusluğu, asla!

Bu garip dâvanın bir de romantik tarafı vardı: Dansözün yaşlı avukatı Clunet, Mata-Hari'ye deli gibi âşık olmuştu. Ona göre bu hâdise feci bir dramdan, bir hatadan başka bir şey değildi. Belki de bu yüzden, yaşlı avukatın hazırladığı müdafaaname zayıf oldu. Filhakika müdafaaname mantıktan ziyade, hislere hitap etmekte idi...

Bununla beraber muhakeme esnasında bir an oldu ki, Clunet'nin partiyi kazanacağı sanıldı. Celselerin birinde bir müdafaa şahidi geldi. Yemin merasiminden sonra, reis, Mata-Hari'den sordu:

— «Bu zatın şehadetine neden lüzum gördünüz?»

Mata-Hari hiç istifini bozmadan, büyük bir sükûnetle cevap verdi:

— «Şahit, Fransa'da mevcut en yüksek makamlardan birini işgal etmektedir. Hükümetin, sivil olsun, askerî olsun bütün projelerine vâkıftır. Ben ona Madrid'den dönüşümde rasladım. Boşandığım zaman, ilk defa bana o arkadaşlık etmiş, elimden tutmuştu. Kendisini tekrar görmekle memnun olmam tabiî idi. Üç geceyi birlikte geçirdik. Lûtfen sorar mısınız: Kendilerinden her hangi bir malûmat almak teşebbüsünde bulunmuş muyum? Samimiyetinden istifade ile sırlarına nüfuz etmeye yeltenmiş miyim?»

Şahit soruya şu cevabı verdi:

— «Madam bana şüpheyi davet edecek hiçbir sual sormuş değildir...»

Bu adam müttefik bir devlet nezdinde büyük elçiydi. Müdafaanın bundan bü-

yük istifadeler temin etmesi mümkündü. Savcı Marnet bunun farkına vardı ve şahidin ifadesini, askerî bakımdan çürütmeye gayret etti. Fikrince, bu sıralarda iki kişinin birkaç günü beraber geçirdikleri halde harpten bahsetmemelerine imkân yoktu...

Bunun üzerine hâkimler heyeti müzakereye çekildi. On dakika sonra karar okundu...

Hâkimler Mata-Hari'yi ittifakla ölüm cezasına çarptırmışlardı. Karar tefhim edildiği zaman, Mata-Hari soğukkanlılığını kaybetmedi. Halbuki o, kurtulacağını sanmıştı. Yalnız, avukatına doğru eğilerek:

— «Nasıl olur? Mümkün değil,» dedi...

Avukatı cevap vermedi. Biçare masanın üzerine yığılmış, ağlıyordu.

Mata-Hari hayatının son haftalarını büyük bir sükûnet içinde geçirdi. Bazan dans ediyor, bazan da düşünüyor ve yazıyordu. Kâğıtları arasında birçok ilgi çeken düşünceler içinde şunun gibileri de vardı: **«Hayat veya ölüm diye bir şey yoktur, her şey bir istihaleden ibarettir...»**

Belki de biçare son demlerine kadar kurtulacağını sanmıştı...

14 ekim 1917 günü 26. avcı taburundan bir subaya ertesi sabah için bir idam mangası hazırlaması emredildi.

15 ekim sabahı, binbaşı Julien, mışıl mışıl uyuyan Mata-Hari'nin hücresine girerek şu korkunç beylik sözleri söyledi:

— «Cumhurbaşkanı af talebinizi reddetmiştir. İdam saati geldi. Metîn olunuz.»

Dansöz kısa bir zaman başı elleri arasında olduğu halde kaldı. Fakat çok geçmeden kendini topladı ve tesellide bulunmaya çalışan rahibeye:

— «Üzülmeyin,» dedi, «icabında ölmesini de bildiğimi göreceksiniz...»

Sonra giyinmek için yalnız bırakılmasını rica etti. Yanında sadece doktor Bralez'yi alakoydu. Doktor o sırada Mata-Hari'nin şu söylediklerini bir daha unutamayacaktı:

— «Doktor, ne de güzel uyuyordum! Başka bir gün olsaydı, beni bu kadar erken uyandırdığınız için sizi affetmezdim... Şöyle güzel bir öğle yemeğinden sonra bu işi yapsalar olmaz mıydı?... Ama her halde aç karnına kurşuna dizmezler değil mi?... Doktorcuğum, kahvaltı olarak acaba ne yesem?»

Mata-Hari açık renk bir rop ve kenarı kürklü bir manto giydi. O sırada vazife-

Mata-Hari fahişe miydi? Evet — Casus muydu? Bunun cevabı bugün de kesin olarak verilemiyor.

Mata-Hari casusluktan idama hüküm giymişti. Fotoğraf genç kadını, kurşuna dizilirken gösteriyor.

liler hücreye girmişlerdi. Doktor, dansöze Ceza Kanununun 27. maddesini hatırlatarak bundan istifade edecek durumda olup olmadığını sordu.

Bilindiği gibi bu maddeye göre mahkûm bir kadının hâmile olduğu tebeyyün ettiği takdirde, ölüm cezası doğumdan sonra tatbik edilir.

Avukatı Clunet, Mata-Hari'ye bu imkândan istifade etmesi için yalvarıyordu. Fakat dansöz gülerek teklifi reddetti ve papazı ile yalnız kalmak istediğini bildirdi.

Az sonra tekrar hücreye dönerek doktor Bralez'ye:

— «Artık hazırım,» dedi... «Doktor size zahmetlerinizden dolayı çok teşekkür ederim.»

İdamın infaz edileceği Vincennes'a beş otomobille hareket edildi. Siyaset meydanı askerle çevrili idi.

Mata-Hari, otomobilde, bir ara:

— «Ah şu Fransızlar,» dedi, «beni öldürüp de ne kazanacaklar sanki? Bari bu sayede harbi kazansalar!... Ah, onlar görecek...»

İnfaz yerinde arabadan inince Mata-Hari'nin gözünü bağlamak istediler. Genç kadın bunu reddetti. İdam yerine hiç kimsenin yardımı olmadan yürüdü.

Ateş emrini veren subay, sonradan, Mata-Hari'nin idamı hakkında şunları söyledi:

— «Bir kadını kurşuna dizeceğimiz için çok heyecanlıydım. Onların nasıl hareket edeceği bilinmez çünkü. Fakat daha onu görür görmez endişemin yersiz olduğunu anladım. Çok metîn bir kadındı. Arabadan inince avukatını kucakladı. Askerlerin arasından geçerken subayların bulunduğu tarafa eliyle öpücük gönderdi. İdam direğine bağlanmasına ses çıkarmadı. Fakat askerlerden biri gözünü bağlamak isteyince şiddetle reddetti. Ateş emrini vermek için kılıcımı kaldırdığım sırada gözlerimin içine bakarak:

— «Size teşekkür ederim, efendim,» dedi.

Bir an sonra on bir mermi, Mata-Hari'nin güzel vücudunu delik deşik ediyordu.

Saray Eşyasının Satışındaki Yolsuzluk

SARAY EŞYASININ SATILMASI

SULTAN Hamid'in tahttan indirilmesinden sonra, muhtelif padişah saraylarından bir kısım değerli eşyanın ve gümüşlerin, tarihî kıymeti haiz halıların satıldığı malûmdur. Fakat bütün bunların çok ucuz elden çıkarıldığı ve büyük suiistimal olduğu sonradan öğrenildi. Pek kıymetli bir padişah bastonu vardı ki, ucuz bir fiyata satılmış, satıldığından az sonra, son derece yüksek bir fiyatla başkasına devredilmişti.

Saray eşyasının satılmasında olduğu gibi, satın alınmasında da büyük yolsuzluklar dönüyordu (*). Öyle memurlar vardı ki, padişahın atalarından kalma servetinden gelen varidatı, kendi paraları gibi harcıyorlardı. Harbiye Nezareti bile, padişaha ait olmaması icap eden birçok masrafları, hazîne-i hassaya ödetiyordu.

Benden önceki padişah seryâveri, erkân-ı harp binbaşısı Remzi Bey, Petersburg'a ataşemiliter tâyin edilmişti. Petersburg'dan izinli olarak İstanbul'a gelince, huzura çıkıp arz-ı tâzîmât etmek istedi. Huzura çıkardım. Padişah, Başmâbeyinci vasıtasıyla kendisine ihsanda bulundu. Böyle bir ihsan yapılmak lâzım geldiği takdirde, başmâbeyinci vasıtasıyla değil, benim vasıtamla yapılması icap ederdi. Benim görüşüm, bu merkezdeydi. Çünkü bahis mevzuu zat sivil değil, askerdi. Bu hâdiseyi, şahsıma mütevecciih bir istiskal saydım ve 4 mart tarihinde istifa-nâmemi Yâver Mustafa Reşid Bey'le, Harbiye Nazırı'na gönderdim. Derhal Saray'dan ayrıldım ve bir daha gelmeyeceğimi bildirdim. Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, istifamı kabul etmedi. İstifa-nâmeme aynı gün yazılı olarak verdiği cevapta, hâdisenin fazla ehemmiyeti haiz olmadığını, bu zamanda istifamın kabul edilemeyeceğini, padişahın da güceneceğini söylüyordu. Hattâ padişahın bu meseleyi duymasının bile caiz olmadığını ileri sürüyordu. Bunun üzerine ben, istifa kararımda ısrar ettiğimi bildiren bir tezkere yazdım. Bu tezkereyi bizzat Harbiye Nezareti'ne gidip Mahmud Şevket Paşa'ya verdim.

5 mayıs tarihli ikinci tezkerede, hâdisenin padişahtan saklanmasının mümkün olmadığını bildiriyor, Saray teşkilâtının ıslahı hakkındaki yazılı projelerime bir cevap alamadığım için vazifemin belirsiz olduğunu söylüyordum.

Ertesi cuma günü, Göztepe'deki evime Mahmud Şevket Paşa'nın yâveri Binbaşı Refet Bey geldi:

(*) Hurşid Paşa bu yolsuzlukları yapanların isimlerini vermektedir. Fakat biz bu isimleri nakletmeyi doğru bulmadık (H.T.M.).

Sultan Reşad, Üsküb'ü ziyareti sırasında Üsküb üniversitesinin temelini atarken.

— «Nazır Paşa rica ediyorlar,» dedi; «vazifenize avdet buyurunuz.»

Saraydaki yâverler de istifam haberine çok üzülmüşlerdi. Bu arkadaşları da düşünüyordum. Nihayet düşünüp taşınıp Saray'a gitmeye karar verdim. Gittim ve cuma selâmlığında yerimi aldım. Merasimden sonra huzûr-ı hümâyûna çıktım. Zât-ı Şâhâne'ye dedim ki:

— «Saray nizamnâmesini hazırlamaya memur komisyon, birkaç müzakereden sonra, kendi kendine toplanmaz oldu. Arzu edilen nizamnâme yapılamadı. Eğer komisyonun lâğvı için irâde-i senîyeleri mevcutsa, bendeniz bundan haberdar değilim. Mâbeyn erkânı arasındaki anlaşmazlıklar, zât-ı hümâyûnlarını bile rahatsız etmeye başlamıştır. Çünkü hiçbirimizin vazifesi nerede başlar, nerede biter, malûm değildir. Bendenizi seryâverlik hizmetinden af buyurmanızı istirhâm ederim.»

Zât-ı Şâhâne dedi ki::

— «Bu meseleler sizin büyüttüğünüz kadar mühim değildir. Ortada nizamnâmeye bağlanması iktiza eden bir vaziyet de yoktur. Sarayın ne şekilde idare olunduğunu, pederim Sultan Mecid'in zamanından beri bilirim. Bir saray teşkilâtı, her vesileyle değiştirilemez. Meşrutiyet dolayısıyla bazı değişiklikler zarurî ise de, bu, temelden bir değişikliği icap ettiremez. Bu gibi hususları bana söylemeniz lâzımdı. Siz gidip sadrâzama ve harbiye nazırına müracaat etmişsiniz. Vazifeniz itibarıyla bu makamlara değil, doğrudan doğruya benim şahsıma bağlısınız. Seryâverlikten istifa etmeniz için ne lüzum, ne de ciddî bir sebep görüyorum. Gerçi ordu kumandanlığı edecek meziyetiniz vardır. İlle kıtada çalışmak isterseniz diyeceğim yoktur. Ancak hiçbir sebep olmaksızın istifanızı kabul edemem.»

Huzurdan çıktım. Esvapçıbaşı Sâbit Bey dedi ki:

— «Saray, Zât-ı Şâhâne'nin evi demektir. Zât-ı Şâhâne, nasıl sadrâzamın, harbiye nazırının, şunun, bunun ev işlerine karışmazsa, kendi ev işlerine de kimseyi müdahale ettirmemek hakkına sanırım sahiptir.»

Daha bu gibi birçok saçma söz söyledi. Anladım ki, Saray nizamnâmesinin aleyhine Zât-ı Şâhâne'yi teşvik edenler, Hâlid Ziya ve Sâbit Beyler'dir. 10 mayıs tarihinde, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'dan bir tezkere aldım. Şevket Paşa, hazırladığım nizamnâmenin padişaha gösterildiğini, tasvibi alındıktan sonra cevabının yazıldığını söylüyordu. Bu tezkerede, seryâverin vazife ve salâhiyetleri sayılıyordu. Anladım ki, Saray nizamnâmesinin yalnız şahsımla alâkalı kısmına cevap verilmiş. Diğer kısımlar, vazifem itibarıyla beni alâkadar etmediği için, cevaplandırılmaya bile lüzum görülmemiş.

Tezkere, benim harbiye nazırına değil, padişahın şahsına bağlı askerî bir memur olduğum maddesiyle başlıyor, yâverlerin, fahrî yâverlerin, maiyet bölük kumandanlarının, hassa vapurları süvarilerinin, saray itfaiye kumandanının benden emir alacakları bildiriliyordu. Istabl-ı âmire (saray ahırları) teşkilâtı, benim sahama verilmiyordu. Daha sonra merasimlerde bana düşen vazifeler sayılıyordu.

Bu, benim istediğim cevap değildi. Vazifelerimi kolaylaştırmıyor, zorlaştırıyordu. Istabl-ı Âmire gibi, Mızıkay-ı Hümâyûn ve hademe bölükleri teşkilâtı da benim emrime verilmemişti. Bu birlikler benim emrimde olmaksızın, ben merasimleri nasıl hazırlıyacak, nasıl yürütecektim? Birkaç gün sonra Mahmud Şevket Paşa'ya gittim. Düşüncelerimi söyledim. «Zât-ı Şâhâne böyle irâde buyurdular» dedi. Fakat ben asıl tesir eden şahsın padişah olmadığını, Hâlid Ziya Bey olduğunu biliyordum. Mızıkay-ı Hümâyûn kumandanı Kaymakam (yarbay) Faik Bey'in de benim emrime girmek işine gelmediğini tahmin ediyordum.

Sarayı ıslah etmek için en çok Harbiye Nazırı'na güveniyordum. Fakat beni değil, başkâtibi tuttu. Bundan böyle sarayda hiçbir ıslahat yapılamıyacağına kani oldum.

ŞEHZADELER VE SULTANLAR

Şehzadeler ve sultanların, yani Osmanoğulları hanedanından gelen prens ve prenseslerin tahsil ve terbiyeleri de bir nizama bağlanmış değildi. Şehzadelerin askerî terbiye görmeleri ve asker olarak yetişmeleri, çok eski bir ananeydi. Osman Gazi zamanından beri bu böyleydi. Şimdiki şehzadelere de askerî tahsil veriliyordu. Bunun dışında bir tahsil yapan şehzade, parmakla gösterilecek kadar azdı. Hemen hepsine Fransızca ve musiki öğretmek de Tanzimat devrinden sonra âdet olmuştu. Şehzadelerin en karakteristik cepheleri, birbirlerine karşı tutumlarıydı. Bu tutum, kardeş olanlar arasında bile, nadir istisnalarıyla, düşmancaydı. Sultan Hamid devrinde başta veliaht olmak üzere şehzadelerin saraylarında âdeta mahbus tutulmaları da, onların fikrî gelişmelerini engellemişti. Daha evvel serbesttiler. Meşrutiyet'ten sora da serbest bırakılmışlardı. İstedikleri yere, hattâ Avrupa'ya gidebiliyorlardı. Şehzadelerin devrin ilimlerini iyice öğrenmelerine mâni olan bir hal de, çok genç, yirmi yaşları civarında evlenmeleri, çoluk çocuğa karışmalarıydı. Her hangi bir sahada, hattâ birkaç sahada fevkalâde kabiliyet gösteren şehzadeler vardı. Fakat bu kabiliyetleri, ciddî bir tahsil ve terbiye eseri değil, istidat mahsulüydü. Sultanların, yani prenseslerin tahsil ve terbiyeleri de mahiyet itibarıyla, şehzadelerinkine benziyordu. Tabiî onlara askerî bir tahsil ve terbiye verilmiyordu ve verilmesi de lüzumsuzdu. Fransızca ve musiki öğrenmelerine, protokolü en ince noktalarına kadar ezberlemelerine itina edilirdi.

Şehzade ve sultanlara, büyük Avrupa hanedanlarında prens ve prenseslere tatbik edilen tahsil ve terbiye sisteminin ayının tatbiki bir zaruretti.

Sultan Hamid devrinde şehzade ve sultanlar, birbirlerini ziyaret etmeye bile korkarlarken, Meşrutiyet'ten sonra durum değişti. İfrattan tefrite gidildi. Bazı şehzadelerin, en alelâde halk tabakaları arasında dolaştıkları, eğlence yerlerine gittikleri görüldü. Hattâ şehzadelerimizin halkla bu derece kaynaşmasından memnun olanlar bile çıktı.

Meşrutiyet'ten önce şehzadelere çok yüksek askerî rütbeler veriliyordu. Veliahdin müşir (mareşal) rütbesini taşımasında belki bir mahzur yoktu, Avrupa hanedanlarında da bu böyleydi. Fakat diğer şehzadeler arasında birinci ferikler, ferikler, mîrlivâlar, miralaylar vardı. Şehzadeler ve en yaşlıları olan veliaht, hangi askerî rütbeyi taşırlarsa taşısın-

Hurşid Paşa'nın seryaveri bulunduğu Sultan Mehmed Reşad

lar, daima «Efendi» diye anılırlardı. «Paşa» denmezdi. «Efendi» diye anılmaları, Tanzimat'tan itibarendir. Tanzimat'tan önce şehzadeler hakkında bazan kullanılmış olan «sultan» ve «han» gibi unvanlar şimdi yalnız padişaha mahsus bulunmaktadır.

Şehzadelerin evlenecekleri hanımefendileri, sultanların evlenecekleri damat beyefendi veya paşaları da bundan böyle biraz daha dikkatle seçmek icap etmektedir.

SARAY YÂVERLERİ

Saray yâverlerinin iki senede bir değiştirilmeleri usulü Meşrutiyet'ten sonra konmuştu. Meşrutiyet'ten evvel, hele Sultan Hamid devrinde, yüzden fazla padişah yâveri vardı ve bir kısmı müşir, birinci ferik, ferik gibi en yüksek askerî rütbeleri taşırlardı. Ben seryâver olduğum zaman Binbaşı Refet, Binbaşı Mustafa ve erkân-ı harb kolağası Sâdullah Beyler hünkâr yâveri idiler. 25 temmuz 1327'de Mahmud Şevket Paşa, bunların yerine Kolağası Ahmed Hamdi, Yüzbaşı Tahsin ve Yüzbaşı Fuad Beyler'i vermeyi, Zât-ı Şâhâne'ye teklif etti. Bunların hepsi Almanya'da tahsil görmüş kıymetli, genç askerlerdi. Fuad Bey, benim yâverimdi. Şimdi hunkâr yâveri oluyordu. Eski yâverler Saray'dan ayrılacaklarına tabiî üzülüyorlardı. Her birine birer maaş ikramiyeden başka, otuzar altın verilerek Saray'la alâkaları kesildi. Yâverlik kordonlarını teessürle çıkardılar. Benimle ve diğer Saray erkânı ile vedalaştılar. Yalnız Hâlid Ziya Bey'e veda etmediler.

Saray'dan ayrılan üç hünkâr yâverine, padişah tarafından, üçüncü rütbeden birer mecîdî nişanı ihsan buyuruldu.

Benim seryâver olarak maaşım 140 altındı. Ayrıca senede 50 altın elbise bedeli alıyordum (bu bedeli diğer üç hünkâr yâveri de alıyorlardı). Zât-ı Şâhâne, yeni gelen yâverlere de 150'şer altın ihsan etti. Buna cidden ihtiyaç vardı. Çünkü hünkâr yâverliği kıta zabitliğine benzemez. Ecnebi hükümdarlara kadar her çeşit yüksek şahsiyetle daimî temas halindedirler. Çok iyi giyinmeye, icabında çok masraf etmeye mecburdurlar.

Zât-ı Şâhâne, arzu buyurduğu şahsa para ve hediye verirdi. Bu hususta kendisinden önce gelen padişahlar derecesinde değilse bile hayli cömertti. En çok altın saat hediye ederdi. Bu padişah ihsanları da bir nizam altına alınsa fena olmazdı. Gerçi padişah da nihayet bir ferttir ve her fert gibi kendi malından istediği kadarını istediğine verir. Fakat tahtta bulunan bir zatın hediye verdiği şahıs, âdeta imtiyaz kazanıyor ve gözde oluyordu. Şüphesiz bu son nokta mühimdir ve önlenmesinin çaresini bulmak lâzımdır.

MÂBEYN BAŞKÂTİPLERİ HAKKINDA

Başkâtip Hâlid Ziya Bey'in hareketlerini beğenmiyordum. Meşrutiyet başkâtibi böyle olmamalıydı. Zira Meşrutiyet'ten önceki mâbeyn başkâtiplerinin çoğu, padişah ile Bâbıâlî (hükümet) arasında aracılık gibi çok mühim bir mevkide bulunduklarından dolayı, umumî efkârın türlü tenkidlerine hedef olmuş-

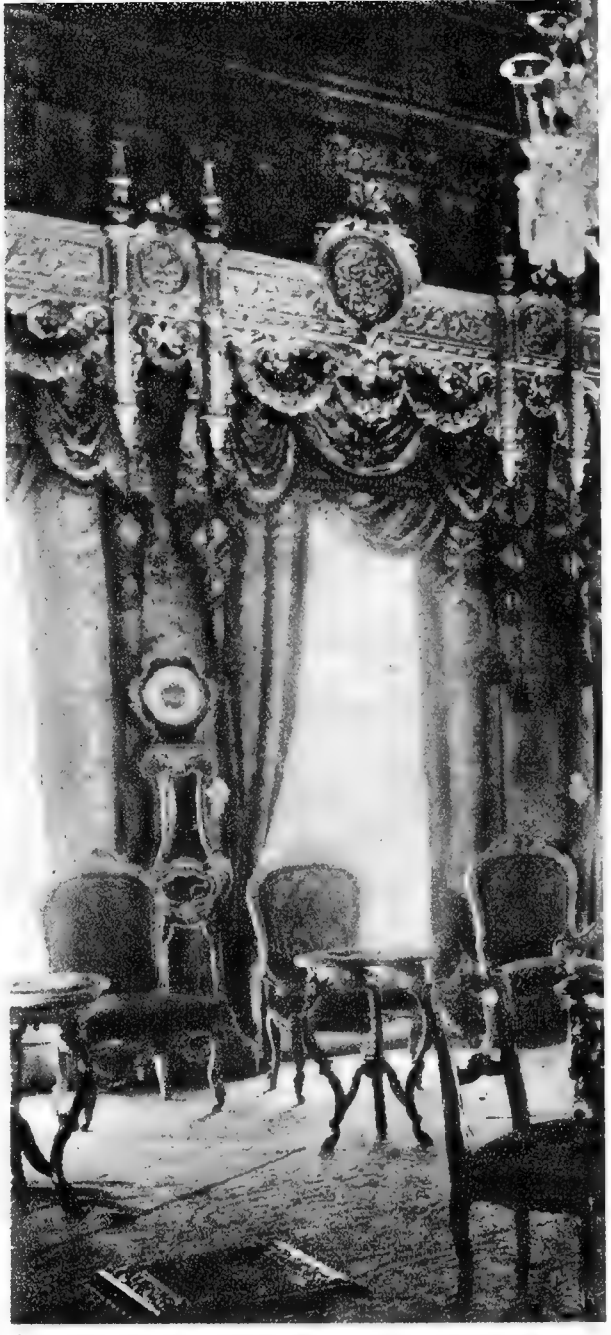

lardı. Bu vesileyle mâbeyn başkâtipliği makamının tarihçesini merak ettim. Ebüzziyâ Tevfik Bey'den sordum. Bana 17 ağustos 1911 tarihli bir tezkere gönderdi. Bu tezkerede, II. Sultan Mahmud'dan beri gelen mâbeyn başkâtiplerinin listesi vardı. II. Sultan Mahmud, Saray teşkilâtını yenileştirir ve asırlardan beri süregelen an'anevî teşkilâtı ilga ederken, bu makamı da ihdas eylemişti. Ebüzziya Tevfik Bey'in yazısını kısaltarak aşağıya koyuyorum:

1. Vassaf Bey: Köprülü-zâdeler'dendir. Meşhur Pertev Paşa'nın damadıdır. 1831'de mâbeyn kâtibi, az sonra başkâtip oldu. 1837'de Pertev Paşa Edirne'de idam edilirken, Vassaf Bey de Varna'da idam olundu. 34 yaşındaydı.

2. Said Bey: Dârendeli Mehmed Efendi'nin oğludur. 1836'da Vassaf Bey'in yerine başkâtip oldu. 1839'da Sultan Mecid tahta geçinceye kadar makamını muhafaza etti. 1849'da öldü.

Hurşid Paşa'nın seryaverliği sırasında, Sultan Reşad'ın ikamet ettiği Dolmabahçe Sarayı'nın salonlarından biri.

3. Abdülhamid Ferid Paşa: 1839-1845 arasında başkâtiplik yaptı. Sonra vezir rütbesiyle yüksek memuriyetlerde, nezaretlerde bulunmuştur. 1875'te öldü. Kıymetli bir adamdı. Hâtıralarını günlük not halinde yazmıştır.

4. Safvet Paşa: 1845-1855 arasında başkâtip oldu. 1821'de doğmuştur. Şehzade ve sultanların Fransızca hocası idi. Son derece liyakatli, namuslu, büyük bir devlet adamı ve diplomattı. Uzun yıllar hariciye nazırlığı yapmış, sadrâzam da olmuştur.

5. Şefik Paşa: Kısa müddet başkâtip olmuştur. Rütbesi vezirdi.

6. Hakkı Paşa: 1855-1862 arasında başkâtiplik yapmıştır. Sultan Mecid'in son ve Sultan Aziz'in ilk başkâtibidir. Uzun Ziyâ Efendi'nin oğludur. Başkâtip olmadan önce 5 yıl, mâbeyn ikinci kâtibiydi. Başkâtiplikten ayrılınca bâlâ rütbesiyle sadâret müsteşarı, hazîne-i hassa nazırı, 1864'te vezir rütbesiyle bahriye nazırı oldu. Gayet namuslu, nazik ve liyakatli bir adamdı.

7. Emin Bey: 1862-1863 ve 1864-1871 arasında iki defa başkâtip oldu. Bursalı'dır. Başkâtip olmadan önce 7 yıl ikinci mâbeyn kâtipliği yaptı. İki başkâtipliği arasında Meclis-i Vâlâ âzası oldu. Âli Paşa'nın ölümü üzerine, onun adamı olduğu iddiasıyla, Mahmud Nedim Paşa tarafından başkâtiplikten uzaklaştırıldı. I. Meşrutiyet'te âyan âzası oldu. Rütbesi bâlâ idi.

8. Mansûrî-zâde Mustafa Paşa: 1863-1864 arasında başkâtip oldu. İzmirli'dir. İlmiye'den yetişmiş, sonra mülkiyeye geçmiştir. Pek büyük bir âlim, gayet namuslu ve muktedir bir devlet adamıydı. Çok iyi hatipti, gür, güzel bir sesi vardı. Evkaf nazırlığında uzun müddet kaldı. Rütbesi vezirdi. «Netâicu'l-Vukuu'ât» adlı 4 ciltlik tarihi çok kıymetlidir. 1890'da ölmüştür.

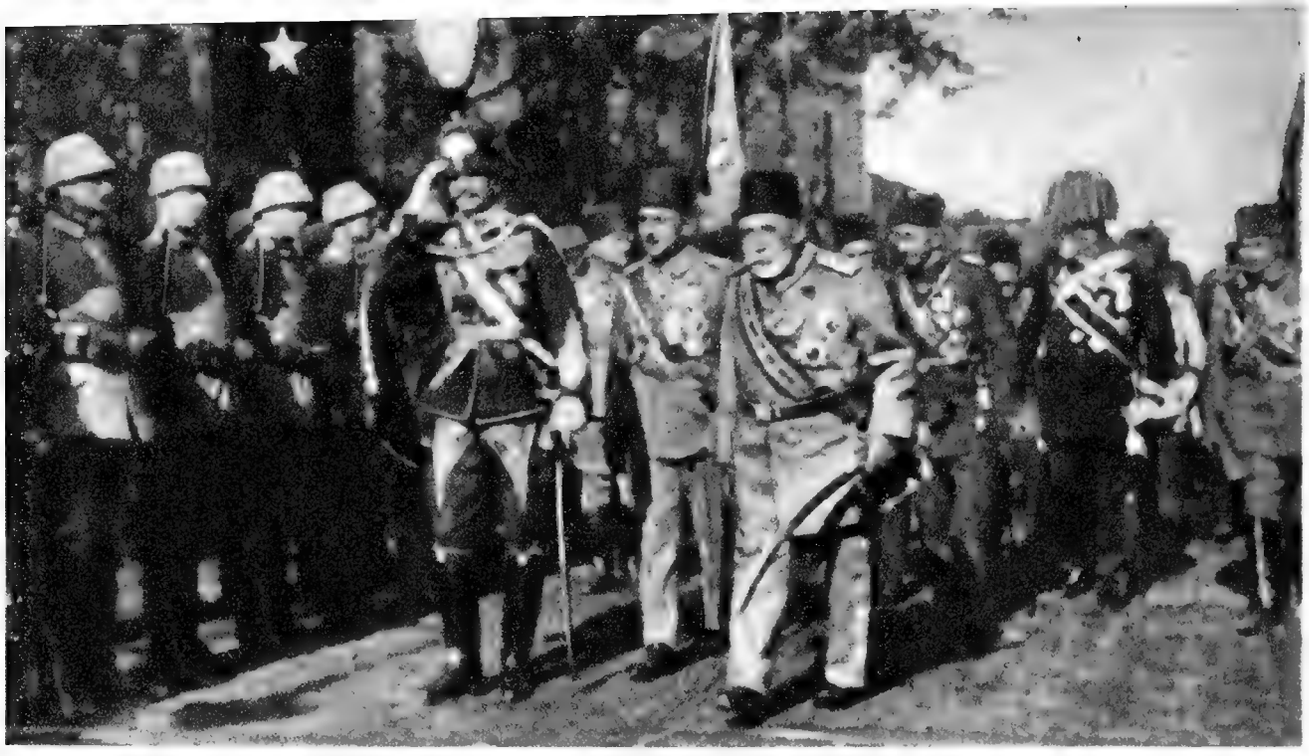

Sultan Mehmed Reşad, Avusturya İmparatoru Karl ile birlikte. Yanında Enver Paşa, arkasında Veliaht Vahîdeddin Efendi görülüyor.

9. Halîmî Efendi: 1871-1872'de başkâtip oldu. Daha önce 12 yıl mâbeyn kâtipliği yapmıştı. Şûrây-ı Devlet âzası oldu ve 1875'te öldü. Rütbesi bâlâ idi. Basit bir adamdı.

10. Refik Bey: 1872-1873'te başkâtip oldu. Sâib Paşa'nın oğludur. Serasker müsteşarlığından başkâtipliğe getirilmiştir. 1878'de öldü. Değersiz bir adamdı. Rütbesi bâlâ idi.

11. Âtıf Bey: 1873-1876'da başkâtip oldu. Sultan Aziz'in tahttan indirilmesiyle bu makamdan uzaklaştırıldı. Çok entrikacı idi. Rütbesi bâlâ idi.

12. Ziyâ Paşa: 1876'da V. Murad'ın bir gün için başkâtibi oldu. O zaman «Ziyâ Bey»di. Meşhur şair Ziyâ Paşa'dır. 1858'de Sultan Mecid'in mâbeyn üçüncü kâtibi olmuştu. Büyük Reşid Paşa'nın tuttuğu gençlerdendi. Fevkalâde güzel konuşur, çok serbest söyler, cüretkâr, korkusuz, dili uzun, âlim ve bihakkın şairdi. Sultan Mecid'i bile cerbezeli lisanından ötürü ürkütmüş, Sultan Aziz'in fevkalâde teveccühünü kazanmıştı. Sultan Aziz'in kendisini hariciye nazırı, hattâ sadrâzam yapacağını umuyorken Âli Paşa'nın hışmına uğradı. Nâmık Kemal'le beraber Avrupa'ya kaçtı. Hayatı bütün dünyanın malûmudur. Fazla söze hacet yoktur. II. Abdülhamid zamanında vezir olmuş ve Adana valiliğinde ölmüştür.

13. Sâdullah Paşa: 1876'da V. Murad'ın 3 ay başkâtipliğini yaptı. Ziyâ Bey'in yerine Sâdullah Bey'i başkâtip yapan, Sultan Aziz'i tahttan indiren Serasker Hüseyin Avni Paşa'dır. Yoksa Sultan Murad, Ziyâ Bey'i tutuyordu. II. Abdülhamid zamanında vezir oldu. Pek uzun müddet Viyana büyükelçiliğinde bulundu ve orada intihar etti. Meşhur ediplerimizdendir. Değerli adamdı.

14. Küçük Mehmed Said Paşa: 1876'da II. Abdülhamid'in ilk başkâtibi oldu. 9 defa sadrâzam olan zattr. Gülü târife ne hâcet, ne çiçektir biliriz. Bir buçuk yıl kadar başkâtiplikte kaldı. Bu müddet içinde Bâbıâlî'nin bütün salâhiyetlerini Mâbeyn'e naklederek devleti perişan etti. Şu anda Meclis-i Âyan reisidir.

15. Lebîb Efendi: 1878'de kısa müddet başkâtip oldu. Namuslu, fakat iktidarsızdı.

16. Ali Fuad Bey: Sadrâzam Âli Paşa'nın oğludur. Son derece namuslu, akıllı, ağır başlı, nazik bir tabiatı vardı. Büyük devlet adamıydı. Yaşasaydı, babası gibi büyük hizmetler göreceği muhakkaktı. II. Abdülhamid'le geçinemedi ve istifa etti. Maarif nazırı oldu. Az sonra genç yaşta öldü. Rütbesi bâlâ idi, henüz vezir olmamıştı.

17. Rızâ Paşa: Mümtaz Efendi'nin oğlu, Şehremini Reşid Paşa'nın kardeşi, Gazi Osman Paşa'nın bacanağıdır. İki defa mâbeyn başkâtipliği yaptı. Müddeti kısa sürdü. Âlim ve namusluydu. Rütbesi vezirdi.

18. Süreyyâ Paşa: Gazetecilikten yetişmiştir. Başmâbeynci meşhur Osman Bey'in damadıdır (Şişli' de Osmanbey semti bu zatın adını taşır). Uzun yıllar başkâtiplikte kaldı. Namuslu, muktedir, hoş bir adamdı. Rütbesi vezirdi.

19. Tahsin Paşa: Meşrutiyet'e kadar uzun yıllar başkâtiplikte bulundu. Hayattadır. Rütbesi vezirdi. Hâtıralarını kaleme almaktadır.

20. Cevad Bey: Meşrutiyet'te Tahsin Paşa'nın yerine getirildi. Uzun yıllar mâbeyn ikinci kâtipliği yapmıştı. Rütbesi bâlâ idi. Muhiddin Efendi'nin oğludur. Mülkiye mezunudur. Hâtıralarını yazmaktadır. Son derece bilgili, namuslu, karakter sahibi bir adamdı. Fransız edebiyatına tam vukufu vardı. Ne yazık ki İttihad ve Terakki'yi memnun edemedi. Sultan Reşad tahta geçince, İttihadçılar onun yerine Hâlid Ziya Bey'i getirdiler.

Gelecek Sayımızda:

Cariyeler Hakkında

Kitaplar Arasında

Prof. Dr. Mümtaz Turhan, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, Sosyal Psikoloji Bakımından bir Tetkik,** İstanbul, 1965, Şehir Matbaası, 5 TL., 144 sayfa.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyal psikoloji profesörü Dr. Mümtaz Turhan, küçük, fakat istisnasız her Türk aydınını şiddetle ilgilendiren bir eser yayınladı. Pek kısır olan son çağ Türk düşüncesinin bir iki şahsiyetinden biri olan Mümtaz Tarhan, ilk baskısı 1951'de yapılan **Kültür Değişmeleri** ile büyük ve haklı bir şöhret kazanmıştır. **Kültür Değişmeleri,** Türkiye'nin ve Türk toplumunun doğu medeniyetinden batı medeniyetine geçme çabası ve bu çabanın tarihî tahlili üzerinde yapılmış ilk ciddî denemeydi. Profesörün şaheseri olan bu kitap, sanıyoruz ki, her zaman için. Türk tefekkür tarihinin büyük eserlerinden biri olarak anılacaktır.

Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**'nden sonra, **Maarifimizin Ana Dâvaları, Garblılaşmanın Neresindeyiz?** gibi birbirinden önemli ve o nispette ilgiye değer eserler yayınladı. Şimdi elimizde tuttuğumuz **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma** da, aynı önemde ve aynı derecede aktüel, fakat toplumumuz için belki uzun bir vâdesi bulunan bir konuyu ele alıyor. Bu konu, kalkınma, daha açık bir ifadeyle, çağdaş medeniyet seviyesine erişebilmemiz konusudur. Ölüm kalım dâvamız olan kalkınma, hayale olduğu kadar ümitsizliğe de düşülmeksizin, tamamen ilmî bir şekilde incelenmektedir.

Fikrî seviyenin ileri ülkelere nispetle gayetle düşük olduğu ve ilim ve fikir namına demagoji ve polemikten ileri gitmenin nadiren mümkün bulunduğu çağımız Türkiye'sinde, birkaç yılda bir parlayan bu çeşit eserler, gerçek bir teselli ve iftihara vesile olmakta, Türk ilim ve düşüncesinin şerefini muhafaza etmektedir. Lise öğrencisi seviyesini aşmıyan yazılarla en ciddî ve hayatî konularda fikir yürütülen ve kesin hükümler verilen memleketimizde, üniversitelerimize mensup ilim adamlarımızdan, ihtisasları üzerinde, müspet eserler beklemek hakkımızdır. Türkiye'de gerçek bir kalkınma ancak ilmin sesine kulak verilmek suretiyle olur. Polemik ve demagoji seviyesinde kalmakta devam edersek, Türk toplumunun istikbaline yazık olur. Zira artık kaybedilecek pek zaman kalmamıştır.

Prof. Mümtaz Turhan'ı, **Kültür Değişmeleri**'nden 14 yıl sonra verdiği bu mühim eserden dolayı tebrik eder, işlediği hayatî ehemmiyet taşıyan konularda bizi aydınlatmakta devam etmelerini dileriz. Seviyesiz kalem münakaşalarından bunalan her Türk'e, bu eseri okumasını hararetle tavsiye ederiz. Kitap, dejenere edilmek istenen Atatürk ilkelerini açıklıyor ve uzun vâdeli bir kalkınmanın şartlarını ve yolunu gösteriyor.

Doç. Dr. Faruk K. Timurtaş, **Osmanlı Grameri, Eski Yazı ve İmlâ — Arapça-Farsça — Eski Anadolu Türkçesi-Aruz,** İstanbul, 1964 Küçükaydın Matbaası, P.K. 157, Aksaray-İstanbul, 35 TL., 424 s.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Dr. Faruk K. Timurtaş, Osmanlı Grameri üzerinde yazdığı büyük eserinin 2. tab'ını yayınlamıştır. Bu yeni basımda eser, daha genişletilmiştir ve düzeltilmiştir. Kitap, Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin ihtiyacını karşılamak için telif edilmiştir. Fakat klâsik Türkçe'nin gramerini öğrenmek istiyen herkes için son derece faydalıdır, hattâ elimizde bu konuda bu mükemmellikte başka bir eser yoktur. Doç. Dr. Muharrem Ergin'in 2 ciltlik **Türk Dilbilgisi** varsa da, bu eser, bir Türkçe grameridir. F. K. Timurtaş'ın kitabında ise Osmanlıca, yani klâsik Türkçe'de kullanılan Arapça ve Farsça dilbilgisi ele alınmıştır. Müellif, Arapça ve Farsça'dan, Osmanlıca'da kullanıldıkları kadar bahsediyor. Yoksa eseri bir Arap ve Fars dilleri grameri değildir.

Genç bilgin, Türkçe'nin Arap harfleri ile nasıl yazılacağını pek aydın ve ilmî bir metodla anlatmıştır. Kelimelerin ve metinlerin hem Arap harfli, hem Lâtin harfli örneklerinin verilmesi, okuyucuyu iyice aydınlatmaktadır. Aruza dair verilen bilgi de çok yerinde ve pek güzeldir. Millî kültürümüzün köklerinden uzaklaşmamız felâketine doğru gittiğimiz bu çağda, millî kültürün ilk basamağı olarak ana dilimizi bilmemiz icap etmektedir.

Müellif, zengin kaynaklardan faydalanarak, büyük emekler vererek hazırladığı bu pek önemli eserinde, konunun her kelimede bir açmaza düşmeye müsait olmasına rağmen, tebrike değer bir derecede az hata yapmıştır. Bunlardan birkaçını işaret ediyoruz: «âtıfetlû» değil «atûfetlû» (s. 54), «rahm» değil «ruhm» (s. 73b), «lâ-edrî» yalnız sahibi meçhul şiirler için (s. 241) değil, musiki parçaları hakkında da kullanılır; «âşiyân değil «âşyân» (s. 255), «âsitîn» değil «âstîn» (254), «pâdişâh» değil «pâd şâh» (264), «civan» değil «cuvân (273), «beste» nin ikinci tarifi yanlıştır ve üçüncü mânası da yazılmamıştır (297), «Türk, kurt» gibi yapılıştaki Türkçe hecelerin aruzda bir kapalı hece değerinde oldukları hakkında ileri sürülen fikre de katılamayacağız, bu hecelerin gerçek değeri bir kapalı, bir açıktır (363). Aruzun en çok kullanılan vezni de bahr-i muzârî' değil (384), şüphesiz bahr-i remel'dir. Müellif bir yerde de dalgınlıkla en çok bahr-i hezec'in bir kalıbının kullanıldığını (375) yazıyor. Nûn ile biten medli hecelerin yalnız bir kapalı hece sayılması keyfiyeti de bir kaide değildir, cevaz verilen bir husustur, bu tip hecelerin gerçek değeriyle kullanıldığı binlerce örnek vardır (364). **Y. Ö.**

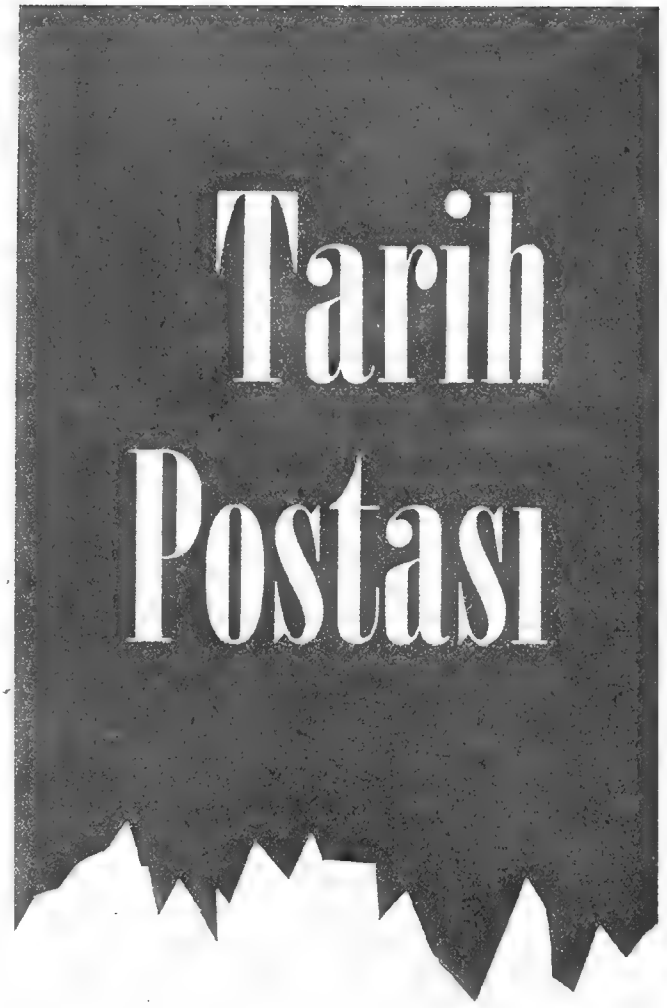

Fâtih İstanbul'u zaptettikten sonra ilk cuma namazını hangi camide kıldı. Kiliselerde namaz kılınması caiz midir?

P. A. (Rumelihisarı - İstanbul)

Fâtih ilk cuma namazını Ayasofya'da kılmıştır. Ondan önceki namazları ordugâhta kılmış olması icap eder. Osmanlı Türkleri, Avrupa'da, fethettikleri yerlerdeki bazı kiliseleri camie çevirir; oralarda Türk nüfusu artarsa, yeni camiler yaptırırlardı. Kiliselerde, tadil edilmeden veya az bir tadilâtla namaz kılındığı olmuştur. Meselâ Türkler, Ayasofya'nın mozayiklerini ancak 1750 yıllarına doğru örtmüşler, yüzlerce yıl mozayikler mevcut olduğu halde namaz kılmakta mahzur görmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayasofya, bütün camiler arasında protokol bakımından birinci gelirdi. İslâm dininde namaz, her münasip yerde kılınabilir. Bunun dinî şartları, tarih çerçevesini aşar. Diyanet İşleri'nden sorulabilir. Biz, tarihî bazı tatbikatı hatırlatmakla yetindik.

Anadolu'ya gelen Türk boyları hangileridir?

Nurhan Güneş (Erzurum)

Anadolu'ya gelen Türkler arasında Oğuzlar'ın 24 boyunun hepsine ait topluluklar vardır. En fazla gelenler arasında Kayı ve Kınık boyları gösterilebilir. Oğuz boyları hakkında toplu bilgi, Hayat müessesesinin yayınladığı «Türkiye Tarihi»nin II. cildinde vardır.

Hayat Tarih Mecmuası daha büyük boyda basılamaz mı?

Muhsin Gül (Ankara)

Hayat Tarih Mecmuası'nın boyunu büyütmeyi düşünmüyoruz. Mecmuamızın boyu için, Avrupa'da yayınlanan emsali tarih mecmualarının ebadı örnek alınmıştır. İlginize teşekkürler ederiz.

Alp Er Tunga tarihî bir şahsiyet midir? Eski Türk destanlarını nerede bulabilirim?

Ali Kemal Bulut (Sürmene)

Alp Er Tunga tarihî olmaktan fazla dasitanî bir şahsiyettir. Eski Türk destanlarını toplayan bir eser maalesef yoktur. Böyle bir eser, millî kültürümüz için birinci derecede ehemmiyetli bir hizmet olacaktır.

Neron'un Roma'yı yaktığı doğru mu?

Muharrem Fidan (Alaçam - Samsun)

Neron'un Roma'yı zevk için veya Hıristiyanlar'ı itham edip yok etmek gayesiyle yaktırdığı rivayeti, modern tarihçiler tarafından tutulmamaktadır. Bu iddia, ilk Hıristiyan tarihçilerinin bir uydurmasına benziyor. Hattâ şehrin Hıristiyanlar tarafından yakılmış olması rivayeti, daha muhtemel görünüyor.

Bursa Osman Gazi'nin ölümünden sonra mı fethedildi? Tatarlar hangi ırktandır? 1402 Ankara muharebesinin sebepleri nelerdir?

Cengiz Aytanç (Bursa)

Son tarih bilgimize göre Osman Gazi 1324 başlarında ölmüş, Bursa ancak 1326'da fethedilmiştir. — Yıldırım Bâyezid'in eceliyle ölmüş olması rivayeti, intiharı rivayetinden daha kuvvetlidir. — «Tatar» dediğimiz kavim, Osmanlılar'ın, yani Batı Türkleri'nin yanlış olarak Kuzey Türkleri'ne verdiği bir isimden ibarettir. Bunlar tamamen Türkçe konuşurlar ve

Türk'türler. — 1402 Ankara muharebesinin sebebi, Timur'un, Çin fethinden önce arkasında Yıldırım gibi çok kudretli bir hükümdarı bırakmaktan korkmasıdır. Ankara muharebesinin sebepleri gibi Yıldırım'ın mağlûbiyetinin sebepleri de çeşitlidir. Kabaca ifade etmek gerekirse, Timur ordusunun Osmanlı ordusundan sayıca çok daha üstün olduğunu söylemek mümkündür.

Mohaç seferinin şebebi nedir? Ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

Uğur Atik (Suşehri - Sıvas)

Kanunî'nin Mohaç seferinin sebebi, yakın akrabalık bağlarıyla Almanya imparatoru ve İspanya kıralı Charles-Quint'e bağlı olan Macaristan'ı, Almanya'nın nüfuzuna düşürmemek ve doğudan ikinci bir cephe açarak Fransa'nın ezilmesine engel olmaktı. Fransa da ezilirse, Avrupa'da Charles-Quint'e baş eğmemiş hiçbir önemli devlet kalmıyordu. Böyle bir birleşik Avrupa, Türkiye için çok tehlikeliydi. Macaristan kıraliçesi, Charles-Quint'in kızkardeşi idi ve Charles-Quint'in tek erkek kardeşi ve imparatorlukta halefi Ferdinand da, Macaristan kıralı II. Layoş'un kızkardeşiyle evleydi. Almanya'nın Macaristan'la ilgisi, bundan ibarettir. I. François, bir müddet Madrid'de hapsedildikten sonra, ağır sulh şartlarını kabul ederek, Charles-Quint tarafından serbest bırakılmıştır.

Attila'nın mezarı nerededir? Baltacı Mehmet Paşa ile Katerina'nın macerasının aslı var mıdır?

Hasan Tanır (Çanakkale)

1. Attila'nın mezarının nerede olduğu malûm değildir. Macaristan'da bir yere gömüldüğü biliniyor. Fakat mevkii günümüze kadar tarihçiler tarafından çok tartışılmıştır. — 2. Prut'ta Baltacı Mehmet Paşa ile Katerina karşı karşıya bile gelmiş değillerdir. Baltacı, Prut sulhunu yapıp, Çar Petro'yu bırakmayı daha münasip görmüştür.

Fransız ihtilâli sırasında Fransa ve Türkiye'de hangi hükümdarlar vardı? Cem Sultan'ın zehirlenerek öldürüldüğü doğru mu? Stalingrad şimdi de aynı adı mı taşıyor?

Sabahaddin Çubukçu (Çatalkaya Köyü - İzmir)

1789 Fransız İhtilâli patladığı zaman Fransa'da XVI. Louis, Türkiye'de III. Selim saltanat sürüyordu. — Cem Sultan, en kuvvetli rivayete göre Papa VI. Allesandro Borgia tarafından zehirlenerek Fransa kıralı VIII. Charles'a teslim edilmiş ve Napoli'de ölmüştür. — Rusya'da Sovyetler iktidara geldikleri zaman, birçok yer isimlerini, komünist görüşüne göre değiştirdiler. Komünist ilerigelenlerinin adları, birçok şehirlere verildi. Bu hareket bugün de devam etmektedir. Çaritsin şehrine 1925'te «Stalingrad» adı verilmiş, fakat Stalin itibarını kaybedip öldükten sonra, vatan haini ilân edilince, 1961'de, şehrin adı bu kere «Volgograd = Volga Şehri» olmuştur ve halen bu ismi taşımaktadır.

Ruslar II. Dünya Savaşı'ndan sonra hangi ülkelere yerleştiler? Enver Paşa'nın âkıbeti ne oldu? Türkiye dışındaki Türklerin coğrafi dağılışı nasıldır?

Ramazan Kaçar (Beyşehir)

1. Ruslar, 1945'te bütün Orta Avrupa ülkelerine girmişler ve Avusturya hariç, girdikleri yerden çıkmamışlardır. — 2. Enver Paşa, 1918 sonunda Rusya'ya gitti. Türkistan'da Komünistler'le savaşırken şehit düştü. — 3. Türkiye dışındaki Türkler'in coğrafî yayılışları hakkında Hayat Müessesesi'nin yayınladığı Türkiye Tarihi'nin I. cildinde geniş bilgi vardir. — 4. Kıbrıs, 31 Mart Vakası ve Komünist ihtilâli hakkındaki sorularınıza cevap veremiyoruz. Kusura bakmayınız. Sorularınızı cevaplandırabilmek için, en az birkaç sayfa ayırmamız icap eder

İslâm'dan önce Arabistan'da Türk var mıydı? Hurşid Paşa'nın zevcesi hayatta mıdır?

Fuad Yağız (Kumkapı - İstanbul)

1. İslâm dininden önce, Arabistan yarımadasına yerleşmiş hiçbir Türk kabîlesi veya topluluğu yoktu. İslâm dininden sonra bazı Türkler Yemen'de ve Arabistan'ın kuzeyinde yerleşmişlerdir. — 2. Hurşid Paşa'nın zevcesi halen hayattadır ve Trabzon'da yaşamaktadır.

Osmanlı padişahları içinde en çok ve en az tahtta kalanlar hangileridir. Kadına ve içkiye en çok düşkün olan padişahlar hangileriydi.

Ömer Genç (Ankara)

Osmanlı padişahları içinden en çok tahtta kalan Kanunî Sultan Süleyman (46 yıl), en az kalan da V. Murad'dır (3 ay). III. Murad kadına, II. Selim içkiye, III. Ahmed paraya düşkün olmakla tanınmışlardır. Ancak kolej öğrencisi olduğunuzu ve bu soruları tarih ödeviniz için sorduğunuzu söylüyorsunuz. Padişahların kadın ve içki hayatları hakkında ödev veren öğretmeninizin tutumunu garipsedik. Bu soruları ödev yapmak için sordüğunuza emin misiniz?

Her Salı

Hayat RESİMLİ Roman

günüdür

Her hafta
5 resimli roman:

1 — BAŞKASININ GÖLGESİNDE
2 — FAKİR KIZIN AŞKI
3 — KENDİNİ ARAYAN KADIN
4 — AŞK GÜNAHLARI
5 — ÖLÜNCEYE KADAR

Ayrıca :

Heyecanlı bir tefrika roman:
ŞEYTAN MERDİVENİ,
Dünyanın 4 Bucağından, Hikâye, Fıkra,
Karikatür, Yıldız Falı, Bizim Can,
Çıtır Hanım, Sarışın Bomba, vs.. vs..

Her hafta
Salı günleri bir

Hayat
RESİMLİ
Roman

almayı ihmal etmeyiniz

1965

.Ert.	Salı	Çarş.	Pers.	Cuma	C.Ert.
					1
3	4	5	6	7	8
10	11	12	13	14	15
17	18	19	20	21	22
24/31	25	26	27	28	29

32 Sayfa 1 Lira

Bu Romanları Okudunuz mu?

RÜZGÂRLI ŞATO

Yazan: Victoria Holt

Son yılların üzerinde en çok durulan romanlarından biri: "Jane Eyre" kadar romantik, "Rebecca" kadar esrarlı!... Romanın kahramanı Martha Leigh Rüzgârlı Şato'ya mürebbiye olarak girmişti. Fakat bu şatoda içine korku veren esrarlı bir hava vardı. Acaba Martha bu esrarengiz şatodaki bu korku dolu esrarı kendi başına çözebilecek miydi?

320 Sayfa - Fiyatı: 5 Lira

HAYATIM SENİNDİR

Yazan: Sloan Wilson

"Roma'daki Sevgilim", "Aşkta Aldanmamalı" romanlarının yazarı Sloan Wilson'un en realist romanı! "Hayatım Senindir" kırk yaşına basan bir erkeğin umulmadık bir anda şöhrete ulaşınca hususî hayatında uğradığı başarısızlığı ve hayal kırıklığını anlatmaktadır. Bu kitap genç bir karı-kocanın, kısacası genç bir ailenin romanıdır.

320 Sayfa - Fiyatı 5 Lira